

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СТРАТЮК ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

УДК 347.191.6

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ
ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ**

Спеціальність 081 Право
Галузь знань 08 Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання результатів, ідей і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ /О.М. Стратюк/

Науковий керівник:
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
ВАСИЛЬЄВА ВАЛЕНТИНА АНТОНІВНА

Івано-Франківськ – 2021

АНОТАЦІЯ

Стратюк О. М. Цивільно-правове регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2021.

Дисертація присвячена теоретико-правовому аналізу наукових поглядів, ідей, підходів до інституту припинення підприємницьких юридичних осіб в умовах адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, обґрунтуванню наукових підходів до визначення поняття і сутності підприємницької юридичної особи, стану правового регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб за законодавством України, розкриттю підстав, правових форм та способів припинення підприємницьких юридичних осіб, формуванню пропозицій щодо вдосконалення норм чинного законодавства у зазначеній сфері. У роботі на підставі вивчення наукових напрацювань вказується, що поняття «підприємницька юридична особа» є ширшим, ніж поняття «підприємницьке товариство», оскільки включає виключний перелік підприємницьких товариств, визначених у ст. 84 ЦК України, та юридичних осіб в інших формах, встановлених законом, що передбачено ч. 1 ст. 83 ЦК України, якщо таким юридичним особам притаманною є ознака права на розподіл прибутків між учасниками та мети діяльності – отримання прибутку. Обґрунтовано, що правове регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб визначається законодавчою базою та локальними актами цих організацій в залежності від виду та організаційно-правової форми юридичної особи, що формується за тим чи іншим класифікаційним критерієм. Щодо доцільності уніфікації правових норм про припинення підприємницьких юридичних осіб в рамках єдиного спеціального нормативно-правового акта, зроблено висновок, що прийняття такого акта не має бути самоціллю законодавця, оскільки загромождає законодавчого масиву спеціальними

законами, які б регулювали окремі процедури, що відбуваються під час управління підприємницькими юридичними особами, спричинить більше колізій у застосуванні законодавства та не сприятиме уніфікації правових норм в контексті регулювання підприємницьких юридичних осіб в цілому.

За результатами вирішення поставлених у дослідженні завдань припинення підприємницької юридичної особи пропонується розглянути як зміну або припинення конкретного правовідношення. В основу дослідження покладено теоретичну класифікацію форм припинення, за якою визначено, що реорганізація та ліквідація підприємницьких юридичних осіб може відбуватися у добровільному або примусовому порядку в залежності від органу, що приймає рішення про їх припинення, та у спосіб, визначений законом і локальними актами юридичної особи.

Дослідивши теоретико-правові підходи до поняття « правонаступництво » крізь призму теорії транзитивності і теорії дискретності, визначено, що правонаступництво в цивільному праві розглядається через різні правові поняття, як то « припинення і виникнення правовідношення », « зміна правовідношення », « зміна суб'єктного складу », « перехід прав і обов'язків ». Зроблено висновок, що правонаступництво є спеціально-юридичним терміном, що обумовлює процес « переходу прав і обов'язків » від однієї особи до іншої. Запропоновано закріпити на рівні ЦК України норму, згідно якої сутність злиття, приєднання, поділу, виділу та перетворення визначати не через категорію припинення та виникнення юридичних осіб, а через перехід прав і обов'язків від юридичних осіб, що припинили свою діяльність, до юридичних осіб, що виникли у результаті реорганізації.

Доведено, що конвертація (обмін) акцій (часток, паїв) є процесом правонаступництва корпоративних прав учасників підприємницьких товариств, що зумовлюється рішенням зборів учасників та договором про злиття (приєднання) / планом поділу (виділу, перетворення) і здійснюється з дотримання принципу « співвідношення номінальної вартості акції, частки (паю) товариства, яке реорганізується, до номінальної вартості акції, частки (паю) товариства- правонаступника ». Тому обсяг майнових корпоративних прав при конвертації

акції (частки, паю) є незмінним і, навпаки, обсяг особистих немайнових прав може змінюватися, що визначається пропорціями корпоративного контролю у товаристві. Водночас комплекс майнових і немайнових корпоративних прав (їх сукупність) при конвертації (обміні) акцій (часток, паїв) залишається незмінним.

У роботі схвально сприймається підхід законодавця, що примусова ліквідація юридичної особи, що не пов'язана з процедурою банкрутства, здійснюється тільки на підставі рішення суду. Доведено, що відсутність підстав примусової ліквідації юридичних осіб не є упушенням нової редакції Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», адже, по-перше, перелік підстав примусової ліквідації юридичних осіб не був вичерпним; по-друге, залежно від організаційно-правової форми юридичної особи та виду її діяльності, спеціальні умови (підстави) мають визначатися спеціальним законодавством та установчими документами; по-третє, саме суд, а не орган державної влади, приймає рішення про примусову ліквідацію юридичної особи, керуючись при цьому засадами судочинства.

Аргументовано, що позитивними змінами Кодексу України з процедур банкрутства є розширення у процедурі банкрутства прав конкурсних та забезпечених кредиторів (комітету кредиторів), зменшення строків провадження у справах про банкрутство, продаж майна боржника на аукціоні в електронній торговій системі, а також змінений підхід до окремих елементів правового статусу арбітражного керуючого, що є ключовою особою у ході припинення юридичної особи шляхом банкрутства. Щодо відмови від ознаки безспірності вимог кредиторів при відкритті провадження у справі про банкрутство юридичної особи – боржника з їх ініціативи, а також відмова від інституту мирової угоди, то такі зміни швидше несуть негативний характер, так як зумовлюють порушення балансу інтересів боржників і кредиторів у процедурі банкрутства з наданням переваг щодо гарантій здійснення і захисту прав кредиторів.

На основі проведеного дослідження сформульовано теоретичні висновки і пропозиції щодо вдосконалення норм чинного законодавства. *Уперше:* 1) запропоновано визначення «припинення підприємницьких юридичних осіб» як однієї із підстав зміни або припинення цивільного правовідношення, що

спричинює зміни у суб'єктному складі та їх правах і обов'язках або ж припинення всіх прав і обов'язків цих суб'єктів, з урахуванням чого настають правові наслідки, визначені законом та іншими правовими актами; 2) визначено, що правонаступництво при реорганізації підприємницької юридичної особи є зміною правовідношення, що зумовлює перехід прав і обов'язків у порядку похідного набуття від однієї юридичної особи до іншої та супроводжується припиненням і (або) створенням однієї або декількох юридичних осіб – правонаступників у цих правовідносинах; 3) запропоновано при реорганізації підприємницьких юридичних осіб поділити правонаступництво на цивільне (зовнішнє) та корпоративне (внутрішнє) за критерієм сукупності прав і обов'язків, що переходять у порядку похідного набуття, у зв'язку з чим правонаступництво виникає як щодо майна, прав і зобов'язань юридичних осіб шляхом складення передавального акта / розподільного балансу, так й до корпоративних прав і обов'язків їх учасників шляхом проведення конвертації (обміну) акцій (часток); 4) визначено, що конвертація (обмін) акцій (часток, паїв) є процесом правонаступництва корпоративних прав учасників підприємницьких товариств, що виникає на підставі рішення зборів учасників та договору про злиття (приєднання) / плану поділу (виділу, перетворення) і здійснюється з дотримання принципу «співвідношення номінальної вартості акції, частки (паю) товариства, яке реорганізується, до номінальної вартості акції, частки (паю) товариства- правонаступника»; 5) доведено, що при конвертації акції (частки, паю) обсяг майнових корпоративних прав є незмінним і, навпаки, обсяг особистих немайнових прав може змінюватися, що визначається пропорціями корпоративного контролю у товаристві; 6) запропоновано на кодифікованому рівні визначити строки, впродовж яких реорганізація та ліквідація юридичної особи повинна бути завершена (від шести до дванадцяти місяців з дати прийняття рішення зборами учасників / рішення суду, якщо інший строк не передбачено спеціальним законом чи установчими документами).

Удосконалено: 1) положення про періодизацію корпоративного законодавства у частині припинення підприємницьких юридичних осіб, внаслідок чого виокремлено шість етапів його становлення і розвитку, що відображає

хаотичність систематизації правових норм, які сформовані за схемою закони – кодекси – спеціальні закони; 2) положення про те, що при поділі і виділі має місце універсальне правонаступництво, оскільки відсутність конкретної сукупності прав і зобов’язань у розподільному балансі не впливає на сутність їх переходу та виконання в силу закону, а субсидіарна відповідальність може виникати як на підставі договору, так й на підставі закону; 3) положення про те, що на законодавчому рівні необхідно передбачити можливість застосування змішаної реорганізації, що полягає у виборі декількох способів реорганізації (злиття, приєднання, поділ та виділ), що можуть здійснюватися у комплексному об’єднанні в межах однієї організаційно-правової форми та / або декількох організаційно-правових форм (з перетворенням) юридичних осіб; 4) положення про те, що підставами реорганізації підприємницьких юридичних осіб варто визначити рішення зборів учасників або у випадках, передбачених законом, - рішення суду; 6) положення про те, що при ліквідації підприємницьких юридичних осіб має місце сингулярне правонаступництво у частині прав учасника (акціонера, вкладника, члена) на конкретно визначене майно підприємницького товариства та у частині обов’язків за конкретно визначеними зобов’язаннями товариства – об’єднання осіб та ТДВ перед кредиторами, що не покриті товариством.

Отримали подальший розвиток: 1) положення про те, що прийняття єдиного спеціального нормативно-правового акта про припинення підприємницьких юридичних осіб є недоцільним в силу можливості диференціації підстав та порядку припинення юридичних осіб залежно від їх виду та організаційно-правової форми; 2) положення про те, що поняття «підприємницька юридична особа» є ширшим за поняття «підприємницьке товариство», оскільки перше поняття включає в себе підприємницькі товариства та юридичні особи, визначені іншими законами, якщо вони відповідають критерію права на розподіл прибутків між учасниками та мети створення і діяльності юридичної особи, а друге – закритий перелік юридичних осіб, визначених ЦК України (господарські товариства та виробничі кооперативи); 3) положення про тотожність понять «підприємницька юридична особа» і «корпорація» («юридична особа

корпоративного типу») у зв'язку з тим, що обом поняттям є притаманними спеціальні ознаки щодо корпоративного устрою та кваліфікуючої ознаки – наявності корпоративних прав в учасників; 4) положення про те, що основною відмінністю реорганізації шляхом злиття і приєднання у законодавстві різних країн є визначення пріоритету законного (прийняття рішення на зборах учасників) чи договірного (прийняття рішення у договірному порядку з подальшим затвердженням зборами учасників) регулювання цієї процедури; 5) положення про те, що кодифіковане законодавство про банкрутство змінило вектор руху з продебіторського на прокредиторський напрямок шляхом розширення сфери здійснення і захисту прав та інтересів кредиторів юридичної особи – боржника.

Ключові слова: підприємницька юридична особа, корпорація, реорганізація, ліквідація, банкрутство, універсальне правонаступництво, сингулярне правонаступництво, злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення, передавальний акт, розподільний баланс, ліквідаційний баланс.

SUMMARY

Stratyuk O.M. Civil law regulation of termination of entrepreneurial legal entities. - Qualification scientific work on the right of the manuscript.

Dissertation in support of the Doctor of Philosophy in Law, specialty 081 Law. – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Ivano-Frankivsk, 2021.

The dissertation is devoted to the theoretical and legal analysis of scientific views, ideas, approaches to the institute of termination of entrepreneurial legal entities in the conditions of adaptation of ukrainian legislation to the legislation of the European Union, substantiation of scientific approaches to definition of concept and essence of entrepreneurial legal entity, disclosure of the bases, legal forms and ways of the termination of entrepreneurial legal entities, formation of proposals on improvement of norms of the current legislation in the specified field. The paper, based on the study of scientific papers, indicates that the concept of "entrepreneurial legal entity" is broader than the concept of "business company", as it includes an exclusive list of entrepreneurial associations defined in Art. 84 of the Civil Code of Ukraine, and legal entities in other forms established by law, as provided in Part 1 of Art. 83 of the Civil Code of Ukraine, if such legal entities have a sign of the right to distribution of profits between shareholders and the purpose of activity - to make a profit. It is substantiated that the legal regulation of termination of entrepreneurial legal entities is determined by the legal framework and local acts of these organizations depending on the type and organizational and legal form of the legal entity, which is formed by one or another classification criterion. Regarding the expediency of unification of legal norms on termination of entrepreneurial entities within a single special legal act, it was concluded that the adoption of such an act should not be an end in itself for the legislator, as the accumulation of legislation by special laws governing certain procedures during management entrepreneurial legal entities, will cause more conflicts in the application of legislation and will not contribute to the unification of legal norms in the context of regulation of entrepreneurial legal entities in general.

Based on the results of solving the tasks set in the study, the termination of an entrepreneurial legal entity is proposed to be considered as a change or termination of a

specific legal relationship. The study is based on the theoretical classification of forms of termination, which determines that the reorganization and liquidation of entrepreneurial entities may occur voluntarily or compulsorily, depending on the body that decides on their termination, and in the manner prescribed by law and local acts of the legal entity.

Having studied the theoretical and legal approaches to the concept of "succession" through the prism of the theory of transitivity and discrete theory, it is determined that succession in civil law is considered through various legal concepts, such as "termination and emergence of legal relations", "change of legal relations", "composition", "transfer of rights and responsibilities". It is concluded that succession is a special legal term that determines the process of "transfer of rights and responsibilities" from one person to another. It is proposed to enshrine at the level of the Civil Code of Ukraine a rule according to which the essence of mergers, acquisitions, divisions, spin-offs and transformations should be determined not through the category of termination and emergence of legal entities, but through transfer of rights and obligations from legal entities to legal entities, resulting from the reorganization.

It is proved that the conversion (exchange) of shares (parts, units) is a process of succession of corporate rights of shareholders of entrepreneurial entities, which is determined by the decision of the meeting of shareholders and the merger agreement/division plan and is carried out in compliance with the principle of nominal value of the share of the company being reorganized, to the nominal value of the share of the successor company". Therefore, the amount of corporate property rights in the conversion of shares (units) is unchanged and, conversely, the amount of personal non-property rights may change, which is determined by the proportions of corporate control in the company. At the same time, the set of property and non-property corporate rights (their totality) in the conversion (exchange) of shares (units) remains unchanged.

The manuscript welcomes the approach of the legislator that the compulsory liquidation of a legal entity that is not related to the bankruptcy procedure is carried out only on the basis of a court judgment. It is proved that the absence of grounds for compulsory liquidation of legal entities is not an omission of the new version of the Law of Ukraine "On State Registration of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and

Public Associations", because, first, the list of grounds for compulsory liquidation of legal entities was not exhaustive; secondly, depending on the organizational and legal form of the legal entity and the type of its activity, special conditions (grounds) must be determined by special legislation and constituent documents; thirdly, it is the court, not the body of state power, that decides on the compulsory liquidation of a legal entity, guided by the principles of judicial proceedings.

It is argued that positive changes to the Bankruptcy Code of Ukraine are the expansion of bankruptcy and secured creditors' rights (creditors' committee), reduction of bankruptcy proceedings, sale of debtor's property at auction in the electronic trading system, as well as a changed approach to certain elements of the legal status of the arbitral trustee, who is a key person in the course of termination of the legal entity by bankruptcy. As for the rejection of the indisputability of creditors' claims in the opening of bankruptcy proceedings of a legal entity - the debtor on their initiative, as well as the rejection of the institution of amicable settlement, such changes are rather negative, as they cause a balance of interests of debtors and creditors in bankruptcy proceedings, providing benefits in terms of guarantees for the exercise and protection of creditors' rights.

On the basis of the conducted research the theoretical conclusions and offers on perfection of norms of the current legislation are formulated. For the first time: 1) the definition of "termination of entrepreneurial legal entities" as one of the grounds for change or termination of a civil legal relationship that causes changes in the subject composition and their rights and responsibilities or termination of all rights and obligations of these entities, taking into account the legal consequences determined by law and other legal acts; 2) it is determined that legal succession in the reorganization of an entrepreneurial legal entity is a change in the legal relationship, which causes the transfer of rights and obligations in the order of derivative acquisition from one legal entity to another and is accompanied by termination and (or) creation of one or more legal entities, legal relations; 3) it is proposed in the reorganization of business entities to divide the legal succession into civil (external) and corporate (internal) by the criterion of a set of rights and obligations that pass in the order of derivative acquisition, in connection with which the succession arises as property, rights and obligations of

legal entities by drawing up a transfer deed / distribution balance sheet, as well as to the corporate rights and obligations of their participants by converting (exchanging) shares; 4) it is determined that the conversion (exchange) of shares (units) is a process of succession of corporate rights of shareholders of entrepreneurial entity, which arises on the basis of the decision of the general meeting and the merger agreement/division plan (separation, transformation) and is carrying out the principle of "the ratio of the nominal value of the share of the company being reorganized to the nominal value of the share of the successor company"; 5) it is proved that when converting a share (unit) the volume of property corporate rights is unchanged and, conversely, the volume of personal non-property rights may change, which is determined by the proportions of corporate control in the company; 6) it is proposed at the codified level to determine the terms within which the reorganization and liquidation of the legal entity must be completed (six to twelve months from the date of the decision of the general meeting decision/court judgment, unless otherwise provided by special law or constituent documents).

Improved: 1) provisions on the periodization of corporate law in terms of termination of business entities, resulting in six stages of its formation and development, which reflects the chaotic systematization of legal norms, which are formed by the scheme of laws - codes - special laws; 2) the provision that in the division and separation there is a universal succession, because the lack of a specific set of rights and obligations in the distribution balance does not affect the essence of their transition and implementation by law, and subsidiary liability may arise as a contract, and on the basis of the law; 3) the provision that at the legislative level it is necessary to provide for the possibility of mixed reorganization, which consists of the choice of several methods of reorganization (merger, acquisition, division and separation), which can be carried out in a complex company within one organizational and legal form and / or several organizational and legal forms (with transformation) of legal entities; 4) the provision that the grounds for reorganization of business legal entities should be determined by the decision of general meeting of shareholders or in cases provided by law - the court judgment; 6) the provision that in the liquidation of entrepreneurial legal entities there is a singular succession in terms of the rights of the shareholder (depositor, member) to a specific property of the company and in terms of obligations under the

specific obligations of the company / association of persons and additional liability company to creditors not covered by the company.

Received further development: 1) the provision that the adoption of a single special legal act on the termination of entrepreneurial entities is impractical due to the possibility of differentiation of the grounds and procedure for termination of legal entities depending on their type and organizational and legal form; 2) the provision that the concept of "entrepreneurial legal entity" is broader than the concept of "entrepreneurial partnership", as the first concept includes business associations and legal entities defined by other laws, if they meet the criterion of the right to profit sharing between shareholders and purpose creation and activity of a legal entity, and the second - a closed list of legal entities defined by the Civil Code of Ukraine (business associations and production cooperatives); 3) provisions on the identity of the concepts "entrepreneurial legal entity" and "corporation" ("corporate legal entity") due to the fact that both concepts are characterized by special features of the corporate system and the qualifying feature - the presence of corporate rights of shareholders; 4) the provision that the main difference between reorganization by merger and accession in the legislation of different states is to determine the priority of legal (decision-making at the general meeting) or contractual (decision-making in a contractual manner with subsequent approval by the general meeting) regulation of this procedure; 5) the provision that the codified bankruptcy legislation has changed the vector from the debtor to the pro-creditor direction by expanding the scope of implementation and protection of the rights and interests of creditors of the legal entity - the debtor.

Keywords: entrepreneurial legal entity, corporation, reorganization, liquidation, bankruptcy, universal succession, singular succession, merger, accession, division, separation, transformation, transfer deed, distribution balance, liquidation balance.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Стратюк О. М. Теоретико-правові підходи до поняття «корпорація» в правових сім'ях. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2019. Вип. 51. С. 65 – 75.

2. Стратюк О. М. Поняття та види правонаступництва при реорганізації юридичних осіб. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2020. Вип. 52. С. 121 – 133.

3. Стратюк О. М. Етапи становлення законодавства про припинення підприємницьких юридичних осіб. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 231 – 236. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-1.36>.

4. Стратюк О. М. Підстави ліквідації підприємницьких юридичних осіб. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 126 – 129. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/29>. URL: http://lsej.org.ua/3_2020/31.pdf. (дата звернення: 01.11.2020 р.)

5. Стратюк О. М. Реорганізація підприємницьких юридичних осіб за законодавством України та країн ЄС. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 2 (volume 3). С. 158 – 163.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Стратюк О. М. Реорганізація товариства з обмеженою відповідальністю: новели законодавства. *Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ, 5-6 жовтня 2018 р.). Івано-Франківськ, 2018. С. 162 – 165.

7. Стратюк О. М. Захист прав учасників при реорганізації підприємницьких товариств. *Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу: матеріали XVII Міжнародної науково-практичної*

конференції (м. Івано-Франківськ, 27-28 вересня 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 212 – 217.

8. Стратюк О. М. Наукові та законодавчі підходи до поняття «корпорація» в континентальній і англо-американській правових сім'ях. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав*: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Ч. Н. Азімова та 20-річчю з дня створення каф. цив. права № 2 (м. Харків, 29 листопада 2019 р.). Харків: Право, 2019. С. 271 – 277.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

9. Стратюк О. М. Реорганізація товариства з обмеженою відповідальністю: теоретичні та законодавчі аспекти. *Міжнародний журнал «Право і суспільство*. Івано-Франківськ: Фоліант, 2018. Випуск 8. С. 108 – 115.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИПИНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....	26
1.1. Поняття та ознаки підприємницьких юридичних осіб як суб'єктів приватного права.....	26
1.2. Правове регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб.....	55
РОЗДІЛ 2. РЕОРГАНІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....	78
2.1. Поняття реорганізації та правонаступництво в підприємницьких юридичних особах.....	78
2.2. Правові способи реорганізації підприємницьких юридичних осіб.....	108
2.3. Права та обов'язки учасників і кредиторів при реорганізації підприємницьких юридичних осіб.....	130
РОЗДІЛ 3. ЛІКВІДАЦІЯ І БАНКРУТСТВО ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ	155
3.1. Ліквідація підприємницьких юридичних осіб	155
3.1.1. Поняття та підстави ліквідації підприємницьких юридичних осіб.....	155
3.1.2. Порядок ліквідації платоспроможних підприємницьких юридичних осіб.....	166
3.2. Банкрутство як підстава примусової ліквідації підприємницьких юридичних осіб.....	174
ВИСНОВКИ.....	196
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	205
ДОДАТОК А.....	228
ДОДАТОК Б.....	230

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Цивільний кодекс України	ЦК України
Господарський кодекс України	ГК України
Закон України «Про господарські товариства»	ЗУ «Про ГТ»
Закон України «Про акціонерні товариства»	ЗУ «Про АТ»
Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»	ЗУ «Про ТОВ і ТДВ»
Акціонерне товариство	АТ
Товариство з обмеженою відповідальністю	ТОВ
Товариство з додатковою відповідальністю	ТДВ
Повне товариство	ПТ
Командитне товариство	КТ
Виробничий кооператив	ВК
Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань	ЄДР
Європейський Союз	ЄС
Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27. 06. 2014 р.	Угода про асоціацію

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В сучасних умовах ведення бізнесу одним із основних пріоритетів державної політики є забезпечення високих стандартів економічного росту, що можливо здійснити, з одного боку, через створення ефективних умов для функціонування економіки, а з іншого боку, через розвиток правової свідомості громадянського суспільства та удосконалення правового регулювання суспільних відносин у сфері підприємництва. За останні кілька років відбулася і продовжує відбуватися значна кількість змін корпоративного законодавства, що регулює порядок створення, функціонування і припинення юридичних осіб, які посідають вагоме місце у розбудові якісно нової сфери інвестицій, інновацій і підприємництва в цілому та економічної стабільності зокрема.

Відповідно до Указу Президента України Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 року № 5/2015 Україна переходить в нову епоху історії. Ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Україна отримала можливість в подальшому стати повноцінним членом в Європейському Союзі. У зв'язку з цим поряд із такими стратегічними питаннями, як створення та управління підприємницькими юридичними особами, не менш важливе значення має й інститут припинення юридичної особи, що в залежності від мети та підстав може зумовлювати реорганізацію, ліквідацію чи банкрутство, що вказує на актуальність вказаної тематики.

Стан правового регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб потребує наукового аналізу та оновлення законодавчих положень у цій частині. Зокрема, на рівні Цивільного кодексу України відсутні положення, що розкривали б особливості правових форм реорганізації, детально прописували механізм захисту прав інвесторів та кредиторів юридичних осіб, що перебувають на стадії припинення. Закони України «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про господарські товариства»

хоча й більш детально регулюють вищезазначені питання, але не позбавлені колізійних законодавчих положень, що негативно впливає на практику правозастосування. Крім того, станом на сьогодні прийнято новий Кодекс України з процедур банкрутства, яким запропоновано реформування корпоративного банкрутства, спрямованого на спрощення доступу до цих процедур боржника та захисту прав кредиторів у цих процедурах. Тому інститут припинення підприємницьких юридичних осіб вимагає більш глибокого вивчення, а зазначена проблематика є недостатньо розробленою у доктрині корпоративного права.

У науковій доктрині питання припинення юридичних осіб в цілому та підприємницьких юридичних осіб зокрема було предметом дослідження таких відомих вчених, як: О. А. Беяневич, В. І. Борисова, О. В. Бігняк, О. М. Бірюков, С. М. Братусь, В. А. Васильєва, О. М. Вінник, О. М. Гнатів, О. В. Дзера, Д. В. Жеков, Ю. М. Жорнокуй, Д. В. Жданов, А. В. Зеліско, О. І. Зозуляк, О. М. Загребельний, О. Р. Кібенко, І. М. Кучеренко, І. І. Килимник, В. М. Коссає, А. В. Коструба, О. Р. Ковалишин, В. М. Кравчук, Н. С. Кузнєцова, К. О. Кочергіна, В. В. Кочин, Є. Коломієць-Людвіг, В. В. Луць, Р. А. Майданик, В. М. Махінчук, І. В. Мироненко, Ю. М. Новохацька, Є. В. Петров, О. С. Поважний, З. В. Ромовська, І. В. Спасибо-Фатєєва, Л. В. Сіщук, В. М. Саєтчук, Ю. Ю. Симонян, О. М. Скоропис, О. А. Сурженко, Б. Б. Черєпахин, Г. Ф. Шєршенєвич, В. С. Щєрбина, О. В. Швєць, Н. І. Шєвчєнко, Б. В. Шуба, Н. В. Щєрбаєова, Ю. М. Юркевич та ін.

Слід зазначити, що фундаментальні дослідження, у яких проблематику інституту юридичних осіб розкрито на доктринальному рівні, здійснено такими вченими, як Кучеренко І. М. «Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права» (Київ, 2004 рік), Зеліско А. В. «Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин» (Київ, 2017 рік), Зозуляк О. І. «Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти» (Київ, 2017 рік). Втім метою зазначених вище праць не було розкриття інституту припинення юридичних осіб. Особливості правового регулювання деяких форм припинення юридичних осіб в

національному законодавстві розкрито Ю. М. Юркевичем у дисертації «Припинення юридичних осіб з правонаступництвом» (Львів, 2009 рік), Д. В. Жековим «Припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України» (Одеса, 2015 рік), В. М. Саветчуком «Правове регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за правом України та Європейського Союзу» (Івано-Франківськ, 2018 рік). Втім з реформуванням вітчизняного законодавства зазначені наукові здобутки потребують подальшого наукового переосмислення і дослідження, а окремі з них дотично стосуються питання припинення підприємницьких юридичних осіб як комплексного інституту, що включає реорганізацію, ліквідацію і банкрутство.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано на кафедрі цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» в межах науково-дослідної роботи на тему «Правові проблеми здійснення майнових та особистих немайнових прав в умовах ринкової економіки» (номер державної реєстрації 0110U001557). Тема дисертації затверджена Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» 30 жовтня 2018 року (протокол №10).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є виявлення та вирішення теоретичних і практичних проблем інституту припинення підприємницьких юридичних осіб в умовах адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, а також підготовка пропозицій з удосконалення законодавства України на основі іноземного досвіду та наявних прогалин у вітчизняному законодавстві. Для досягнення поставленої мети дисертації поставлено *такі основні завдання*:

- визначити поняття і наукові погляди на сутність юридичної особи;
- розкрити специфіку інституту припинення юридичних осіб і стан правового регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб за законодавством України;
- охарактеризувати підстави та способи припинення підприємницьких юридичних

осіб;

- визначити поняття реорганізації юридичних осіб та правонаступництва як правових явищ;
- охарактеризувати правові форми реорганізації підприємницьких юридичних осіб;
- розкрити особливості здійснення і захисту прав учасників та кредиторів підприємницької юридичної особи у процедурі реорганізації;
- дослідити підстави і порядок добровільної та примусової ліквідації підприємницьких юридичних осіб;
- розкрити специфіку процедури банкрутства підприємницьких юридичних осіб;
- охарактеризувати способи захисту прав та інтересів кредиторів у процесі припинення підприємницьких юридичних осіб;
- надати пропозицій з удосконалення вітчизняного законодавства щодо підстав та порядку припинення підприємницьких юридичних осіб.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з припиненням підприємницьких юридичних осіб та регулюються нормативним базисом приватного права.

Предметом дослідження є припинення підприємницьких юридичних осіб, наукові погляди, ідеї, концепції і теорії, нормативно-правові акти України та інших держав, які визначають підстави, порядок, форми і способи припинення підприємницьких юридичних осіб, а також практика їх застосування.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить система взаємодоповнюючих загальнонаукових і спеціальних методів, що є засобом отримання об'єктивних достовірних результатів. Під час дослідження використані такі методи: історико-правовий, порівняльно-правовий, діалектичний, формально-юридичний, логічного та системно-структурного аналізу. *Історико-правовий метод* дозволив охарактеризувати формування теоретико-правових поглядів на поняття правових форм припинення підприємницьких юридичних осіб, а також визначити етапи формування вітчизняного законодавства у частині правового регулювання інституту припинення підприємницьких юридичних осіб (*підрозділ 1.2., 2.1.*). Застосування *порівняльно-правового методу* дозволило проаналізувати

особливості правового регулювання порядку реорганізації та ліквідації підприємницьких юридичних осіб в Україні та інших країнах (*підрозділи 2.1., 2.2., 3.1.*). За допомогою цього методу були проаналізовані наукові підходи і нормативно-правові акти України та інших держав. Використання у дослідженні *діалектичного методу* дозволило провести аналіз різних наукових поглядів вчених-цивілістів на проблему розкриття сутності реорганізації і правонаступництва в підприємницьких юридичних особах, а також щодо захисту прав учасників та кредиторів у ході припинення підприємницьких юридичних осіб і встановити прогалини правового регулювання застосування цього правового інституту (*підрозділи 2.1., 2.3., 3.1., 3.2.*). *Метод логічного аналізу* застосовувався при дослідженні наукових підходів і законодавчого визначення понять «юридична особа», «підприємницька юридична особа», «корпорація», а також при визначенні правових способів реорганізації підприємницьких юридичних осіб (*підрозділи 1.2, 2.2.*). Використання *методу системно-структурного аналізу* дозволило розкрити порядок добровільної і примусової ліквідації підприємницьких юридичних осіб (*підрозділ 3.1, 3.2.*).

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена тим, що в результаті проведеного дослідження сформульовано наступні положення, висновки й пропозиції, що володіють науковою новизною та виносяться на захист:

уперше:

1) запропоновано визначення «припинення підприємницьких юридичних осіб» як однієї із підстав зміни або припинення цивільного правовідношення, що спричинює зміни у суб'єктному складі та їх правах і обов'язках або ж припинення всіх прав і обов'язків цих суб'єктів, з урахуванням чого настають правові наслідки, визначені законом та іншими правовими актами;

2) визначено, що правонаступництво при реорганізації підприємницької юридичної особи є зміною правовідношення, що зумовлює перехід прав і обов'язків у порядку похідного набуття від однієї юридичної особи до іншої та супроводжується припиненням і (або) створенням однієї або декількох юридичних осіб – правонаступників у цих правовідносинах;

3) запропоновано при реорганізації підприємницьких юридичних осіб поділити правонаступництво на цивільне (зовнішнє) та корпоративне (внутрішнє) за критерієм сукупності прав і обов'язків, що переходять у порядку похідного набуття, у зв'язку з чим правонаступництво виникає як щодо майна, прав і зобов'язань юридичних осіб шляхом складення передавального акта / розподільного балансу, так й до корпоративних прав і обов'язків їх учасників шляхом проведення конвертації (обміну) акцій (часток);

4) визначено, що конвертація (обмін) акцій (часток, паїв) є процесом правонаступництва корпоративних прав учасників підприємницьких товариств, що виникає на підставі рішення зборів учасників та договору про злиття (приєднання) / плану поділу (виділу, перетворення) і здійснюється з дотримання принципу «співвідношення номінальної вартості акції, частки (паю) товариства, яке реорганізується, до номінальної вартості акції, частки (паю) товариства- правонаступника»;

5) доведено, що при конвертації акції (частки, паю) обсяг майнових корпоративних прав є незмінним і, навпаки, обсяг особистих немайнових прав може змінюватися, що визначається пропорціями корпоративного контролю у товаристві;

6) запропоновано на кодифікованому рівні визначити строки, впродовж яких реорганізація та ліквідація юридичної особи повинна бути завершена (від шести до дванадцяти місяців з дати прийняття рішення зборами учасників / рішення суду, якщо інший строк не передбачено спеціальним законом чи установчими документами);

удосконалено:

7) положення про періодизацію корпоративного законодавства у частині припинення підприємницьких юридичних осіб, внаслідок чого виокремлено шість етапів його становлення і розвитку, що відображає хаотичність систематизації правових норм, які сформовані за схемою закони – кодекси – спеціальні закони;

8) положення про те, що при поділі і виділі має місце універсальне правонаступництво, оскільки відсутність конкретної сукупності прав і зобов'язань у розподільному балансі не впливає на сутність їх переходу та виконання в силу

закону, а субсидіарна відповідальність може виникати як на підставі договору, так й на підставі закону;

9) положення про те, що на законодавчому рівні необхідно передбачити можливість застосування змішаної реорганізації, що полягає у виборі декількох способів реорганізації (злиття, приєднання, поділ та виділ), що можуть здійснюватися у комплексному об'єднанні в межах однієї організаційно-правової форми та / або декількох організаційно-правових форм (з перетворенням) юридичних осіб;

10) положення про те, що підставами реорганізації підприємницьких юридичних осіб варто визначити рішення зборів учасників або у випадках, передбачених законом, - рішення суду;

11) положення про те, що при ліквідації підприємницьких юридичних осіб має місце сингулярне правонаступництво у частині прав учасника (акціонера, вкладника, члена) на конкретно визначене майно підприємницького товариства та у частині обов'язків за конкретно визначеними зобов'язаннями товариства – об'єднання осіб та ТДВ перед кредиторами, що не покриті товариством;

отримали подальший розвиток:

12) положення про те, що прийняття єдиного спеціального нормативно-правового акта про припинення підприємницьких юридичних осіб є недоцільним в силу можливості диференціації підстав та порядку припинення юридичних осіб залежно від їх виду та організаційно-правової форми;

13) положення про те, що поняття «підприємницька юридична особа» є ширшим за поняття «підприємницьке товариство», оскільки перше поняття включає в себе підприємницькі товариства та юридичні особи, визначені іншими законами, якщо вони відповідають критерію права на розподіл прибутків між учасниками та мети створення і діяльності юридичної особи, а друге – закритий перелік юридичних осіб, визначених ЦК України (господарські товариства та виробничі кооперативи);

14) положення про тотожність понять «підприємницька юридична особа» і «корпорація» («юридична особа корпоративного типу») у зв'язку з тим, що обом

поняттям є притаманними спеціальні ознаки щодо корпоративного устрою та кваліфікуючої ознаки – наявності корпоративних прав в учасників;

15) положення про те, що основною відмінністю реорганізації шляхом злиття і приєднання у законодавстві різних країн є визначення пріоритету законного (прийняття рішення на зборах учасників) чи договірного (прийняття рішення у договірному порядку з подальшим затвердженням зборами учасників) регулювання цієї процедури;

16) положення про те, що кодифіковане законодавство про банкрутство змінило вектор руху з продебіторського на прокредиторський напрямок шляхом розширення сфери здійснення і захисту прав та інтересів кредиторів юридичної особи – боржника.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що сформульовані в дисертації положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у: *науково-дослідницькій діяльності* під час проведення наукових пошуків для подальшого дослідження проблематики інституту припинення юридичних осіб; *правотворчій діяльності* з метою використання отриманих результатів у процесі внесення змін до деяких законодавчих актів, що регулюють питання припинення підприємницьких юридичних осіб; *навчальному процесі* під час викладання навчальних дисциплін «Цивільне право України», «Господарське право України», «Корпоративне право», при написанні підручників, навчальних посібників та методичних рекомендацій.

Особистий внесок здобувача полягає у розкритті наукової проблематики інституту припинення підприємницьких юридичних осіб та вирішенні окремих теоретичних і практичних аспектів у цій сфері. Дисертація є самостійним дослідженням, містить власні авторські висновки і практичні рекомендації на основі аналізу наукової літератури й чинного законодавства України. Усі праці виконано без співавторства.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися і обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції дослідження були оприлюднені та обговорені на таких науково-практичних конференціях: XVI Міжнародній науково-практичній конференції «Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства» (5 – 6 жовтня 2018 р., м. Івано-Франківськ); XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу» (27-28 вересня 2019 р., м. Івано-Франківськ); Науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті проф. Ч. Н. Азімова та 20-річчю з дня створення каф. цив. права № 2 «Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав» (Харків, 29 листопада 2019 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладені у дев'яти наукових працях, зокрема у чотирьох наукових статтях, опублікованих у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України із юридичних наук, в одній статті у науковому періодичному фаховому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку і Європейського Союзу, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію, в трьох тезах доповідей на наукових конференціях та одній праці, що додатково відображає наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою й завданнями дослідження. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи становить 232 сторінки. Список використаних джерел налічує 221 найменування і міститься на 23-х сторінках. Додаток А міститься на двох сторінках. Додаток Б міститься на трьох сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИПИНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

1.1. Поняття та ознаки підприємницьких юридичних осіб як суб'єктів приватного права

Традиційно у цивілістичній літературі юридична особа визначалася як учасник цивільного обороту [112]. Адаже застосування конструкції юридичної особи завжди дозволяло залучити до сфери приватноправових відносин будь-які види утворень, які пов'язані з реалізацією спільних інтересів, як на самому глобальному рівні, так й в індивідуальній сфері кожного конкретного громадянина [178, с. 101].

Рівень розуміння інституту юридичних осіб, який склався сьогодні, вироблявся протягом досить тривалого часу під впливом не тільки змін, що відбуваються в національному законодавстві, а й досягнень західних правових систем. Тому важлива історична ретроспектива поглядів на юридичну особу як суб'єкта права [130, с. 23]. *У зв'язку з цим інститут юридичної особи є одним із найбільш досліджуваних і водночас найбільш дискусійних питань у цивільному праві.*

У науковій літературі вже утвердилася думка про те, що інститут юридичної особи виник ще у Стародавньому Римі [114, с. 5]. Корпоративне законодавство базується на окремих вихідних фундаментальних положеннях, закладених ще у римському цивільному праві. Воно започаткувало ідею створення юридичної особи та її практичного вираження: було розроблено поняття правоздатності, її незалежності від фізичної особи і визначено основні типи юридичних осіб (корпорації, установи) [145, с. 9]. Хоча римські юристи не виробили поняття юридичної особи як особливого суб'єкта права, існуючого поряд з фізичними особами, їм тим не менш вдалося сформулювати ряд основних ознак, притаманних колективним утворенням (незалежність існування корпорації від зміни складових її осіб, відособленість майна корпорації від майна її окремих

членів, вираз волі корпорації у відносинах з третіми особами за посередництвом фізичних осіб) [131, с. 58].

Разом із тим впродовж століть правова доктрина у частині розкриття сутності юридичної особи була розвинута подальшими науковими дослідженнями, які проводилися у правових системах під впливом історичних, економічних, політичних, соціальних та інших чинників, які формували розвиток юридичної науки та визначали основні наукові поняття, категорії та явища. В. В. Кочин зазначає, що під правовою доктриною розуміють концептуальні ідеї, теорії та погляди щодо права, державно-правової дійсності в цілому. Такі ідеї та концепції набувають нормативного, загальнообов'язкового характеру і визначають напрямки нормотворчості та правозастосування [106, с. 24].

У сучасній правовій літературі не приділяється значної уваги виробленню нових концепцій щодо розкриття сутності юридичної особи, а здійснюється огляд наукових теорій, що сформовані класиками цивілістичної науки минулого. Таку ситуацію можна пояснити значним впливом зарубіжного законодавства, і в першу чергу німецького, що базується на розумінні юридичної особи як «узагальнюючого юридико-технічного поняття, що служить для визнання осіб або речей (предметів) правоздатними організаціями, а сутність цього поняття пояснюється численними теоріями» [130, с. 28]. Це зумовлено тим, що наукові дослідження велися протягом всієї історії існування юридичних осіб та призвели до створення в XIX столітті ряду фундаментальних теорій. Основна наукова проблема, що викликає найбільші дискусії, – це питання про те, хто або що є носієм властивостей юридичної особистості. *Тому теорії юридичної особи можна розділити на дві великі групи: концепції, що заперечують існування якогось реального суб'єкта з властивостями юридичної особистості, і концепції, що визнають існування носія таких властивостей* [51, с. 111].

Зокрема, німецька доктрина відома навчаннями своїх правознавців про юридичних осіб: теорією фікції Ф. Савіньї і теорією реального союзу О. фон Гірке. Савіньї розумів наявність юридичної особи як правову фікцію (в реальному сенсі існує лише людина і об'єднання людей). Гірке зазначав, що юридична особа є реальною біологічною істотою, що володіє органами і душею, які проявляються

через органи управління [219, с. 42]. Розглянемо їх детальніше, оскільки на основі цих наукових ідей були розвинуті й інші теорії щодо розуміння сутності юридичної особи.

Отже, найдавнішою і найбільш поширеною в західній юридичній доктрині є теорія фікції, згідно з якою організації вважаються штучними утвореннями, суб'єктами особливого роду (*sui generis*) [49, с. 115]. Хоча визначають, що родоначальником теорії фікції є Савінії, вона була висунута ще в Середні століття папою Інокентієм IV і була дуже поширена та фактично загальноприйнята у Франції. У 1245 р. Інокентій IV на питання про можливість відлучення корпорації від церкви заявив, що корпорація не має душі, а існує лише в уяві людей, будучи «*persona ficta*», або «*corpus mysticum*» [130, с. 23]. Ця теорія виходить з припущення, що суб'єктами права можуть бути тільки живі люди [78].

Таким чином, теорія фікції – це класична теорія, що стикається з індивідуалістичними концепціями, згідно з якою єдиним справжнім суб'єктом права може бути тільки окрема людина. Але так як неможливо ігнорувати існування об'єднань і колективних інтересів, то, щоб зберегти вірність відправним позиціям, персоніфікують об'єднання, так як би воно було індивідом. Але це не більше, як фікція, бо об'єднання, союз або установа – нежива істота і в дійсності не може бути носієм прав [132, с. 230]. Тим часом права безсуб'єктних бути не може, тому ми не можемо говорити про права інакше, як приписуючи їх кому-небудь [130, с. 23]. Тому законодавець у практичних цілях визнає за юридичними особами властивості людської особистості, уособлює їх [51, с. 111].

Проти цієї теорії висунуто й багато заперечень. Основне заперечення полягало в тому, що теорія фікції ґрунтується на припущенні ніби дійсними суб'єктами прав можуть бути тільки живі люди [130, с. 24]. Водночас Г. Ф. Шершеневич зазначив, що подібні фікції існують й в інших науках, за допомогою яких вчені дійшли до досить значних результатів. Зокрема, це лінії (меридіани), якими користується географія, це точки, лінії і кола, які лежать в основі математики й які ніде в дійсності не зустрічаються [213, с. 65]. Таку ж позицію займає Л. Ж. Морандьєр, зазначаючи, що фікція юридичної особи є прийом, яким законодавець повинен користуватися, оскільки він це визнає доцільним. Він може

на свій розсуд надавати правосуб'єктність або відмовляти в її наданні, а надаючи, може обмежувати її межі. Юридичні особи матимуть права, які законодавець побажає визнати за ними [132, с. 230]. *Отже, хоча ця теорія повністю заперечує будь-яку реальну значимість юридичної особи як суб'єкта цивільного права, водночас її основне значення полягає у допустимості застосування абстрактного поняття в практичних цілях.*

Негативне ставлення до юридичних осіб висловив й Ієрінг. На його думку, немає сумніву, що суб'єктом права може бути тільки фізична особа. Користування правом належить тому, для кого воно призначене – дестинаторам. Такими для майна, що належить так званим юридичним особам, є не ця фікція, а живі люди: в лікарні – хворі, в нічліжному будинку – відвідувачі, в місті – городяни і т. д. [130, с. 24]. Це не більше, ніж юридичний курйоз. Оскільки право – це система захищених законом інтересів, то законодавець дає правовий захист окремим групам людей, дозволяючи їм виступати зовні як єдине ціле, що, однак, не означає створення нового суб'єкта права [51, с. 112]. С. М. Братусь зазначав, що це вчення тісно пов'язане з концепцією суб'єкта права і суб'єктивного права. Єдино реальними суб'єктами прав, за Ієрінга, є тільки живі люди, що входять до складу корпорації, або люди, яких обслуговує установа [20, с. 81].

Разом із тим Г. Ф. Шершеневич вказував, що теорія Ієрінга є слабкою, тому що користування правом не завжди належить тому, чиє право, призначення майна не вирішує питання про його приналежність. Суб'єктивне право дає можливість його власникові шукати захисту своїх інтересів у державній силі. Якщо до нічліжного дому пред'явлений позов, то відповідачем не може виступити той чи інший його відвідувач [213, с. 66]. А. І. Камінка відзначив, що основний недолік за цією теорією є прагнення створити якусь конструкцію, тим часом як в самій постановці питання є вже відмова від якої б то не було структури юридичної особи. Якщо особою залишається жива людина, яка має реальний інтерес в здійсненні тих чи інших прав, і в кінцевому результаті несе на собі наслідки тих чи інших зобов'язань, то чи не простіше взагалі відмовитися від аналізу поняття юридичної особи та перейти до з'ясування особливостей, які створюються необхідністю спільної дії декількох осіб з метою полегшення виникаючих перед

ними практичних труднощів [78]. Як бачимо, теорія Ієрінга виходить з того ж припущення, що і теорія Савінїї, при цьому закладаючи в основу теорії колективний інтерес фізичних осіб, спрямований на здійснення суб'єктивних прав шляхом вчинення спільних дій через правове явище юридичної особи, якої в реальності не існує.

Подальшим розвитком фікційної теорії є теорія цільового майна Брінца, який звернув увагу на мету, для досягнення якої утворена та існує кожна юридична особа. Він персоніфікував цю мету і оголосив фікцією всяку іншу персоніфікацію. Брінц критикує твердження, що «без обличчя немає майна». Таке майно є цільовим майном в силу схильності людського розуму до персоніфікації цілей [20, с. 79]. Він назвав юридичні особи городніми опудалами, які так само мало заслуговують згадки в теорії права, як і опудала в природній історії. Як й Ієрінг, Брінц вважав, що єдиними суб'єктами права можуть бути тільки конкретні люди, і з цієї точки зору він виступає проти теорії фікцій, сформульованої Савінїї [130, с. 25]. На його думку, фікція особи передбачає визнання того, що особа насправді не існує. Тому в праві слід розрізняти не два види осіб, а два види майна, тобто майна, що належать кому-небудь, і майна, що служать для чогось [213, с. 65]. Брінц визнає, що поняття цільового майна з великими труднощами прищеплюється по відношенню до корпорацій та порівняно легко по відношенню до установ [20, с. 80]. Практично всі критики цієї теорії відзначали, що основний її недолік полягає в тому, що в ній змішані питання про належність майна з питанням про його призначення і що так звані права юридичної особи є власне права без суб'єкта; його власність – власність без власника; його борги – борги без боржника [130, с. 25].

Таким чином, наукові ідеї сприйняття юридичної особи як фікції з відмінними умовностями щодо її фіктивності з акцентуванням уваги чи то на саму фізичну особу як суб'єкта права, чи то на колективний інтерес фізичних осіб, що реалізується через суб'єктивні права, чи то на майнову складову, що об'єднує осіб у певну групу, зумовлюють виокремлення окремих ознак юридичної особи, які характеризують специфіку цієї правової конструкції, а саме наявність

об'єднання осіб для задоволення колективних інтересів та об'єднання майна для досягнення певної мети.

Друга група теорій юридичної особи виходить із тези про реальність існування юридичних осіб як дійсних, а не вигаданих утворень. При цьому основоположник «органічної теорії» Гірке уподоблював юридичну особу людській особистості, розуміючи його як соціальний організм, відмінний від кількості людей, що беруть участь в союзі [51, с. 111]. На його думку, юридична особа – це особливий тілесно-духовний організм, це союзна особистість. «Союзна особистість, - пише Гірке, - є визнана правопорядком діяльність людського союзу, який виступає в якості відмінного від суми з'єднаних в союзі осіб єдиного цілого, що є суб'єктом прав і обов'язків». Як фізична особа, так і союзна особистість суть суб'єкти права не тому, що такими їх створило право, а тому, що право визнало їх [20, с. 99 – 100].

Мішу і Саллейль, які розробили «реалістичну теорію» юридичної особи, також заявляли про реальність існування юридичних осіб як особливих суб'єктів права, несвідомих щодо кількості індивідів, зумівши уникнути при цьому певної біологізації юридичних осіб, властивої поглядам Гірке [51, с. 112]. Юридична особа розглядається цими представниками як суспільне утворення, що має свою волю і діє з метою забезпечення деяких загальних інтересів, що зв'язують воєдино певну групу людей. Мішу віддає примат інтересу, а не волі. Інтерес є первинним елементом, воля – вторинним. Людина є суб'єктом права не тому, що він має волю, а тому, що він – людина [20, с. 105]. Представники цієї теорії визнавали помилковість того становища, в силу якого дійсним суб'єктом права може бути тільки фізична особа. Юридичні особи не фікції, а живі організми, які мають свою особливу, самостійну волю, почуття, бажання, корпоративну честь [130, с. 25].

Водночас Д. І. Мейєр зазначав, що коли їм довелося відповісти на питання, де ця воля, то і вони вдалися до фікції: одні кажуть про утворення цієї волі з частинок волі окремих членів корпорації чи установи, інші складають якусь «безтілесну волю» і «застиглу волю». Все це фікції [126, с. 114]. Тому висновком з цієї теорії є те, що будь-яке автономне утворення має, в силу закону, володіти

правосуб'єктністю в найширших межах, які тільки можливі [132, с. 231]. У цьому сенсі юридична особа є реальний суб'єкт цивільного права, самостійний носій прав і обов'язків. Майно юридичної особи належить самій юридичній особі [89, с. 3]. Ця юридична конструкція не тільки зручна, але і краще будь-якої іншої висловлює спільність і стійкість, що властиві колективним інтересам [132, с. 232].

З наведених наукових ідей та поглядів щодо розуміння юридичної особи як реального суб'єкта права, що існує поряд з фізичними особами, можна виокремити такі ознаки юридичної особи, що характеризують її суть, як формування через зазначену юридичну конструкцію корпоративного інтересу, наявність у неї з моменту створення правоздатності та дієздатності, наділення її суб'єктивними правами і обов'язками як самостійного суб'єкта цивільного правовідношення та цивільно-правової відповідальності.

У радянській цивілістичній науці були розроблені власні теорії юридичної особи [181, с. 900]. Автором «теорії держави» був професор С. І. Аскназій. Оскільки у радянський період нашої історії існували головним чином державні підприємства, які очолювалися призначеними керівниками, погляд на юридичну особу через «призму держави» мав обґрунтування [181, с. 900]. За даною теорією людський субстрат юридичної особи не можна зводити до трудового колективу даного підприємства [51, с. 112]. «Теорія директора» також була заснована на монополії державного сектору економіки. Відповідно вважалося, що правами юридичної особи наділяється державний орган; директор уособлював цей орган. Автором цієї теорії був професор Ю. К. Толстой [181, с. 900]. Відповідно саме директор уповноважений діяти від імені організації в сфері цивільного обороту, тому він і є основним носієм юридичної особистості державної юридичної особи [51, с. 112]. «Теорія колективу», запропонована академіком А. В. Венедиктовим, виходить з того, що носіями правосуб'єктності державної юридичної особи є колектив робітників і службовців підприємства, а також всенародний колектив, організований в соціалістичну державу [51, с. 112]. Відповідно до політичної доктрини, академік А. В. Венедиктов запропонував вважати юридичною особою колективне суспільне утворення, певним чином організований колектив трудящих, очолений колективним або одноосібним керівником. Такий погляд на

юридичну особу був закріплений у Законі СРСР «Про підприємство» [181, с. 900]. Подібні погляди висловлювали С. М. Братусь, О. С. Іоффе і В. П. Грибанов.

Отже, на основі огляду наукових теорій юридичної особи, що виникли в радянський період становлення цивілістичної доктрини, можна зробити висновок про окреслення сутності юридичної особи крізь призму напрямків розвитку політичної та економічної сфер того періоду. Втім зазначені погляди вчених не відповідають реаліям сьогодення, оскільки, по-перше, не відображають загального поняття юридичної особи, адже вона може створюватися на різних формах власності і не зводиться виключно до державної юридичної особи; по-друге, юридична особа не може ототожнюватися ні з її керівником чи іншим органом управління, ні з колективом працівників, що є складовими елементами цієї правової конструкції.

Можливе, однак, і принципово інше трактування сутності юридичної особи. Так, ще в 20-ті роки в СРСР набула значного поширення «теорія персоніфікованого (цільового) майна». У 50-ті та наступні роки відомого поширення набула теорія соціальної реальності юридичних осіб, прихильники якої, обмежуючись констатацією того, що юридична особа – це соціальна реальність, по суті відмовляються від спроб виявити його людський субстрат. Її дотримувалися, зокрема, Д. М. Генкін і Б. Б. Черепакін. Значну популярність здобули і наукові концепції таких авторів, як О. О. Красавчиков («теорія соціальних зв'язків»), О. А. Пушкін («теорія організації»).

На основі аналізу зазначених теорій можна окреслити такі основні ознаки юридичної особи, як майнова самостійність, виступ у цивільному обороті від власного імені і необхідність реєстрації у встановленому законом порядку.

Водночас, якщо в загальному окреслити вплив наукових теорій юридичної особи на формування правової дійсності та законодавства, то варто погодитися з О. Р. Кібенко, що у сучасній науці юридична особа перестала трактуватися як колективне утворення, організація декількох осіб, що довгий час було аксіоматично. Це пов'язано з появою юридичних осіб, що створюються одним суб'єктом або складаються з єдиного суб'єкта. Численні теорії юридичних осіб виходили з цієї посилки [85, с. 8]. При цьому одночасне існування безлічі різних

наукових теорій юридичної особи пояснюється величезною складністю цього правового явища. На різних етапах розвитку економіки на перший план висувалися то одні, то інші ознаки юридичної особи в залежності від того, яка з функцій цього інституту превалювала на цьому етапі [51, с. 113]. Так, завдяки категорії «юридична особа» відмежовується діяльність, майно та відповідальність засновників, учасників, членів організації від діяльності, майна та відповідальності самої організації як самостійного суб'єкта цивільних відносин [181, с. 287]. З позицій цивілістичної теорії тут має місце аналогія, тобто використання подібних норм і правил для визначення правового статусу різних суб'єктів – фізичних і юридичних осіб [89, с. 4].

Разом із тим в практиці правозастосування постає й інше питання щодо визначення статусу різноманітних об'єднань осіб, адже не всі утворення можуть отримати саме правовий статус юридичної особи. Відповідно до ст. 80 ЦК України юридична особа – це організація створена і зареєстрована в установленому законом порядку [203]. Для визнання певної організації юридичною особою – суб'єктом цивільних правовідносин, необхідно щоб вона відповідала певним ознакам [84, с. 57]. Ознаками юридичної особи є: організаційна єдність; наявність відокремленого майна; виступ в цивільному обороті від свого імені; самостійна майнова відповідальність. Ці ознаки характерні для багатьох правових систем, тобто є універсальними [85, с. 8].

Таким чином, варто зауважити, що незважаючи на значну кількість наукових ідей і концепцій визначення сутності юридичної особи, останні впливають на формування чинного законодавства щодо регулювання інституту юридичної особи зокрема та правової системи в цілому. При цьому варто сприйняти й той факт, що наявність значної кількості наукових поглядів, що розкривають сутність окремих ознак юридичної особи, тільки сприяють подальшому розвитку наукових думок щодо сутності даного правового явища та окреслюють універсальну модель юридичної особи, яка може поділятися на окремі різновиди із виокремленням додаткових ознак, притаманним тільки цим утворенням, але в той же час не замінюючи тим самим загальних ознак юридичної особи, притаманних всім таким утворенням.

Також проведене дослідження ознак юридичної особи у приватному праві засвідчує: 1) взаємозв'язок ознак юридичної особи та її правової природи у науковій доктрині та пануючих у ній правових теорій тлумачення сутності юридичної особи; 2) ознаки юридичної особи перебувають між собою у тісному зв'язку та взаємозалежності та розміщуються у певному ієрархічному порядку [178, с. 101]. Тому варто погодитися з думкою вчених, що юридична особа організацій – це виключно цивільно-правова властивість, що одночасно відображає їх специфічне положення в регульованих нормами цивільного права майнових і особистих немайнових відносинах [49, с. 115].

При цьому корпоративна форма організації передбачає чітке розмежування самої юридичної особи як суб'єкта права і його учасників (членів), що обумовлює наявність в корпорації особливої внутрішньої структури [116, с. 46]. *У зв'язку з цим виникла потреба наукового обґрунтування й іншої проблематики, а саме щодо співвідношення понять «юридична особа» і «корпорація», адже ще за римським приватним правом юридичні особи поділялися на корпорації та установи. Водночас в сучасних правових системах існують різні підходи до цих явищ правової дійсності.*

В англосаксонській системі права або в системі загального права термін «корпорація» використовується досить широко. Ним користуються щоразу, коли хочуть підкреслити, що організація, яка називається цим ім'ям, розглядається як єдине ціле і може виступати учасником в цивільному обороті [82, с. 20]. У країнах англо-американської правової сім'ї поняття «корпорація» використовується по відношенню до всіх юридичних осіб, як заснованих, так і не заснованих на членстві [55].

Так, право США не проводить відмінності між корпораціями, як спілками осіб, і установами, як закладами, утвореними волею однієї особи або кількох осіб для виконання спеціальних завдань, як правило, непідприємницького характеру. Але законодавство окремих штатів і федерального законодавства зазвичай проводять відмінність між окремими видами корпорацій в залежності від характеру діяльності і призначення останніх [131, с. 47]. У США замість терміна «компанія» в законодавстві використовується термін «корпорація» (corporation).

Тому в правовій літературі англomовних країн терміни «корпорація» і «компанія» часто вживаються як синоніми [111, с. 213]. При цьому американськими вченими для розкриття сутності корпорації завжди використовувалася теорія фікції. Зокрема, в рішенні Верховного суду США у справі «The Trustees of Dartmouth College v. Woodward», що могло застосовуватися до початку XIX ст., було дано таке визначення корпорації: «Корпорація – це штучне утворення, невидиме, невловиме і існуюче лише з точки зору закону». Сучасне визначення корпорації в праві США також виходить з її «фіктивного» характеру [121, с. 2]. У словнику Блека слово «корпорація» розкривається як «штучна особа, створена відповідно до законів держави і відмінна від індивідів, які є його учасниками, що зазвичай складається з багатьох осіб і виступає під спеціальним найменуванням у вигляді певної єдності»[1, с. 307].

Аналогічна доктрина особистої відособленості (separate personality) компанії (корпорації) існує й в Англії. Найбільш важливим прецедентом в даному відношенні стало рішення суду у справі «Salomon v. A. Salomon and Co. Ltd», винесене в 1897 р. з того факту, що корпорація розглядається як юридична особа, незалежна від членів корпорації (компанії) (corporate body) та впливають такі риси компанії: по-перше, обмежена відповідальність учасників за зобов'язаннями компанії; по-друге, централізоване управління, здійснюване особами, відмінними від членів компанії; по-третє, перманентність діяльності компанії незалежно від вибуття її членів [121, с. 3].

В Англії корпорація може бути визначена як юридична особа, оскільки юридичні особи діляться в цій країні на корпорації, що представляють собою сукупність осіб (corporation aggregate) і одноосібні корпорації (corporation sole). Торгові корпорації тут іменуються компаніями та поділяються на публічні і приватні [111, с. 212]. Під компанією розуміється особа, створена шляхом реєстрації необхідних документів, що підтверджується сертифікатом інкорпорації (certificate of incorporation), який видається Реєстратором компаній (Registrar of Companies). Основним джерелом регулювання компаній є Закон про компанії 2006 року (Company Act) [219, с. 18].

Отже, в англо-американській правовій системі термін «корпорація» / «компанія» розглядається як збірне поняття, що включає в себе всі види юридичних осіб, що можуть функціонувати відповідно до права США та Англії і регулюватися законодавчою та прецедентною складовими цієї правової системи. Тому у цій правовій системі поняття «корпорація» носить те саме смислове навантаження що й поняття «юридична особа», тобто є тотожними поняттями.

У рамках Європейського співтовариства існує сукупність нормативних правових актів, що регламентують відносини з участю корпорацій. Ці акти приймаються у формі директив. В основі прийняття директив лежать положення п. «G» абз. 2 ст. 44 Договору про заснування Європейського економічного співтовариства, укладеного в Римі 25 березня 1957 року, згідно з якими Рада ЄС має право координації корпоративного права держав – членів ЄС за допомогою директив [116, с. 41]. У ЄС до правосуб'єктних корпорацій належать «об'єднання капіталів», кооперативи і союзи. При цьому кожна з європейських країн має особливості у визнанні / невизнанні тих чи інших об'єднань юридичними особами [64, с. 14].

Якщо звернутися до права окремих європейських країн, то можна виявити, що термін «корпорація» використовується в самих різних значеннях і безпосередньо в законодавстві використовується рідко. Це поняття вживається головним чином в літературних джерелах [85, с. 11].

У Німеччині прототипом корпорації є *verein* (союз, товариство, об'єднання, корпорація). Разом із тим в німецькій літературі практично всі автори пишуть про роздробленість регулювання цієї форми юридичної особи, про відсутність єдиної типології [121, с. 3]. Усі юридичні особи в Німеччині поділяються на юридичні особи приватного права і юридичні особи публічного права. З урахуванням дуалізму приватного права Німеччини приватні юридичні особи поділяються на юридичні особи цивільного та корпоративного права. Юридичні особи корпоративного права поділяються на дві групи: господарські товариства із залученим капіталом (АТ, ТОВ, командитне товариство на акціях) та корпоративні об'єднання [64, с. 15].

У французькому законодавстві про юридичних осіб термін «корпорація» не використовується. За законодавством Франції юридичними особами приватного права є: товариства, асоціації, об'єднання економічних інтересів та фонди. Товариство іменується торговим, якщо його діяльність полягає у веденні комерційної діяльності [64, с. 15]. На даний час положення про торгові товариства містяться в другій книзі Торгового кодексу Франції [116, с. 41]. Є наступні види торгових (комерційних) товариств: акціонерне товариство, спрощене акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство однієї особи з обмеженою відповідальністю, повне товариство, командитне товариство, європейське товариство [219, с. 124].

Основною правовою формою підприємництва у Польщі є торговельні товариства, діяльність яких врегульована Законом від 15 вересня 2000 р. «Кодекс торговельних товариств» (Kodeksspolekhandlowych). Просте товариство (spolka cywilna), яке не є юридичною особою, може бути суб'єктом підприємницької діяльності відповідно до Цивільного кодексу. До видів товариств Кодекс відносить: повне товариство, партнерське товариство, командитне товариство, командитно-акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю та акціонерне товариство. Всі торговельні товариства поділено на дві групи: особові та капітальні товариства [12, с. 12].

Слід вказати, що поділ на особові та капітальні товариства є також найбільш поширеним в Австрійській Республіці та інших державах Європейського Союзу. У Австрії до товариств осіб (персональних товариств) відносяться товариства, учасники яких (або їх частина) беруть особисту участь у комерційній діяльності товариства. Зокрема, до них належать відкрите товариство, командитне товариство, негласне товариство та просте товариство. Товариства осіб характеризуються тим, що, як правило: 1) право участі не відчужується та не успадковується; 2) у випадку вибуття чи смерті одного з учасників товариство припиняє свою діяльність; 3) учасники несуть повну відповідальність за зобов'язаннями товариства; 4) наявна слабка організаційна єдність [96, с. 45]. Це відповідає положенням законодавства більшості країн Європейського Союзу, згідно якого повні та командитні товариства не є юридичними особами, що

дозволяє упорядковувати фіскальні, адміністративно-реєстраційні та інші відносини управлінського характеру [100, с. 125 – 126].

До товариств капіталів належать: 1) товариство з обмеженою відповідальністю (Gesellschaft mit beschränkter Haftung); 2) акціонерне товариство (Aktiengesellschaft); 3) Європейське товариство (Societas Europaea або Europäische Gesellschaft). У фаховій літературі окремо виділяють акціонерні товариства з особливим статусом (наприклад, Австрійський Національний Банк тощо). Товариства капіталів характеризуються такими ознаками: 1) основою є майнова участь їх учасників; 2) високий рівень організаційної єдності; 3) корпоративні права на акцію чи частку вільно відчужуються; 4) відповідальність учасників завжди обмежена; 5) смерть, вихід чи виключення одного з учасників (акціонерів) не є підставою для припинення діяльності товариства [96, с. 45].

Право Чеської Республіки регулює, головним чином, об'єднання (§ 214 ЦК), які створені, в основному, як організації за інтересами (церквам, політичним партіям і рухам відведені спеціальні закони) і торгові корпорації. Торгові корпорації регулюються законом № 90/2012 «Про комерційні корпорації» і законом 91/2012 «Про міжнародне приватне право». Торгова корпорація підрозділяється чеським правом на торговельні компанії та кооперативи. Торгові товариства далі в свою чергу діляться на товариства приватні і капітальні [177, с. 195]. Поняття «комерційна корпорація» в законі включає в себе комерційні фірми і кооперативи, в законі містяться правила їх виникнення, управління та ліквідації [86, с. 102].

У Швейцарії найбільш поширеними типами корпорацій є акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю та повне товариство. Найбільшою популярністю при цьому користується така правова структура, як акціонерне товариство [149, с. 200].

Таким чином, в континентальній правовій системі термін «корпорація» в основному використовується в науковій літературі, а не у законодавчій базі, до якої можуть відносити підприємницькі та/або непідприємницькі види юридичних осіб в залежності від визначеного критерію їх поділу. Відповідно в законодавстві одних країн ЄС до корпорацій відносять всі види юридичних осіб, що визначені

законодавством країни загалом, в інших країнах визначено можливість віднесення до корпорацій всіх підприємницьких юридичних осіб або окремих їх видів.

Основна відмінність віднесення кола юридичних осіб в англо-американській та континентальній правових сім'ях полягає в тому, що в першому випадку поняття «юридична особа» і «корпорація» співвідносяться як взаємозамінні поняття, а в іншому випадку можливість співвідношення понять «юридична особа» і «корпорація» залежить від підходу законодавця до визначення їх організаційно-правових форм та формування у наукових колах критеріїв їх поділу чи об'єднання у те чи інше поняття, або ж й впровадження цього поняття у чинне законодавство країни ЄС з чітким переліком організаційно-правових форм.

Для повного огляду різних підходів доцільно розглянути й право країн СНД.

У Росії корпорації раніше іменувалися торговими товариствами, оскільки комерційна діяльність ототожнювалася насамперед з торгівлею. Відсутність приватної комерції в колишньому правопорядку змушувало використовувати більш «нейтральне» і широке поняття «господарська діяльність». З урахуванням цих традицій Цивільний кодекс також використовує термін «господарські» стосовно торгових (комерційних) товариств. Всі вони є комерційними організаціями, створеними на добровільній (як правило, договірній) основі на засадах участі (корпоративних), і наділяються законом загальною правоздатністю [50, с. 270]. Втім у ст. 65.1 ЦК РФ юридичні особи поділяються на корпоративні та унітарні, визначаючи основним критерієм поділу наявність чи відсутність в особи права участі (членства) у юридичній особі. До корпоративних юридичних осіб належать господарські товариства, селянські (фермерські) господарства, господарські партнерства, виробничі та споживчі кооперативи, громадські організації, громадські рухи, асоціації (союзи), нотаріальні палати, товариства власників нерухомості, козацькі товариства, внесення до державного реєстру козацьких товариств у Російської Федерації, а також громади корінних нечисленних народів Російської Федерації [47]. У зв'язку з участю в корпоративній організації її учасники набувають корпоративні (членські) права і обов'язки щодо створеної ними юридичної особи, за винятком випадків,

передбачених Кодексом. Відповідно в унітарній юридичній особі учасники права участі не набувають щодо створеної ними юридичної особи, а також не мають корпоративних (членських) прав і обов'язків у такому утворенні.

Якщо звернутися до законодавства Молдавії, то у ЦК зазначається, що юридична особа може бути організована корпоративно або на основі членства, може бути залежною або незалежною від певного числа членів, може мати на меті одержання прибутку або не переслідувати такої (ст. 55) [45]. Водночас вказується на те, що юридичні особи приватного права можуть створюватися безперешкодно, але лише в одній з форм, передбачених законом. Юридичні особи приватного права можуть мати на меті отримання прибутку і не переслідувати такої мети (ст. 59) [45]. *На противагу російському законодавству, тут при поділі на корпоративні і некорпоративні юридичні особи терміни «корпоративні права» і «права на основі членства» не є об'єднуючим критерієм, оскільки останні не є тотожними поняттями в контексті зазначеного закону.*

У законодавстві ряду інших країн всі юридичні особи поділяються за критерієм прибутковості / неприбутковості цих організацій та розподілу / нерозподілу прибутку між учасниками. Для прикладу, у білоруському законодавстві легального визначення поняття «корпорація» не існує. Разом із тим термін «корпоративний» використовується в чинному законодавстві, проте опосередковано по відношенню до юридичних осіб. Зокрема, в сфері ринку цінних паперів використовується термін «корпоративні цінні папери», застосований до акцій і облігацій юридичних осіб [25, с. 48]. Відповідно до ст. 46 ЦК Білорусії юридичними особами можуть бути організації, котрі мають право на одержання прибутку як основну мету своєї діяльності і (або) розподіляють отриманий прибуток між учасниками (комерційні організації) або не мають одержання прибутку як такої мети і не розподіляють отриманий прибуток між учасниками (некомерційні організації) [43]. Комерційні організації можуть створюватися у формі господарських товариств, виробничих кооперативів, унітарних підприємств, селянських (фермерських) господарств та інших формах, передбачених ЦК Білорусії.

Згідно ст. 40 ЦК Узбекистану вказується, що юридичною особою може бути організація, яка має право на одержання прибутку як основну мету своєї діяльності (комерційна організація) або не має одержання прибутку як такої мети (некомерційна організація). Юридична особа, що є комерційною організацією, може бути створене у формі господарського товариства, виробничого кооперативу, унітарного підприємства, і в іншій формі, передбаченій законодавчими актами [46].

У ЦК Казахстану містяться схожі положення із незначними відмінностями у формулюванні нормативних положень щодо розподілу прибутку між учасниками та різноманітності організаційно-правових форм комерційних організацій, а саме у ст. 34 зазначається, що юридичною особою може бути організація, яка має право на одержання доходу в якості основної мети своєї діяльності (комерційна організація) або не має одержання доходу в якості такої мети і не розподіляє отриманий чистий дохід між учасниками (некомерційна організація). Юридична особа, що є комерційною організацією, може бути створено тільки в формі державного підприємства, господарського товариства, акціонерного товариства, виробничого кооперативу [44].

Отже, законодавство країн СНД в контексті визначення юридичних осіб з огляду на можливість окреслення організаційно-правових форм корпоративних юридичних осіб теж відзначається своєю невизначеністю і різноманітністю підходів до даного питання незважаючи на схожі положення про поняття юридичної особи та визначення критеріїв їх поділу на види.

В Україні, як і в інших країнах, розуміння слова «корпорація» залежить від національного законодавства і наукової доктрини [37, с. 35]. Ст. 120 ГК України визначає організаційно-правові форми об'єднань підприємств, до яких відноситься й корпорація як договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації. Б. В. Шуба вказує, що термін «корпорація» у господарсько-правовому розумінні вказує на шлях

об'єднання учасників підприємницької діяльності у підприємства або товариства [214, с. 619].

Водночас у ч. 3 ст. 63 ГК України визначено, що підприємства поділяються на корпоративні та унітарні за критерієм способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу. Вказується, що корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб [40]. У ЦК України юридичні особи за критерієм порядку їх створення поділяються на юридичних осіб приватного права і юридичних осіб публічного права (ч. 2 ст. 81) [203].

Таким чином, в порівнянні положень ГК і ЦК України критерій способу (порядку) створення юридичних осіб зумовлює різні підходи законодавця до визначення їх видів. У першому випадку йде мова про їх поділ на корпоративні та унітарні підприємства, а в іншому випадку – на юридичні особи приватного права і юридичні особи публічного права. Також можна зробити такий узагальнюючий висновок, що у ГК України закріплено надто вузьке трактування поняття «корпорація», що не відповідає сутності цього правового явища, а на рівні ЦК України поняття «корпорація» не вживається і тому постає питання, які з юридичних осіб мають приналежність до корпорацій.

О. Р. Кібенко зазначає, що сучасні юридичні особи вкрай різноманітні за своїми правовими характеристиками: вони розрізняються за своєю будовою, формами власності, принципами утворення, управління та діяльності. Тому вирішити питання про співвідношення понять «юридична особа» і «корпорація» неможливо без звернення до класифікації юридичних осіб [85, с. 9].

Відповідно до визначених ЦК України критеріїв поділу юридичні особи приватного права отримали подальшу класифікацію на об'єднання капіталів та

об'єднання осіб; товариства і установи; підприємницькі та непідприємницькі товариства; підприємницькі товариства – акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, повне і командитне товариство та виробничий кооператив (ст. ст. 81, 83 – 85).

І. М. Кучеренко зазначала, що ст. 81 ЦК України вперше закріпила поділ юридичних осіб на юридичні особи приватного права та юридичні особи публічного права [114, с. 8]. При цьому юридичними особами приватного права слід вважати юридичні особи, основною метою яких є реалізація приватних інтересів окремих осіб. Вони діють на засадах саморегулювання, а їх правовий статус регулюється правовими нормами, які мають загальнодозвільний характер [114, с. 16]. Крім того, В. М. Махінчук правильно зауважив, що у ГК України слід уникати регулювання організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права, враховуючи що приватні відносини щодо їх утворення, управління та розпорядження ними регулюються нормами ЦК України та деяких спеціальних законів [125, с. 75].

В той же час Л. О. Волкова зазначає, що застосований у ст. 81 ЦК України принцип поділу юридичних осіб за формальним критерієм убачається неповним і потребує доповнення на предмет врахування не лише порядку створення юридичної особи, а й мети, цілей і специфіки здійснення такої діяльності [32, с. 11]. Разом із тим у ст. 81 ЦК України вказується, що всі юридичні особи можуть створюватися шляхом або об'єднання осіб, або об'єднання майна, або об'єднання осіб і майна. Приймаючи до уваги такий критерій поділу, Т. В. Блащук до юридичних осіб, заснованих на об'єднанні осіб, відносить товариства, оскільки відповідно до нього товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві [16, с. 3]. Відповідно установи слід віднести до юридичних осіб, заснованих на об'єднанні майна, оскільки відповідно до ЦК України установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна [203]. Звичайно, варто погодитися з думкою вченої щодо поділу товариств та установ в залежності від критерію

поділу юридичних осіб на об'єднання осіб та об'єднання майна. Проте вказаний критерій поділу не є унікальним тільки для розмежування правового статусу товариств та установ, адже у правничій літературі на об'єднання осіб та об'єднання майна (капіталів) поділяються й підприємницькі товариства.

У зв'язку з цим варто навести твердження І. В. Спасибо-Фатєєвої, що відмінності між такими організаційно-правовими формами, як товариство і установа, такі. Учасники товариства задовольняють власний інтерес через участь у товаристві. Установа діє в інтересах не учасників, а інших осіб – вигодонабувачів, дестинаторів. Наступною відмінністю є наявність в учасників товариства права участі, а в засновників установи такого права нема [191, с. 72 – 73]. Таким чином, критерієм розмежування товариств та установ є наявність / відсутність корпоративного (загального) інтересу та наявність / відсутність права участі в їх учасників (засновників).

Зазначений поділ юридичних осіб є традиційним для доктрини пандектного права (Німеччина, Швейцарія), що розрізняють корпорації (союзи) і установи. Корпорації характеризуються наявністю членства, загальної для багатьох учасників мети, незалежністю свого існування від зміни учасників. Установи, навпроти, звичайно створюються одним засновником, що сам визначає і мету юридичної особи, і склад майна, необхідний для їхнього досягнення [16, с. 4]. Факт створення корпорації тягне за собою появу загального корпоративного інтересу, іноді відмінного від приватного інтересу окремого учасника (члена) корпорації [116, с. 34 – 35]. Єдиним можливим способом, що дозволяє зберегти корпоративне об'єднання і направити його діяльність на досягнення заявлених при створенні цілей, є вироблення учасниками єдиного інтересу і єдиної волі [113, с. 73]. З позицій майнового обороту корпорація має за мету задоволення суспільних інтересів в особі конкретних індивідуумів (учасників) у централізації капіталу та об'єднання зусиль [27, с. 59].

Відповідно до Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» на першому етапі виконання цієї Програми однією з пріоритетних є сфера законодавства про компанії ... , зокрема питання щодо організаційно-правових форм юридичних

осіб (корпорацій) [64, с. 13]. Основними юридичними особами корпоративного типу, правовий статус яких регламентується на рівні ЄС, є товариства, відповідальність учасників яких є обмеженою (АТ й ТОВ) [6, с. 8]. При цьому сучасна природа корпорації не охоплюється загальними шаблонами приватної власності [117, с. 182].

Щодо вітчизняного права, то О. І. Зозуляк зазначає, що законодавець у ст. 83 ЦК України не до кінця розвинув ідею поділу юридичних осіб на корпорації (ті, що побудовані на засадах членства) та унітарні юридичні особи. Закріплення на рівні ЦК України окресленого критерію поділу вирішить проблему щодо кола тих юридичних осіб, які відносяться до корпоративного типу, що дозволить викреслити із переліку корпорацій ті юридичні особи, яким «штучно» приписують ознаки корпорацій [72, с. 82]. Аргументується така позиція тим, що у ст. ст. 83-85 ЦК України приведений невичерпний перелік видів організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права, а саме юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом, що зумовлює неоднозначність у віднесенні тих чи інших юридичних осіб до числа корпорацій. Зокрема, йде мова про приватні підприємства, фермерські господарства тощо. Така ситуація примушує або вводити додаткові критерії для розмежування відносин за суб'єктною ознакою, або дещо змінити підхід чи взагалі обрати інший [97, с. 218].

Варто зауважити, що ст. 83 ЦК України має назву «Організаційно-правові форми юридичних осіб», до яких відносить товариства, установи та інші форми, а також поділяє товариства на підприємницькі та непідприємницькі. В. М. Кравчук зазначає, що організаційно-правова форма – це закріплена нормами права модель юридичної особи певного виду, що втілює її істотні ознаки, котрі в сукупності дають уявлення про тип організації: 1) мета; 2) склад засновників; 3) правовий режим майна юридичної особи; 4) організація управління; 5) правовий статус засновників; 6) умови відповідальності юридичної особи [109, с. 8]. Втім сукупний перелік ознак того чи іншого виду юридичної особи хоча й окреслює специфіку її правового статусу, але не сприяє уніфікації до декількох видів юридичних осіб за кваліфікуючим критерієм, кожен з яких поділявся б на окремі

організаційно-правові форми. Тому варто погодитися з висловленим вище міркуванням О. І. Зозуляк щодо необхідності удосконалення законодавчого підходу до поділу юридичних осіб на види.

У зв'язку з наведеним, враховуючи вище вказаний поділ юридичних осіб та відмінності у їх класифікації, спричинені ЦК і ГК України, останнім часом вітчизняні цивілісти все частіше звертаються до ознаки корпоративності юридичних осіб, виокремлюючи окрему їх групу або узагальнюючи вже існуючий поділ [105, с. 131]. Етимологія терміну «корпорація» має свої корені від лат. *corpus* – тіло та *corporate* – об'єднувати у тіло, тобто формою організації шляхом об'єднання певних елементів. Використання цього терміну в межах інституту юридичної особи, передбачає створення організації шляхом об'єднання осіб або майна [105, с. 131. Корпорація – це публічний статус корпоративного об'єднання, заснований на законі, що виникає з факту державної реєстрації та означає, що корпоративне об'єднання є суб'єктом економічного обороту або суб'єктом права [139, с. 27 – 28].

Щодо критеріїв віднесення організації до корпорації, то у доктрині корпоративного права існує декілька підходів до цього питання. Найбільш широкий підхід віднесення юридичної особи до корпорації висловлений через визначення вченими кваліфікуючого критерію поділу юридичних осіб на види за наявності / відсутності права участі (членства) в юридичній особі. Зокрема, Д. В. Ломакін зазначає, що наявність корпоративного статусу необхідно обумовлювати єдиним критерієм – наявністю в організації, визнаній юридичною особою, відносин участі (членства) [116, с. 51]. В. І. Борисова дає визначення корпорації як колективного утворення, заснованого на засадах членства (участі) з метою ведення його учасниками сумісно певної діяльності. Вона може створюватися в межах однієї організації – юридичної особи, зокрема у формі господарських товариств, виробничих кооперативів, та на рівні групи організацій, зокрема у формі холдингів, інвестиційних та пайових фондів, промислово-фінансових груп тощо, являючи собою систему залежних осіб [17, с. 10]. С. В. Батрин також вказує, що основною рисою корпорацій, у їх сучасному розумінні,

вочевидь, є їх асоціювання зі специфічним механізмом участі у господарській діяльності [8, с. 16].

Якщо сприйняти такий підхід, то однозначно можна погодитися, що на рівні ЦК України з урахуванням критерію участі в юридичній особі до корпорацій варто віднести тільки товариства, оскільки засновник установи права участі в ній не має. Разом із тим ЦК України (ст. 83) містить норму, де закріплено поділ не юридичних осіб, а товариств на підприємницькі та непідприємницькі, у зв'язку з чим постає питання про можливість віднесення до корпорацій всіх товариств, чи тільки одного з його видів.

А. А. Зубарян зазначає, що закріплені законом критерії поділу юридичних осіб на комерційні та некомерційні організації можуть бути застосовані тільки до організацій корпоративного типу [74, с. 11]. Головним критерієм для поділу юридичних осіб на комерційні та некомерційні організації служить мета створення і діяльності юридичної особи [10, с. 38], а саме отримання прибутку. Прибуток – це узагальнюючий показник фінансових результатів господарської діяльності, який визначається як різниця між доходом від господарської діяльності і сумою витрат на цю діяльність [130, с. 34]. При цьому варто погодитися з думкою А. В. Зеліско, що необхідно підтримати позицію учених, які розробили концепцію розмежування понять «комерційна юридична особа» та «підприємницька юридична особа», оскільки аналіз чинного законодавства справді підтверджує змістову відмінність цих понять та наявність у їх основі різних критеріїв (сфери діяльності – в першому випадку, мети отримання прибутку для розподілу між учасниками – в другому випадку) [71 с. 23].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 84 ЦК України товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства або виробничі кооперативи. Згідно ж ч. 1 ст. 85 ЦК України непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками [203]. З наведених законодавчих положень випливає, що при розмежуванні правового статусу підприємницьких та непідприємницьких товариств акцент ставиться

саме на можливості чи неможливості отримання прибутку як основної мети діяльності товариства.

Водночас ряд вчених висловлюють іншу позицію з цього приводу. Зокрема, А. В. Зеліско вважає, що ключовим критерієм розмежування досліджуваних юридичних осіб є право на розподіл прибутку між учасниками, у зв'язку з чим варто виходити із простого логічного принципу: підприємницькі юридичні особи приватного права мають право розподіляти прибуток між учасниками або членами, а непідприємницькі, відповідно – не мають права його розподіляти між ними [68, с. 95 – 96]. У процесі дослідження правового статусу непідприємницьких юридичних осіб О. І. Зозуляк також зазначила, що найбільш оптимальним напрямом удосконалення класифікаційних критеріїв відмежування непідприємницьких юридичних осіб від підприємницьких буде передусім вказівка на нерозподіл між учасниками (засновниками) одержаного прибутку, а вже далі – конкретизація щодо спрямування його (прибутку) на досягнення відповідної мети діяльності непідприємницької юридичної особи [73, с. 81]. Така позиція може бути аргументована й тим, що більшість непідприємницьких юридичних осіб займаються підприємницькою діяльністю заради досягнення своїх статутних цілей, так як інших джерел існування або не мають зовсім, або вони не покривають і не можуть покрити витрат їх поточної діяльності, заради якої вони створювалися.

Отже, у ЦК України справді міститься застереження, що непідприємницькі товариства (кооперативи, крім виробничих, об'єднання громадян тощо) та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню (ч. 1 ст. 86) [203]. Тому погоджуємося з думкою вчених, що кваліфікуючим критерієм відмежування підприємницьких і непідприємницьких товариств має бути право на розподіл прибутків між учасниками товариства чи його відсутність.

Водночас варто звернути увагу й на інші положення, а саме у ст. 86 ЦК України йде мова не тільки про непідприємницькі товариства, а й про

непідприємницькі установи, що разом охоплюються поняттям юридичної особи приватного права з вказівкою на те, що установа є непідприємницькою юридичною особою, яка може здійснювати підприємницьку діяльність, адже про підприємницькі установи в ЦК України не згадується.

Разом із тим, коли в Кодексі йде мова про підприємницькі юридичні особи, то мається на увазі всі види господарських товариств і виробничі кооперативи. При цьому варто зазначити, що хоча у ЦК України перелік підприємницьких юридичних осіб чітко вказаний і вичерпний, тим не менш у ст. 83 міститься відкритий перелік форм юридичних осіб, які можуть бути визначені іншими законами і мати статус підприємницької юридичної особи, як то приватні підприємства відповідно до ГК України, фермерські господарства відповідно до Закону України «Про фермерське господарство» тощо.

У зв'язку з цим, для досягнення поставлених в межах цієї роботи завдань, приходимо до висновку, що підприємницькі юридичні особи доцільно відмежовувати від непідприємницьких юридичних осіб за критерієм права на розподіл прибутків між учасниками та мети створення і діяльності юридичної особи. При цьому, з урахуванням відкритого переліку форм юридичних осіб, визначених ст. 83 ЦК України та вищевказаних критеріїв поділу, поняття «підприємницька юридична особа» є ширшим за поняття «підприємницьке товариство», оскільки перше поняття включає в себе підприємницькі товариства та юридичні особи, визначені іншими законами, якщо вони відповідають вказаному критерію, а друге поняття включає в себе закритий перелік юридичних осіб, визначених ЦК України, а саме господарські товариства та виробничі кооперативи.

Однак для визначення ознак корпоративності юридичних осіб зазначений критерій не є ключовим, а тільки може супроводжуватися у контексті іншої наукової позиції як наслідок наявності в учасника корпорації не тільки права участі (членства), але й корпоративних прав. Так, І. В. Спасибо-Фатєєва зазначила, що непідприємницькі товариства не можуть вважатися суб'єктами корпоративних правовідносин, оскільки у їх учасників відсутні корпоративні права [190, с. 66]. Водночас О. І. Зозуляк вказує, що формувати поняття

корпорації у вузькому розумінні можна й за видом цивільної правоздатності. Зокрема, загальною цивільною правоздатністю наділяються господарські товариства та виробничі кооперативи [72, с. 85]. Іншими словами йде мова про підприємницькі товариства, визначені ЦК України.

Існує й досить вузьке тлумачення поняття «корпорація», згідно якого вчені поділяють підприємницькі товариства на об'єднання осіб і об'єднання майна та віддають перевагу останнім. Об'єднання осіб передбачає, крім майнових внесків, безпосередню особисту участь засновників (учасників) у діяльності організації. Створення господарського товариства – об'єднання капіталів не передбачає (хоча і не виключає) особистої участі засновників (учасників) у підприємницькій діяльності [52]. Для прикладу, Н. С. Глусь визначає корпорацію як акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю або товариство з додатковою відповідальністю, управління яким здійснюється через складну централізовану систему органів і учасники якої по відношенню до неї здійснюють інвестиційну діяльність з метою отримання дивідендів і така участь породжує у них сукупність корпоративних прав [38, с. 3]. *Тобто робиться акцент на підприємницьких товариствах як своєрідних різновидів «капітальних об'єднань» [8, с. 56], в яких надається перевага таким ознакам юридичної особи, як ієрархія органів управління, об'єднання майна, обмежена відповідальність учасників та наявність у них корпоративних прав і обов'язків.*

Проте з цього приводу варто погодитися з думкою А. В. Зеліско, що незважаючи на умовність такого розподілу у вітчизняній доктрині, товариства – об'єднання капіталів або об'єднання осіб визначаються як такі, в яких домінують або майнові або особисті елементи, що проявляються на особливостях правового статусу їх учасників [70, с. 94]. *У зв'язку з цим вважаємо, що штучне звуження поняття «корпорація» до кількох організаційно-правових форм підприємницьких товариств за сукупністю ознак не відповідає дійсності, оскільки відмінності у правовому статусі учасників таких товариств чи окремих принципів управління такими товариствами вказує тільки на відмінності організаційно-правових форм юридичних осіб і не сприяє уніфікації видів юридичних осіб для їх поділу на «корпорації» і «не корпорації».*

Отже, знову ж таки проблема окреслення юридичних осіб корпоративного типу лежить у площині кваліфікаційних критеріїв [28, с. 137]. Тому варто більш детально розглянути погляди вчених щодо наявності корпоративних прав в учасників юридичних осіб як кваліфікуючого критерію.

В. А. Васильєва зазначає, що до юридичних осіб корпоративного типу належать усі організаційно-правові види юридичних осіб, які створені з метою отримання прибутку (підприємницькі) та подальшого його розподілу між учасниками, і в результаті створення яких у засновників щодо юридичної особи виникає особливий вид майнових прав зобов'язального характеру, який прийнято називати корпоративним правом [28, с. 139]. Обов'язковою істотною ознакою корпорації слід визнати наявність в учасника корпоративних прав [27, с. 61]. Л. В. Сіщук визначає під корпорацією як суб'єктом права зареєстровану у встановленому законом порядку юридичну особу, яка створюється шляхом об'єднання майна та осіб з метою ведення підприємницької діяльності, учасники якої наділені щодо неї корпоративними правами. Кваліфікуючою ознакою корпорації виступають корпоративні права учасників [187, с. 47]. О. В. Бігняк також відзначив розуміння «корпорацій» як класичних утворень, участь у яких тягне виникнення сукупності майнових і немайнових прав [13, с. 15]. Таку ж позицію займає й Ю. Ю. Симонян [185, с. 8].

З урахуванням наведених позицій, як зазначає В. В. Кочин, корпорація є поняттям, що у вітчизняній цивілістиці тотожний таксону «підприємницьке товариство». Відносини участі у юридичній особі поділяються на корпоративні (для корпорації – підприємницьких товариств) та членство (для непідприємницьких товариств) [105, с. 134]. При цьому А. В. Зеліско зазначає, що корпоративність устрою є іманентно притаманною характеристикою для будь-яких підприємницьких юридичних осіб приватного права [68, с. 164; 67, с. 135]. Серед ознак корпорацій, які виділяє переважна більшість сучасних учених, можна виокремити такі: наявність спільної соціально-корисної мети; об'єднаність осіб та капіталів; створення майна корпорації за рахунок внесків учасників (засновників); виникнення в учасників (засновників) корпорації майнових та немайнових прав, що іменуються корпоративними; належність корпорацій до комерційних

юридичних осіб [98, с. 120]; наявність загального інтересу корпорації, який формується із сукупності інтересів учасників; наявність спільної мети, якою є отримання прибутку; наявність статутного капіталу, поділеного на частки; загальна правосуб'єктність корпорації; здійснення підприємницької діяльності [187, с. 47].

Таким чином, приходимо до висновку, що у вітчизняній цивілістиці поняття «корпорація» розглядається у широкому і вузькому значеннях. У широкому розумінні корпорація – це утворення, що наділене ознаками юридичної особи, учасники якої мають право участі (членства) у ній. Відповідно до ЦК України ознаками корпорацій наділені всі товариства (підприємницькі та непідприємницькі) як юридичні особи приватного права. У вузькому розумінні корпорацією слід визначати тільки тих юридичних осіб, учасники яких наділені корпоративними правами і обов'язками по відношенню до неї. Відповідно до ЦК України такими слід вважати тільки підприємницькі товариства.

Отже, у даному дослідженні на основі аналізу наукових теорій щодо визначення сутності юридичної особи вдалося окреслити сукупність ознак юридичної особи, які є універсальними для будь-якого виду юридичної особи і відмежовують її від об'єднання осіб без статусу юридичної особи, а саме допустимість створення у силу закону; об'єднання осіб для задоволення спільного інтересу; організаційна єдність; об'єднання майна для досягнення поставленої мети; наявність відокремленого майна; наділення власною правосуб'єктністю; виступ в цивільному обороті від свого імені; самостійна майнова відповідальність. З урахуванням того, що завданням нашого дослідження є розкрити сутність підприємницьких юридичних осіб як суб'єктів приватного права, робимо висновок, що на основі аналізу наукових теорій юридичної особи доведено, що підприємницьким юридичним особам притаманні загальні ознаки юридичної особи як суб'єкта приватного права.

Як зазначає В. І. Борисова, юридична форма, у якій можуть створюватися й існувати юридичні особи, – це організація. Термін «організація» має двоєдине значення. По-перше, це певним чином сформована структура, яка може створюватися об'єднанням осіб, капіталів, рішенням відповідних органів

управління з певною метою – стати учасником цивільного обороту [18, с. 25]. По-друге, цим терміном підкреслюється, що структура певним чином внутрішньо організована [18, с. 25].

У зв'язку з цим внаслідок аналізу іноземного та вітчизняного права і законодавства окреслено сутність поняття «корпорація», завдяки чому визначено відмінність таких двох базових видів юридичних осіб, як товариства і установи. Тому варто погодитися з думкою В. А. Васильєвої, що корпорація є узагальнюючою організаційно-правовою формою корпоративних відносин у межах однієї організації [28, с. 138]. Корпоративні відносини побудовані не на моделі кредитора – боржника, де сторони виступають незалежними один від одного учасниками правовідносин, а на основі майнової участі у корпорації, у зв'язку з чим корпоративні відносини виникають між учасниками (засновниками), а також між учасниками (засновниками) та корпорацією [186, с. 237], що проявляється в наявності майнових корпоративних прав в учасників [98, с. 128]. Крім того, як зазначає А. В. Зеліско, кваліфікуючими критеріями до поняття «підприємницька юридична особа приватного права» є наявність між засновниками (учасниками) та юридичною особою специфічного правового зв'язку майнового характеру, зумовленого створенням таких юридичних осіб з метою отримання прибутку і наявністю права у них розподілу його між учасниками шляхом об'єднання майнових вкладів засновників (учасників) на основі установчих документів [68, с. 68; 71, с. 20].

Таким чином, вивчення правової доктрини щодо поняття «корпорація» дозволило визначити тотожність понять «підприємницька юридична особа» і «корпорація» («юридична особа корпоративного типу»), так як спеціальні ознаки щодо корпоративного устрою та кваліфікуючої ознаки – наявності корпоративних прав в учасників є притаманними обом поняттям. Водночас поняття «підприємницька юридична особа» є ширшим, ніж поняття «підприємницьке товариство», так як включає виключний перелік підприємницьких товариств, визначених у ст. 84 ЦК України, та юридичних осіб в інших формах, встановлених законом, що передбачено ч. 1 ст. 83 ЦК України,

якщо таким юридичним особам є притаманною ознака права на розподіл прибутків між учасниками та мети діяльності – отримання прибутку.

1.2. Правове регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб

Інститут юридичної особи обумовлений становленням товарно-грошових відносин у ринковій економіці, необхідністю включення до цивільного обороту майна держави, кооперативів, громадських та інших організацій. За час радянського минулого на території України функціонувала велика кількість підприємств аграрного комплексу, важкої та легкої промисловості, машинобудування, транспорту тощо [87, с. 29 – 30], що входили до складу державної власності. Після проголошення незалежності України держава перейшла на розбудову ринкової економіки, що, як наслідок, зумовило необхідність вчинення сукупності дій, пов'язаних з трансформуванням діяльності та правового статусу державних юридичних осіб у приватноправову сферу, та виникнення організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права, в тому числі шляхом їх припинення та утворення нових об'єднань.

В основі особливостей таких соціально-економічних перетворень та укладу суспільних відносин на певних історичних етапах розвитку держави та законодавства П. Повар пропонує розрізняти три періоди щодо регулювання припинення юридичних осіб, а саме: дорадянський (дореволюційний) період; радянський період; період незалежної України [146, с. 68]. Генезис правового регулювання, зокрема ліквідації юридичних осіб на території України (УРСР) розкрито й в науковому дослідженні О. М. Скоропис, в якому робиться висновок про можливість виділення таких п'яти періодів, а саме: - перший період (1917–1922 рр.) – примусова ліквідація юридичних осіб, які були створені під час існування Російської Імперії; - другий період (1924–1963 рр.) характеризувався встановленням у цивільному законодавстві основних засад припинення існування юридичних осіб; - третій період (1964–1991 рр.), протягом якого ЦК УРСР 1963 року визначив поняття ліквідації юридичної особи, встановивши особливості ліквідації державних юридичних осіб, а також кооперативних, державно-

колгоспних та громадських організацій, надавши право останнім передбачати у статутах (положеннях) підстави ліквідації; - четвертий період з 1991 р. (отримання незалежності Україною) до 2004 року (вступу у дію ЦК України та ГК України) – в цей період приймається значна кількість нормативних актів, які визначають правовий статус як підприємницьких, так і непідприємницьких юридичних осіб; - п'ятий період (з 2004 року до цього часу) характеризується спробою уніфікувати на кодифікованому рівні підстави та процедуру припинення юридичних осіб [189, с. 9].

Вказана періодизація відображає тривалий шлях становлення законодавства про припинення юридичних осіб, особливості правового регулювання якого визначалися соціально-економічними та політичними умовами розвитку української державності. П. Повар зазначає, що ще до розпаду СРСР в Україні починає формуватися національне законодавство ринкової економіки [146, с. 73]. Втім для сучасного розуміння сутності припинення юридичних осіб важливе значення відіграє законодавча база з моменту переходу України на засади ринкової економіки, що зумовило вектор руху вітчизняного законодавця у протилежному напрямку від планової економіки внаслідок надання пріоритету рівності всіх форм власності, а саме з моменту проголошення незалежності України. У зв'язку з цим варто проаналізувати вітчизняне законодавство з моменту набуття Україною незалежності та становлення ринкових відносин в державі.

Серед перших законів, які були прийняті в 1991 році слід виокремити Закони України «Про підприємництво» від 07. 02. 1991р., «Про підприємства в Україні» від 27. 03. 1991р., «Про власність» від 07. 01. 1991р., «Про цінні папери і фондову біржу» від 18. 06. 1991р., «Про господарські товариства» від 19. 09. 1991р., «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16. 04. 1991р.. Зокрема, у Законах України «Про підприємництво» (втрата чинності – з 01. 01. 2004р., крім статті 4) та «Про підприємства в Україні» (втрата чинності – з 01. 01. 2004р.) закладено загальні правові, економічні та соціальні засади здійснення підприємницької діяльності на території України, визначено види і організаційні форми підприємств (приватне підприємство, колективне підприємство, господарське товариство, підприємство,

яке засноване на власності об'єднання громадян, комунальне підприємство, державне підприємство), правила їх створення, реєстрації, реорганізації і ліквідації, а також організаційний механізм здійснення ними підприємницької діяльності в умовах переходу до ринкової економіки. У Законі України «Про власність» (втрата чинності – з 20. 06. 2007 р.) закріплено поняття та форми власності (приватна, колективна, державна) й акцентовано увагу на відмежування права власності на майно власника та створеної ним юридичної особи, окреслено самотійну майнову відповідальність власника та створеної ним юридичної особи, визначено об'єкти права власності господарських товариств та інших юридичних осіб. В той же час у Законі України «Про господарські товариства» (чинний, втрата чинності окремих положень від 17. 06. 2018р.) було деталізовано види господарських товариств, визначено правила їх створення, діяльності та припинення, а в Законі України «Про цінні папери і фондову біржу» (втрата чинності від 12. 05. 2006р.) вперше визначено умови і порядок випуску цінних паперів, що засвідчували право володіння або відносини позики, визначали взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачали виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів тощо.

Втім одна із найбільш істотних змін у сфері підприємницької діяльності пов'язана із прийняттям ряду приватизаційних законів у 1992 році, до яких варто віднести Закони України: «Про приватизацію майна державних підприємств» від 04. 03. 1992р. (втрата чинності – з 07. 03. 2018р.), «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» від 06. 03. 1992р. (втрата чинності – з 07.03.2018р.), «Про приватизаційні папери» від 06. 03. 1992р. (чинний). У вказаних законах прописано порядок приватизації державного майна та правила випуску й конвертації цінних паперів у процедурі продажу такого майна у порядку приватизації, у результаті чого було створено перші кроки до створення недержавних юридичних осіб, зміну організаційно-правових форм власності колгоспів, підприємств споживчої кооперації. Доповненням до зазначених законів стало видання Указу Президента України «Положення про холдингові компанії, що створюються у процесі корпоратизації і приватизації» від 11. 05. 1994 р., яким визначено питання створення, діяльності та ліквідації холдингових компаній.

Крім того, важливим кроком на шляху розвитку законодавства про юридичні особи було прийняття Закону України «Про банкрутство» від 14. 05. 1992 р. (втрата чинності – 30. 06. 1999р.), що визначав умови і порядок визнання юридичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності - банкрутами з метою задоволення претензій кредиторів. Варто зауважити, що у зазначеному Законі визначено важливе правило «якщо майна банкрута вистачило, щоб задовольнити усі вимоги кредиторів, він вважається вільним від боргів і продовжує свою підприємницьку діяльність», а також положення, яким арбітражному суду надавалося право винести ухвалу про реорганізацію (ліквідацію) юридичної особи, що звільнилася від боргів, тільки у визначених законом випадках. Необхідно звернути увагу й на Закон України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» від 18. 02. 1992р. (втрата чинності – з 27. 02. 2002р.), яким врегульовано правові основи обмеження і попередження монополізму, недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності та визначено контроль за створенням, реорганізацією (злиттям, приєднанням), ліквідацією суб'єктів господарювання, та Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28. 12. 1994 (втрата чинності – з 01. 01. 2013р.)

У 1996 – 2000 рр. істотно переглянуті норми корпоративного законодавства, а також видані нові закони, спрямовані на правове регулювання створення та припинення юридичних осіб. Зокрема, внесено значні зміни в Закон України «Про господарські товариства», удосконалено законодавство про цінні папери, особливо щодо випуску і обігу акцій. Також прийнято ряд законів, спрямованих на обслуговування діяльності окремих видів юридичних осіб, недотримання яких унеможливило б функціонування цих суб'єктів права на ринку товарів, робіт та послуг, а саме прийнято: Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні» від 21. 11. 1996р. (втрата чинності – з 02. 10. 2010р.), що визначав порядок створення, реорганізації та ліквідації промислово-фінансових груп в Україні, транснаціональних промислово-фінансових груп, що мають на меті отримання прибутку; Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01. 06. 2000 р. (втрата чинності – від 28. 06. 2015р.)

та «Про патентування деяких видів підприємницької діяльності» від 23. 03. 1996р. (втрата чинності – з 01. 01. 2011р.).

Оновлено підходи та введено в дію новий Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11. 01. 2001р., який було спрямовано серед іншого на обмеження монополізму в господарській діяльності, у зв'язку з чим у Законі визначено такі поняття, як «контроль», «монополізація», «концентрація», а також урегульовано дії Антимонопольного комітету України, що мають сприяти розвитку конкуренції та здійснювати контроль за суб'єктами господарювання з метою недопущення вчинення ними неправомірних дій.

Крім того, прийнято Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17. 07. 1997р. (чинний), що визначив види та принципи діяльності цих кооперативів і загальні правила їх створення, діяльності та припинення, а також Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07. 12. 2000 р., у якому вперше визначено спеціальні правила щодо структури банківської системи та правові засади створення, діяльності, реорганізації і ліквідації банків. Від 30. 06. 1999р. почав діяти новий Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», яким окреслено не тільки правила визнання юридичної особи банкрутом, але й визначено процедури, через які юридична особа – боржник має можливість відновити своє фінансове становище без припинення її діяльності.

За цей період приймається ряд підзаконних нормативних актів у сфері корпоративного права і управління, а саме: Укази Президента, постанови Кабінету Міністрів, нормативні акти Національного Банку України, Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку, Фонду державного майна, Антимонопольного комітету, Міністерства фінансів, Державної податкової адміністрації і багатьох інших органів центральної виконавчої влади.

Новим етапом розвитку нормативно-правового регулювання припинення юридичних осіб в Україні стало прийняття в 2003 році Цивільного та Господарського кодексів України. Так, у ЦК України закріплено загальні правила припинення юридичних осіб і визначено способи, форми, підстави та порядок їх припинення, а також черговість задоволення вимог кредиторів на випадок

ліквідації юридичної особи, який з наступними змінами і доповненнями нормативних положень поширює свою дію на всіх юридичних осіб приватного права, в тому числі й підприємницьких. У ГК України теж містилися положення про способи та підстави припинення суб'єктів господарювання, загальний порядок їх ліквідації та задоволення вимог кредиторів при ліквідації цих суб'єктів, але на підставі Закону № 1258-VII від 13. 05. 2014р. зазначені положення були скасовані з викладенням відсилочної норми про припинення суб'єкта господарювання відповідно до закону. У даному випадку йде мова й про ЦК України, й про спеціальні закони, які регулюють правовий статус окремих юридичних осіб приватного права.

Важливим кроком у процедурі реєстрації створення і припинення юридичних осіб стало прийняття Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців» від 15. 05. 2003р., який Законом № 289-VIII від 07. 04. 2015р. викладено в редакції Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», що є чинним та регулює відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб, їхньої символіки, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб - підприємців. Варто зазначити, що нормативне регулювання вказаним Законом державної реєстрації змін щодо стану та кількості юридичних осіб відіграло вагоме значення не тільки для обліку юридичних осіб та прозорості ведення бізнесу, але й для внутрікорпоративного управління юридичних осіб.

Прийнято й спеціальні закони, що регулюють правовий статус окремих юридичних осіб чи їх об'єднань. Закон України «Про кооперацію» 10. 07. 2003р. окреслив правові основи функціонування та припинення кооперативів і кооперативних об'єднань. Законом України «Про фермерські господарства» від 19. 06. 2003р. розкрито засади створення та діяльності фермерських господарств у галузі сільського господарства як у статусі юридичної особи, так і без набуття такого статусу. Закон України «Про холдингові компанії» прийнято 15. 03. 2006р., у якому визначено загальні засади функціонування холдингових компаній в Україні, а також бланкетні норми, згідно яких порядок утворення, діяльності і

ліквідації холдингових компаній регулюється Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, Законом України «Про господарські товариства» в частині, що не суперечить цьому Закону. У даному Законі вказується на таке поняття, як концентрація, що включає в себе й можливість здійснення злиття компаній за умови отримання дозволу Антимонопольного комітету України, що відповідає положенням Закону України «Про концентрацію економічної конкуренції».

Разом із тим найбільш важливим етапом розвитку законодавства про юридичних осіб стало прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» від 17. 09. 2008р., адже весь період становлення вітчизняного законодавства, в тому числі прийняття приватизаційних законів 1992 року, був обумовлений створенням в Україні значної кількості акціонерних товариств, що є однією з найбільш важливих для розвитку економіки та промисловості нашої держави організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб.

Починаючи відлік з 2008 року варто вказати й на інші законодавчі акти, що продовжили змінюватися або були прийняті вперше, оскільки нормативні положення цих законів спрямовані на удосконалення правового статусу юридичних осіб в ринковому середовищі, на можливість розвитку їх діяльності, створення і припинення з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу, гармонізацію та уніфікацію вітчизняних правових норм з нормами європейського законодавства тощо.

Щодо розміщення, обігу цінних паперів і провадження професійної діяльності на фондовому ринку було прийнято два закони, спрямовані на удосконалене правове регулювання оборотоздатності цінних паперів, в тому числі визначення їх юридичної долі у ході припинення юридичних осіб чи вибуття їх учасників зі складу цих утворень, а саме Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23. 02. 2006р. та Закон України «Про депозитарну систему України» від 06. 07. 2012р. У контексті зазначених положень варто вказати й Положення про провадження депозитарної діяльності та Положення про порядок реєстрації випуску акцій та інформації про їх емісію під час реорганізації товариств, затверджені Рішенням Національної комісії з цінних паперів та

фондового ринку (із змінами та доповненнями). Не менш важливе значення у цій сфері стало прийняття Закону України «Про інститути спільного інвестування» від 05. 07. 2012р., у якому визначено правові та організаційні основи створення, діяльності, припинення суб'єктів спільного інвестування, зокрема акцентовано особливу увагу на специфіку функціонування корпоративних інвестиційних фондів, що створюються в організаційно-правовій формі акціонерних товариств та можуть припинятися виключно шляхом ліквідації.

У Податковому кодексі України від 02. 12. 2010 року, що регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, у ст. 98 визначається порядок погашення грошових зобов'язань або податкового боргу у разі реорганізації платника податків, або передачі цілісного майнового комплексу державного чи комунального підприємства в оренду чи концесію. Водночас у ст. 1 Кодексу зазначається, що цей нормативний акт не регулює питання погашення податкових зобов'язань або стягнення податкового боргу з осіб, на яких поширюються судові процедури, визначені Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Тому можна вважати, що незважаючи на публічно-правове регулювання зазначених відносин, податкове законодавство прямо впливає на успішність ведення бізнесу в державі, прозорість справляння податків і зборів з юридичних осіб та окреслює можливості їх несплати у визначених законом випадках.

Отже, правове регулювання припинення юридичних осіб визначається законодавчою базою та локальними актами цих організацій в залежності від виду та організаційно-правової форми юридичної особи, що формується за тим чи іншим класифікаційним критерієм. Втім незалежно від універсального регулювання кодифікованими, спеціальними нормативними чи локальними положеннями щодо правового статусу юридичних осіб, в тому числі порядку, підстав, способів та форм їх припинення, серед переліку підприємницьких юридичних осіб найбільш вагоме значення відіграють такі організаційно-правові форми юридичних осіб, як товариства з обмеженою відповідальністю та акціонерні товариства.

Незважаючи на критерій їх подальшого поділу за видом діяльності та регулювання спеціальними законами, як то стосується, для прикладу банків, страхових компаній, саме внесення змін до законодавства про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю супроводжується масштабними реформами у сфері корпоративного права. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне виділити ще один етап розвитку корпоративного законодавства, що супроводжується внесенням як змін до акціонерного закону, так й прийняттям нових законів і затвердження законопроектів про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю, а також нового законодавства про банкрутство юридичних осіб, що отримало назву корпоративного.

Розвиток подій обумовлений й Угодою про асоціацію України з ЄС (повна назва – Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони), яка замінює Угоду про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною та дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Угода набрала чинності з 1 вересня 2017 року, після того як 11 липня 2017 року Рада ЄС ухвалила остаточне рішення про укладення Угоди про асоціацію з Україною від імені Європейського Союзу [197]. Згідно п. п. а), с) ч. 1 ст. 387 Глави 13 «Законодавство про заснування та діяльність компаній, корпоративне управління, бухгалтерський облік та аудит» Сторони домовилися співробітничати: з питань захисту прав акціонерів, кредиторів та інших заінтересованих сторін відповідно до вимог ЄС у цій сфері згідно з Додатком XXXIV до цієї Угоди; з питань подальшого розвитку політики корпоративного управління відповідно до міжнародних стандартів, а також поступового наближення до правил та рекомендацій ЄС у цій сфері згідно з Додатком XXXVI до цієї Угоди [197].

З урахуванням наведеного, важливими змінами у сфері акціонерного законодавства стало прийняття Законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в

акціонерних товариствах» № 1983-VIII від 23. 03. 2017р., «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» № 1984-VIII від 23. 03. 2017р., «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів» № 2210-VIII від 16. 11. 2017р. та інші.

Водночас винесено на розгляд ВРУ і зареєстровано два законопроекти «Проект Закону про внесення змін і доповнень до деяких законів України з метою вдосконалення цивільного законодавства» № 2635 від 19. 12. 2019р. (пропонується закріпити у ЦК України поняття «корпоративні права» та скасувати ГК України) і «Проект Закону про акціонерні товариства» № 2493 від 25. 11. 2019р. *(пропонуються нові правила створення, функціонування та припинення акціонерних товариств, що містять положення щодо корпоративного управління в товариствах англо-американської та континентальної правової сім'ї з можливістю альтернативного вибору тих чи інших норм в регулюванні акціонерних відносин, в тому числі й щодо порядку та способів припинення акціонерних товариств).*

Новелою українського законодавства є прийнятий 6 лютого 2018 року Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», у якому визначено форми та способи припинення товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю та розкрито правила захисту прав кредиторів під час виділу та припинення товариства. У 2019 році також прийнято Кодекс України з процедури банкрутства, яким удосконалено правила відновлення платоспроможності боржника та визнання банкрутом юридичних осіб і введено схожі правила щодо фізичних осіб.

Отже, можна зробити висновок, що формування інституту юридичної особи прямо пов'язано з такими процесами як створення та припинення цих утворень у порядку та спосіб, що визначені законом. Тому етапи становлення законодавчої бази про юридичних осіб за період формування вітчизняного законодавства є й етапами розвитку законодавства про припинення юридичної особи, які доцільно структурувати наступним чином:

1) 1991 – 1992 р. р. – період закріплення загальних засад підприємництва в Україні, визначення видів та форм власності, видів та форм підприємницьких юридичних осіб, а також загальних правил щодо порядку їх створення і припинення;

2) 1992 – 1996 р. р. – період прийняття приватизаційних законів, що супроводжується перетворенням значної кількості державних юридичних осіб на юридичні особи приватної форми власності чи їх ліквідації, становлення законодавства про банкрутство та про недопущення недобросовісної конкуренції через механізм встановлення контролю над діяльністю юридичних осіб;

3) 1996 – 2003 р. р. – період внесення змін до корпоративного законодавства в частині створення та припинення юридичних осіб, прийняття деяких спеціальних законів про правовий статус окремих підприємницьких юридичних осіб, як то, для прикладу, банків;

4) 2003 – 2008 р. р. – період кодифікації корпоративного законодавства, а саме введення в дію ЦК України і ГК України, якими встановлено універсальні правила створення і припинення юридичних осіб приватного права, прийняття закону про державну реєстрацію юридичних осіб та законів про правовий статус окремих видів юридичних осіб – кооперативів, фермерських господарств, холдингових компаній;

5) 2008 – 2017 р. р. – період становлення законодавства про акціонерні товариства та оновлення законів про цінні папери, фондовий ринок та про депозитарну діяльність, що визначили спеціальні правила припинення акціонерних товариств та конвертації акцій у порядку їх припинення;

6) 2017 р. – до тепер – уніфікація та гармонізація корпоративного законодавства України до законодавства ЄС, що супроводжується внесенням змін до акціонерного законодавства та формуванням нового законопроекту про акціонерні товариства, прийняттям закону про товариства з обмеженою відповідальністю та кодифікацією законодавства про банкрутство.

Зазначена періодизація корпоративного законодавства вказує на шляхи систематизації правових норм, які в умовах переходу від планової економіки до розвитку ринкових відносин в Україні є децю хаотичними, оскільки сформовані

внаслідок прийняття законодавчих актів за схемою закони – кодекси – спеціальні закони, внаслідок чого інститут припинення юридичних осіб частково врегульовано в кодифікованих актах, а частково у спеціальних законах, що регулюють правовий статус окремих організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб. У зв'язку з цим в науковій доктрині виникла дискусія про доцільність уніфікації правових норм про припинення підприємницьких юридичних осіб в рамках єдиного спеціального нормативно-правового акта.

О. М. Скоропис зазначає, що таким нормативним актом може бути Закон «Про реорганізацію та ліквідацію господарських товариств», ознаками якого мають стати захист прав акціонерів, кредиторів та третіх осіб, спрямованість на зменшення ряду можливих перепон, що виникають перед господарськими товариствами під час проведення реорганізації і лібералізація самих процедур, пов'язаних з реорганізацією та ліквідацією господарських товариств [189, с. 8]. Таку ж позицію займає О. В. Макаревич, вказуючи, що у законі варто закріпити поняття «ліквідація юридичної особи», визначити вичерпний перелік підстав для її здійснення, порядок і строки проведення та чітко коло уповноважених суб'єктів, що мають право її ініціювати і проводити, їхні права й обов'язки, а також установити заходи відповідальності за зловживання ліквідаційною процедурою [120, с. 112].

Л. В. Мелех також зазначає, що це зумовлюється в першу чергу необхідністю чіткої консолідації законодавства щодо цього питання та необхідністю забезпечення комплексного законодавчого регулювання порядку припинення юридичних осіб [127, с. 104]. Із корпоративного права України мають бути виведені норми та правові конструкції, які є неефективними (тобто не досягли обраної мети регулювання) або недієвими (є штучними та нездатними до регулювання тих відносин, що є насправді) [127, с. 104].

Така ж позиція відстоюється Міністерством юстиції України, метою діяльності якого є приведення у відповідність до законодавства ЄС національного законодавства України в частині реорганізації та ліквідації товариств, внаслідок чого пропонується передбачити наступний адаптаційний захід – розробка проекту

та відповідне ухвалення Закону України «Про реорганізацію та ліквідацію юридичних осіб» [162, с. 80 – 81]. Зазначений підхід є аргументованим, оскільки в ряді європейських країн справді діє спеціальний закон про припинення юридичних осіб.

Для прикладу, регулювання відповідних питань міститься у спеціальному Законі Швейцарії «Про злиття, поділ, перетворення і передачу майна» (Bundesgesetz Fusion, Spaltung, Umwandlung und (Fusionsgesetz, FusG) від 3 жовтня 2003 р. Швейцарський Закон, крім загальних положень, містить спеціальні положення про злиття: а) установ; б) пенсійних фондів; в) юридичних осіб публічного права [184, с. 74]. Порядок реорганізації і ліквідації юридичних осіб в Чехії регулюється Цивільним кодексом і Законом «Про реорганізацію торгових товариств і кооперативів». У Цивільному кодексі містяться загальні положення, що регулюють реорганізацію і ліквідацію юридичних осіб, а також положення, що визначають особливості реорганізації окремих організаційно-правових форм юридичних осіб: корпорацій (асоціацій), фундацій та установ. Законом регулюється порядок реорганізації комерційних юридичних осіб [219, с. 304]. В той же час у польському законодавстві нормативною базою, що закріплює правові засади реорганізації і трансформації торговельних товариств, є положення Розділу IV Кодексу торговельних товариств Польщі [97, с. 145].

Втім для того, щоб сприйняти такий європейський підхід до законотворення, тим не менш варто звернути увагу на чинну вітчизняну законодавчу базу про підприємницькі юридичні особи, яку складають ЦК України, ГК України та спеціальні закони, що регулюють правовий статус окремих організаційно-правових форм, перелік яких є вичерпним за ЦК України, а саме Закон України «Про акціонерні товариства», Закон України «Про товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю», Закон України «Про господарські товариства», Закон України «Про кооперацію».

У ст. ст. 104 – 112 ЦК України закріплено загальні правила про форми та способи припинення юридичних осіб приватного права, підстави та порядок їх припинення, правила захисту прав кредиторів при припиненні діяльності чи статусу цих організацій. Хоча більш детальну характеристику норм права

(кодифікованих і спеціальних) буде здійснено у наступних розділах, варто зазначити, що удосконалення потребують швидше положення спеціальних законів, які регулюють статус окремих організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб, що мають полягати в деталізації форм, способів та процедур припинення цих утворень із врахуванням загальних правил, визначених на кодифікованому рівні. Тому вважаємо, що прийняття спеціального нормативно-правового акта про припинення підприємницьких юридичних осіб не має бути самоціллю законодавця, оскільки загромадження законодавчого масиву спеціальними законами, які б регулювали окремі процедури, що відбуваються під час управління юридичними особами, спричинить більше колізій у застосуванні законодавства та не сприятиме уніфікації правових норм в контексті регулювання функціонування підприємницьких юридичних осіб в цілому.

Якщо повернутися до аналізу норм ЦК України, то варто зазначити, що закріплені положення досить чітко розкривають загальні правила припинення юридичних осіб, вказуючи у ст. 104, що юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. Якщо проаналізувати кодекси інших держав, то слід звернути увагу на те, що у них також закріплені базові положення про припинення юридичних осіб, а до особливостей реорганізації та ліквідації діють відсильні норми до спеціального законодавства.

Для прикладу, згідно ЦК Республіки Молдова у розділі про припинення юридичних осіб передбачено дві форми припинення – реорганізація (ст. 69) та розпуск (ст. 86); визначено способи реорганізації (об'єднання (злиття і приєднання), дроблення (поділу та виділення) або перетворення) та окреслено особливості їх правонаступництва в окремій статті (ст. 70); визначено специфіку передавального акта (ст. 71); окреслено підстави розпуску юридичної особи (ст. ст. 86, 87) тощо [45]. ЦК Республіки Узбекистан визначає підстави реорганізації та ліквідації юридичної особи (ст. ст. 49, 53); виділяє особливості правонаступництва при реорганізації юридичних осіб (ст. 50), специфіку передавального акта (ст. 51); окреслює гарантії прав кредиторів юридичної особи

при його реорганізації (ст. 52) [46]. Схожі положення містяться й в ЦК Республіки Казахстан [44].

Підстави та способи реорганізації (ст. 53), види правонаступництва при реорганізації юридичних осіб (ст. 54), правове значення передавального акта та розподільчого балансу (ст. 55), підстави та порядок ліквідації юридичних осіб (ст. 57) розкриті й в ЦК Республіки Білорусь [43]. Водночас у ч. 5 ст. 53 і ч. 6 ст. 57 цього Кодексу зазначено, що законодавчими актами можуть встановлюватися особливості реорганізації та ліквідації юридичних осіб в певних сферах діяльності. Щодо статей (57, 58, 59, 61) ЦК РФ, то в них також закріплені положення щодо підстав, способів і порядку реорганізації та ліквідації юридичної особи. Водночас у ст. 60.1. містяться й норми про наслідки визнання недійсним рішення про реорганізацію юридичної особи, а в. ст. 60.2. про визнання реорганізації корпорації такою, що не відбулася [47].

Таким чином, приходимо до висновку, що юридичні особи не тільки виникають, але і припиняють свою діяльність в установленому законом порядку. На кодифікованому рівні мають бути закріплені загальні правила про форми, способи, підстави і порядок припинення юридичних осіб, а особливості щодо підстав і порядку реорганізації та ліквідації організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб мають бути уніфіковані та деталізовані спеціальними законами, що регулюють правовий статус таких утворень.

Досліджуючи обрану тему, слід також з'ясувати співвідношення понять «припинення діяльності підприємницької юридичної особи» та «припинення підприємницької юридичної особи». О. Р. Кібенко зазначає, що припинення юридичної особи – це сукупність юридичних фактів, при настанні яких певна юридична особа припиняє своє існування як правова особистість [83, с. 194]. Здійснюючи наукове дослідження щодо припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України, Д. В. Жеков зазначає, що припинення діяльності вказує на особливості функціонування юридичної особи, а не на саму юридичну особу. Якщо вказується на припинення юридичної особи, то йдеться про припинення суб'єкта цивільних правовідносин в цілому [63, с. 10 – 11]. Така позиція вченого є аргументованою, оскільки знайшла своє відображення ще у

працях радянських вчених – цивілістів. Зокрема, йде мова про праці О. А. Пушкіна, Б. Б. Черепакіна та інших.

У правовій літературі виділяють форми та способи припинення юридичних осіб. О. А. Пушкін визначив, що форми припинення – це передбачені законом прийоми припинення діяльності юридичних осіб [49, с. 153]. Припинення юридичної особи можливо у двох формах – у формі реорганізації або у формі ліквідації [202, с. 190]. Способи припинення – це передбачений законом порядок припинення діяльності юридичних осіб [49, с. 151 – 152]. При реорганізації юридична особа може припинити свою діяльність у спосіб злиття, приєднання, поділу, виділу або перетворення, а при ліквідації – внаслідок припинення на добровільних засадах або банкрутства.

Не зупиняючись на детальній характеристиці форм та способів припинення підприємницьких юридичних осіб, слід вказати, що більшість вчених проводять відмінність між реорганізацією та ліквідацією юридичних осіб за критерієм припинення діяльності. Зокрема, Є. В. Петров вказує, що істотна відмінність між ліквідацією та реорганізацією полягає в тому, що в першому випадку має місце остаточне припинення будь-якої діяльності господарського товариства, у другому – припинення його функціонування в конкретній організаційно-правовій формі із заміною на нову. В обох випадках суб'єкт, що припиняється, більше не існуватиме [141, с. 112]. Таку ж позицію займає у своїх працях й М. Ю. Новохацька [133, с. 70].

Разом із тим, правові форми припинення юридичних осіб розрізняють за наявністю майнового правонаступництва. О. А. Пушкін зазначав, що реорганізація означає таке припинення діяльності юридичної особи, коли її справи та майно не ліквідуються, а переходять до іншої юридичної особи, що зобов'язана виконувати функції юридичної особи, що припинила своє існування. При реорганізації має місце правонаступництво, тобто заміна в раніше виниклих правовідносинах одних юридичних осіб іншими з переходом до останніх всіх прав і обов'язків перших [49, с. 155]. При ліквідації юридичної особи, як вказував у своїй праці «Правопреемство по советскому гражданскому праву» Б. Б. Черепакін, остання припиняє своє існування, а отже, і свою діяльність повністю і

остаточно не залишаючи універсальних правонаступників. Залишки майна юридичної особи передаються вищим органам держави, кооперативним або іншим громадським організаціям без передачі їм його функцій. У цих випадках проводиться ліквідація справ і майна юридичної особи [207, с. 46 – 47].

При правовій характеристиці майнового правонаступництва виділяють такі основні ознаки: перша – це спосіб передавання всього свого майна, прав та обов'язків однією юридичною особою іншим юридичним особам – правонаступникам [202, с. 191]; друга – відбивається в роздільному балансі або передавальному акті, за допомогою якого здійснюється перехід майна від однієї юридичної особи до іншої [122]; третя – відбувається заміна суб'єкта правовідношення, а саме виникають одне або кілька нових юридичних осіб [194, с. 38].

Разом із тим, у радянській цивілістиці було порушено питання про те, чи може в окремих випадках відбуватися реорганізація без належного майнового правонаступництва або ліквідація юридичної особи з переданням майна іншим суб'єктам права. Так, Б. Б. Черепакін зазначав, що на рівні діючого в радянській період законодавства мали місце змішані види перетворення юридичної особи, що включають риси ліквідації і реорганізації з переважанням тих чи інших. За його твердженнями «іноді відбувається ліквідація з деякими рисами реорганізації, зокрема з покладанням обмеженої відповідальності за боргами ліквідованої організації на створену на її основі нову організацію. В інших випадках можна углядіти реорганізацію з окремими рисами ліквідації, що виражається в істотному обмеженні відповідальності організації – правонаступника» [207, с. 51].

Якщо проаналізувати стан чинного вітчизняного законодавства, то у ключі даного питання ставиться ст. 609 ЦК України, згідно якої зобов'язання припиняється ліквідацією юридичної особи (боржника або кредитора), крім випадків, коли законом або іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю [203]. У контексті зазначеної норми виникають дискусії вчених про можливість визнання наявності

правонаступництва при ліквідації у випадках, визначених законом. Зокрема, Ю. М. Юркевич зазначає, що дана норма не може слугувати обґрунтуванням наявності правонаступництва у разі ліквідації юридичних осіб, оскільки встановлює винятки із загального правила, а сам обов'язок виконання зобов'язання в цьому випадку впливає не з факту правонаступництва, а з прямої вказівки законів [220, с. 126]. *Втім для більш детальної характеристики вказаної дискусії розглянемо специфіку здійснення реорганізації та ліквідації підприємницьких юридичних осіб в наступних розділах, що дасть можливість відповіді на поставлене питання. В той же час доведено, що відмінність між ліквідацією і реорганізацією визначається за критерієм припинення діяльності та майнового правонаступництва.*

У правовій літературі також виділяють підстави припинення юридичних осіб, під якими розуміють передбачені законом або установчими документами обставини, що призводять до припинення їх існування [141, с. 112]. Залежно від органу, що приймає рішення про припинення діяльності юридичної особи, можна виділити добровільне і примусове припинення діяльності [194, с. 38]. Добровільний порядок означає, що вищий орган товариства (його учасники) за власною ініціативою і волі приймає рішення про припинення діяльності товариства шляхом його ліквідації або реорганізації. У разі примусового припинення – рішення про його ліквідацію або примусовий поділ приймає уповноважений державний орган [83, с. 194]. *Таким чином, приходимо до висновку, реорганізація та ліквідація підприємницьких юридичних осіб може відбуватися у добровільному або примусовому порядку в залежності від органу, що приймає рішення про їх припинення, у спосіб, визначений законом та локальними актами юридичної особи.*

Водночас О. В. Швець зазначає, якщо звернутися до суб'єктивно-ідеалістичного напрямку вивчення сутності юридичної особи, то останню можна визначити в якості форми, яка включає декілька різновидів правовідносин [211, с. 224]. У зв'язку з наведеним припинення юридичної особи пропонується розглянути як припинення не суб'єкта права, а конкретного правовідношення. *Справді, будь-яке правовідношення має чітко визначену структуру, а саме*

об'єкт, суб'єкт та зміст, то у процесі динаміки такого правовідношення його складові елементи можуть видозмінюватися у вигляді як конкретного елемента, так й їх сукупності. Оскільки реорганізація та ліквідація юридичної особи є такими правовими процедурами, що супроводжуються зміною або припиненням діяльності цих утворень, їх майнового стану та / або їх правового статусу, то варто погодитися, що припинення юридичних осіб зумовлює зміну або припинення конкретного правовідношення.

Таким чином, приходимо до висновку, що припинення підприємницьких юридичних осіб є однією із підстав зміни або припинення цивільного правовідношення, що спричинює видозміни у суб'єктному складі та їх правах і обов'язках або ж припинення всіх прав і обов'язків цих суб'єктів, що з урахуванням таких обставин зумовлює правові наслідки, визначені законом та іншими правовими актами. При цьому припинення підприємницьких юридичних осіб є складним юридичним фактом, що супроводжується вчиненням сукупності юридичних дій, спрямованих на досягнення правового результату (припинення діяльності чи статусу цих організацій), визначеного законом. Правовими формами припинення підприємницької юридичної особи є реорганізація та ліквідація.

Висновки до першого розділу

1) На основі аналізу наукових концепцій, які заперечують існування реального суб'єкта – юридичної особи, а саме теорія фікції, теорія інтересу, теорія цільового майна, визначено, що в практиці сприйняття юридичної особи такі теорії дозволяють акцентувати увагу на виокремлення деяких ознак юридичної особи, які характеризують специфіку цієї правової конструкції в цивільному обороті, а саме наявність об'єднання осіб для задоволення колективних інтересів та об'єднання майна для досягнення певної мети.

2) З наукових ідей та поглядів щодо розуміння юридичної особи як реального суб'єкта права, що існує поряд з фізичними особами, а саме органічної та реалістичної теорії, визначено, що можна виокремити такі ознаки юридичної

особи, як формування через зазначену юридичну конструкцію корпоративного інтересу, наявність у неї з моменту створення правоздатності та дієздатності, наділення її суб'єктивними правами і обов'язками як самостійного суб'єкта цивільного правовідношення та цивільно-правової відповідальності.

3) На основі огляду наукових теорій юридичної особи, що виникли в радянський період становлення цивілістичної доктрини, зроблено висновок, що теорія держави, теорія директора, теорія колективу не відповідають реаліям сьогодення, оскільки, по-перше, не відображають загального поняття юридичної особи, адже вона може створюватися на різних формах власності і не зводиться виключно до державної юридичної особи; по-друге, юридична особа не може ототожнюватися ні з її керівником чи іншим органом управління, ні з колективом працівників, що є складовими елементами цієї правової конструкції. Водночас теорія персоніфікованого (цільового) майна, теорія соціальних зв'язків, теорія організації можуть окреслити такі основні ознаки юридичної особи, як майнова самостійність, виступ у цивільному обороті від власного імені і необхідність реєстрації у встановленому законом порядку.

4) На основі аналізу співвідношення понять «юридична особа» і «корпорація» за правом англо-американської та континентальної правової сім'ї встановлено, що в англо-американській правовій системі термін «корпорація» / «компанія» розглядається як збірне поняття, що включає в себе всі види юридичних осіб, що можуть функціонувати відповідно до права США та Англії і регулюватися законодавчою та прецедентною складовими цієї правової системи; у континентальній правовій системі термін «корпорація» в основному використовується в науковій літературі, а не у законодавчій базі, до якої можуть відносити підприємницькі та/або непідприємницькі види юридичних осіб в залежності від визначеного критерію їх поділу. Відповідно в законодавстві одних країн ЄС до корпорацій відносять всі види юридичних осіб, що визначені законодавством країни загалом, в інших країнах визначено можливість віднесення до корпорацій всіх підприємницьких юридичних осіб або окремих їх видів.

5) На основі огляду права країн СНД визначено, що в російському законодавстві при поділі юридичних осіб на корпоративні та унітарні організації

критерієм поділу є наявність / відсутність корпоративних (членських) прав і обов'язків щодо створеної ними юридичної особи, за винятком випадків, передбачених Кодексом. На противагу російському, у законодавстві ряду інших країн (Казахстан, Узбекистан, Молдавія та інші) всі юридичні особи поділяються за критерієм прибутковості / неприбутковості цих організацій та розподілу / нерозподілу прибутку між учасниками.

6) Порівняльно-правовий аналіз ГК України і ЦК України визначив, що критерій способу (порядку) створення юридичних осіб зумовлює різні підходи законодавця до визначення їх видів. У першому випадку йде мова про їх поділ на корпоративні та унітарні підприємства, а в іншому випадку – на юридичні особи приватного права і юридичні особи публічного права. У ГК України закріплено надто вузьке трактування поняття «корпорація», що не відповідає сутності цього правового явища, а на рівні ЦК України поняття «корпорація» не вживається і тому питання, які з юридичних осіб мають приналежність до корпорацій, залишається невизначеним.

7) Встановлено, що відповідно до визначених ЦК України критеріїв поділу юридичні особи приватного права отримали подальшу класифікацію на об'єднання капіталів та об'єднання осіб; товариства і установи; підприємницькі та непідприємницькі товариства; підприємницькі товариства – акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, повне і командитне товариство та виробничий кооператив (ст. ст. 81, 83 – 85).

8) Доведено, що за критерієм поділу юридичних осіб на об'єднання осіб та об'єднання майна можна розмежувати не тільки правовий статус товариств та установ, але й здійснити поділ підприємницьких товариств на дві підгрупи. У зв'язку з цим визначено, що критерієм розмежування товариств та установ є наявність / відсутність корпоративного (загального) інтересу та наявність / відсутність права участі в їх учасників (засновників). Сприймається підхід, що кваліфікуючим критерієм відмежування підприємницьких і непідприємницьких товариств є право на розподіл прибутків між учасниками товариства чи його відсутність.

9) Доведено, що підприємницькі юридичні особи доцільно відмежовувати від непідприємницьких юридичних осіб за критерієм права на розподіл прибутків між учасниками та мети створення і діяльності юридичної особи. При цьому, з урахуванням відкритого переліку форм юридичних осіб, визначених ст. 83 ЦК України, та декількох критеріїв поділу, визначено, що поняття «підприємницька юридична особа» є ширшим за поняття «підприємницьке товариство», оскільки перше поняття включає в себе підприємницькі товариства та юридичні особи, визначені іншими законами, якщо вони відповідають вказаному вище критерію, а друге поняття включає в себе закритий перелік юридичних осіб, визначених ЦК України (господарські товариства та виробничі кооперативи).

10) Вивчення правової доктрини щодо поняття «корпорація» дозволило визначити тотожність понять «підприємницька юридична особа» і «корпорація» («юридична особа корпоративного типу»), так як спеціальні ознаки щодо корпоративного устрою та кваліфікуючої ознаки – наявності корпоративних прав в учасників є притаманними обом поняттям.

11) Аргументовано, що етапи становлення законодавчої бази про юридичних осіб за період формування вітчизняного законодавства є й етапами розвитку законодавства про припинення підприємницької юридичної особи, які доцільно структурувати наступним чином: 1) 1991 – 1992 р. р. – період закріплення загальних засад підприємництва в Україні, визначення видів та форм власності, видів та форм підприємницьких юридичних осіб, а також загальних правил щодо порядку їх створення і припинення; 2) 1992 – 1996 р. р. – період прийняття приватизаційних законів, що супроводжується перетворенням значної кількості державних юридичних осіб на юридичні особи приватної форми власності чи їх ліквідації, становлення законодавства про банкрутство та про недопущення недобросовісної конкуренції через механізм встановлення контролю над діяльністю юридичних осіб; 3) 1996 – 2003 р. р. – період внесення змін до корпоративного законодавства в частині створення та припинення юридичних осіб, прийняття деяких спеціальних законів про правовий статус окремих підприємницьких юридичних осіб, як то, для прикладу, банків; 4) 2003 – 2008 р. р.

– період кодифікації корпоративного законодавства, а саме введення в дію ЦК України і ГК України, якими встановлено універсальні правила створення і припинення юридичних осіб приватного права, прийняття закону про державну реєстрацію юридичних осіб та законів про правовий статус окремих видів юридичних осіб – кооперативів, фермерських господарств, холдингових компаній; 5) 2008 – 2017 р. р. – період становлення законодавства про акціонерні товариства та оновлення законів про цінні папери, фондовий ринок та про депозитарну діяльність, що визначили спеціальні правила припинення акціонерних товариств та конвертації акцій у порядку їх припинення; 6) 2017 р. – до тепер – уніфікація та гармонізація корпоративного законодавства України до законодавства ЄС, що супроводжується внесенням змін до акціонерного законодавства та формуванням нового законопроекту про акціонерні товариства, прийняттям закону про товариства з обмеженою відповідальністю та кодифікацією законодавства про банкрутство.

12) Обґрунтовано недоцільність уніфікації правових норм про припинення підприємницьких юридичних осіб в рамках єдиного спеціального нормативно-правового акта, оскільки загроздження законодавчого масиву спеціальними законами, які б регулювали окремі процедури, що відбуваються під час управління підприємницькими юридичними особами, спричинить більше колізій у застосуванні законодавства та не сприятиме уніфікації правових норм в контексті регулювання функціонування підприємницьких юридичних осіб в цілому. В той же час на кодифікованому рівні мають бути закріплені загальні правила про форми, способи, підстави і порядок припинення юридичних осіб, а особливості щодо підстав і порядку реорганізації та ліквідації організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб мають бути уніфіковані та деталізовані спеціальними законами.

13) Визначено, що реорганізація та ліквідація підприємницьких юридичних осіб може відбуватися у добровільному або примусовому порядку в залежності від органу, що приймає рішення про їх припинення, та у спосіб, визначений законом і локальними актами юридичної особи.

РОЗДІЛ 2. РЕОРГАНІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

2.1. Поняття реорганізації та правонаступництво в підприємницьких юридичних особах.

В умовах економічної конкуренції і часто мінливої ринкової кон'юнктури все частіше доводиться вдаватися до вдосконалення та оптимізації підприємницької діяльності юридичних осіб. Необхідність економічного і правового реформування у цій сфері завжди викликана об'єктивними причинами, пов'язаними з переходом до ринкової економіки. Тому підприємницькі юридичні особи одним із шляхів пошуку свого розвитку знаходять додаткові джерела розширення діяльності, серед яких одним з правових засобів виступає реорганізація компаній.

Безперечною перевагою реорганізації є те, що при її застосуванні зберігається стабільність цивільного обороту, забезпечується правонаступництво всього комплексу прав і обов'язків по відношенні до третіх осіб, а відповідно, і гарантування стійких договірних зв'язків, гарантування прав кредиторів. Тому визначення поняття реорганізації є базовою передумовою вироблення ефективного правового регулювання механізму реорганізації [188, с. 165].

З. В. Ромовська зазначає, що при підготовці проєкту ЦК України доцільність збереження терміна «реорганізація» як способу припинення юридичної особи окремими членами Робочої групи категорично заперечувалася: «такого у світі ніде немає, є лише ліквідація». Однак, на думку вченої, запрограмованого виграшу від цього одержати не вдалося, адже явище, яке мало назву «реорганізація», у ЦК все ж залишилося, хоча і без узагальнюючої назви [181, с. 315]. Так, у ст. 37 ЦК УРСР 1963р. зазначалося, що припинення юридичної особи може здійснюватися шляхом ліквідації або реорганізації (злиття, поділу або приєднання). Втім у ст. 104 ЦК України до 2013 року діяла норма, згідно якої «юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або в результаті ліквідації». Таким шляхом пішов законодавець й при прийнятті Закону України «Про акціонерні товариства»

(ст. 79) [164], Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (ст. 48) [173] тощо.

Разом із тим, оскільки термін «реорганізація» був закріплений на кодифікованому рівні до 2004 року, цей підхід знайшов своє відображення у ст. 59 ГК України [40], ст. 19 Закону України «Про господарські товариства» [167], ст. 28 Закону України «Про кооперацію» [171] та інших. І хоча в редакції Закону № 1258-VII від 13. 05. 2014р. у ГК України та в редакції Закону № 642-VII від 10. 10. 2013р. у Закон України «Про господарські товариства» було внесено зміни і відповідно викладено ст. 59 і ст. 19 у формі бланкетної норми – «припинення суб'єкта господарювання (товариства) здійснюється відповідно до закону», у цей час на підставі Закону № 642-VII від 10. 10. 2013р. вносяться зміни до ст. 104 ЦК України, що викладається у чинній редакції «юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників» [203].

Таким чином, незважаючи на зміни у чинному цивільному законодавстві, термін «реорганізація» має місце, оскільки це правове явище має важливе теоретико-правове та правозастосовне значення. Втім, як зазначає Д. В. Жеков, з моменту появи інституту реорганізації та до сьогодні законодавець традиційно не дає визначення поняття «реорганізація», а лише встановлює види реорганізації та регламентує питання правонаступництва [63, с. 11]. У зв'язку з цим варто проаналізувати наукову доктрину щодо поняття «реорганізація» та « правонаступництво» в контексті їх застосування при регулюванні правового статусу підприємницьких юридичних осіб.

Оскільки інститут реорганізації міститься у підрозділах законодавчих актів про припинення юридичних осіб у вигляді закріплення терміну «реорганізація» чи переліку способів здійснення реорганізації, то первинно в наукових колах визначення реорганізації сприйнято через призму розкриття останньої як однієї з форм припинення юридичних осіб. Зокрема, Н. І. Шевченко зазначає, що припинення господарських товариств шляхом реорганізації є встановлена законодавством процедура (сукупність юридичних дій та рішень), у результаті

проведення якої відбувається припинення одного або декількох господарських товариств з передачею всього або частини майна, прав та обов'язків в порядку правонаступництва створеним на їх базі одній чи декільком юридичним особам (господарським товариствам) або існуючій юридичній особі (господарському товариству) [212, с. 167]. Т. І. Ілларіонова вказує, що реорганізація є способом припинення юридичних осіб з переходом прав і обов'язків у порядку правонаступництва (крім випадків виділення зі складу юридичної особи іншої організації) [199, с. 85].

Проте, розглядаючи реорганізацію як форму припинення юридичної особи, Ю. М. Юркевич зазначає, що аналіз понять «реорганізація» та «припинення юридичних осіб з правонаступництвом» дає підстави для висновку про нетотожність їх змісту, оскільки термін «реорганізація» є ширшим та охоплює «припинення юридичних осіб з правонаступництвом» [220, с. 59]. Тому вчений пропонує доповнити ЦК України статтею 104¹ «Реорганізація юридичних осіб», яку слід викласти в наступній редакції: «1. Реорганізацією юридичних осіб визнається комплекс спеціальних заходів, визначених законодавством та пов'язаних з істотними змінами в їх структурі та (або) існуванні» [220, с. 21].

У зв'язку з наявністю схожих суджень ряд вчених вказують на те, що реорганізацію не слід розглядати як виключну і достатню підставу для констатації припинення юридичної особи, оскільки жодна з форм реорганізації не призводить до повного припинення існування прав та обов'язків юридичної особи, що реорганізується [61, с. 43]. Наприклад, при виділі фактично реорганізована юридична особа взагалі не припиняється і не виникає, вона продовжує своє існування, утворюючи одне або кілька юридичних осіб на своїй майновій базі [81, с. 14]. Тому більшість дефініцій «реорганізація» включає в себе визначення реорганізації як «особливої процедури», «особливого правового явища», «особливого процесу», «цивільно-правового інституту», «тривалого процесу», при якому одні юридичні особи припиняються, а на їх майновій основі виникають інші юридичні особи.

Отже, реорганізації приписують риси, властиві як процедурі створення юридичних осіб, так і їх ліквідації [99, с. 93]. Для прикладу, М. Коверзнев

визначає реорганізацію як тривалий процес, що складається із системи юридичних фактів (складний юридичний склад), який у визначеному законом порядку зумовлює припинення юридичної особи (юридичних осіб) – правонаступника (правонаступників) – і/або створення юридичної особи (юридичних осіб) – правонаступника (правонаступників) – і перехід у порядку правонаступництва майна, прав та обов’язків юридичних осіб, що перебувають у процесі реорганізації (правонаступників) до юридичних осіб, які виникли в результаті реорганізації (правонаступників) [87, с. 31]. Схожі дефініції містяться у наукових дослідженнях З. В. Галазової [36, с. 10], А. В. Качалової [81, с. 14] та інших. Існують й вузьчі визначення цього терміну. І. С. Шиткіна зазначає, що реорганізація – це особлива процедура, в ході якої відбувається припинення, а в більшості випадків і (або) створення юридичної особи, що супроводжується переходом прав і обов’язків реорганізованої юридичної особи (правонаступника) в порядку правонаступництва до іншої юридичної особи (правонаступника) [99, с. 95]. Таку ж позицію висловлює С. В. Мартишкін [123, с. 7 – 8], О. А. Чаусская [205, с. 17].

Проте у Концепції розвитку корпоративного законодавства України від 03. 10. 2007р. наголошується на тому, що реорганізація має бути визначена як правонаступництво між юридичними особами, тобто комплексний одночасний перехід усього чи частини майна, прав та обов’язків від одних юридичних осіб (правонаступників), які можуть припинятись чи продовжувати існування, до інших новостворених або існуючих юридичних осіб (правонаступників) [94, с. 17]. Таку ж думку висловлює О. Р. Кібенко [85, с. 9], З. В. Ромовська [181, с. 316], які акцентують увагу на тому, що юридична суть реорганізації полягає у правонаступництві, а саме у переході всього або частини майна юридичної особи – правонаступника (майнові фонди, особисті та майнові права, договірні і недоговірні права та обов’язки) до юридичної особи – правонаступника.

Схожі міркування зазначають й інші вчені, на думку яких реорганізацію слід сприймати як правонаступництво, але через критерій заміни осіб у правовідносинах. Для прикладу, з авторських визначень А. В. Коровайко, С. В. Мартишкіна, Д. В. Жекова випливає, що з формально-юридичної точки зору

реорганізація являє собою процес зміни осіб в майнових та інших правовідносинах в порядку правонаступництва [95, с. 11], [123, с. 9], що відбувається на підставі певного юридичного факту або юридичного складу, що передбачений законодавством або статутними документами юридичної особи. Саме зміна суб'єктного складу в правовідношенні обумовлює перехід до нового суб'єкта прав і обов'язків [63, с. 13], [62, с. 285].

Таке різнобічне аргументування реорганізації через правову категорію правонаступництва зумовлено вченням про теоретичні основи правонаступництва у цивільному праві, що містить протилежні погляди на правонаступництво через різні правові визначення, як то «припинення і виникнення правовідношення», «зміна правовідношення», «зміна суб'єктного складу», «перехід прав і обов'язків». *Вказані наукові погляди варто розглянути детальніше в контексті доцільності їх застосування саме для реорганізації як правового явища, оскільки правонаступництво може виникати й з інших правових підстав.*

Б. Б. Черепакін, як провідний науковець, який заклав основи знань про правонаступництво у радянській науці, зазначав, що у вченні про юридичні факти приділяється основна увага виникненню та припиненню правовідносин і майже не розробляється вчення про зміну правовідносин [207, с. 6]. Висловлені по останньому питанню різні судження можуть бути об'єднані в дві основні групи, що представляють два підходи до ідеї правонаступництва: транзитивності (перехідності) і дискретності (неперехідності) суб'єктивних прав і правовідносин в процесі похідного набуття прав у цивільному обороті [206].

Спільністю цих двох підходів є те, що вчені не заперечують того факту, що правонаступництво вказує на похідний характер набуття прав, обов'язків та /або майна від правонадавця до правонаступника. Так, при первинному набутті виникнення і обсяг права не залежать від наявності або обсягу прав попередника або право виникає вперше. При похідному набутті права одержувача обумовлені правами правонадавця, різновидом якого є правонаступництво [26, с. 57]. правонаступництво є категорією, тотожною похідному правонабуттю і протиставляє початкове правонабуття. При похідному набутті залежність права набувача від права попередника проявляється двояким чином: по-перше,

праводавець має бути наділений цим правом; по-друге, збільшення обсягу права, що переходить, може відбуватися тільки у випадках, встановлених законом [221, с. 6].

Разом із тим, О. С. Іоффе поділ способів набуття прав на майно здійснював на первісні і похідні залежно від наявності чи відсутності волі у праводавця і правонабувача [75]. Однак, якщо основним критерієм поділу способів правонабуття на первісні та похідні є воля особи та її виявлення, а не наявність прав і обов'язків у праводавця, то при первісному правонабутті перехід прав відбувається без волевиявлення особи. Проте, як зазначає Л. В. Сіщук, з таким твердженням складно погодитися. Зокрема, засновники, за наявності спільної мети, виявляють свою волю на створення юридичної особи, що проявляється у ряді послідовних дій, а саме укладенні засновницького договору, скликанні установчих зборів, внесенні майнового вкладу до статутного капіталу юридичної особи тощо [187, с. 56]. *Тому приходимо до висновку, що основним критерієм похідного способу набуття прав на майно є наявність правонаступництва, а волю праводавця варто розглядати як одну з умов правомірності юридичних дій, що зумовлює набуття прав. При правонаступництві основним є обсяг прав та обов'язків, які праводавець передає правонаступнику.*

Головне, що відрізняє поняття правонаступництва з позиції теорії транзитивності суб'єктивних прав та з позиції теорії дискретності суб'єктивних прав полягає у визнанні або запереченні правової реальності переходу (динаміки) суб'єктивних цивільних прав [206].

Б. Б. Черепакін зазначає, що правонаступництво є перехід суб'єктивного права (в широкому сенсі – також правового обов'язку) від однієї особи (праводавця) до іншої (правонаступника) в порядку похідного правонабуття (у відповідних випадках – похідного набуття правового обов'язку) [207, с. 6]. Характерною ознакою такого правонабуття є зв'язок між набутим правом або обов'язком і початковими правовідносинами. «Нове» правовідношення «виникає» тому, що існувало первинне правовідношення. Саме тому таке правонаступництво називається транслятивним, тобто переносить права і обов'язки [207, с. 7].

Відмовитися від розуміння правонаступництва як концепції «переходу» прав і обов'язків було запропоновано В. О. Рясенцевим, який обґрунтував це тим, що права та обов'язки – це субстанції, які не мають фізичного втілення, а тому не можуть ні переходити, ні передаватися від однієї особи до іншої [9]. На думку В. С. Толстого, поняття «правонаступництво» означає лише те, що при наявності встановлених юридичних фактів відбувається припинення прав і обов'язків в одних осіб і причинно пов'язане їх виникнення в інших, в тому чи іншому обсязі. Таке правонаступництво вважається дискретним, при якому перехід прав та обов'язків не відбувається [187, с. 55].

В. А. Белов є послідовником останнього підходу, а тому зазначає, що поняття про правонаступництво як про перехід прав узгоджується з найменуванням, але не відповідає своїм змістом [9]. Вчений вважає, що майнові права не можуть бути об'єктами правовідносин, тобто не можуть переходити від однієї особи до іншої, хоча це і не виключає правонаступництва, але не в розумінні переходу (передачі) прав, а як процес їх припинення у правопередника і виникнення у правонаступника [99, с. 49].

Однак з такими поглядами більшість вчених не погоджується. Одним із основних аргументів наводиться думка Б. Б. Черепакіна, що навряд чи хтось сумнівається в тому, що перехід права на річ і перехід фактичного володіння річчю не одне і те ж, що перехід права не тотожний просторовому переміщенню речі як об'єкта цього права [207, с. 7]. І. М. Кучеренко зазначала схожі міркування, вказуючи, що тоді потрібно погодитися з тим, що юридична особа теж не існує реально, і тому не може мати ні прав, ні обов'язків. Адже, коли йдеться про правонаступництво при реорганізації, то у правонаступника виникає не тільки, наприклад, право власності, зокрема на об'єкт нерухомості, а й обов'язки, пов'язані зі сплатою податків на землю тощо [114, с. 49].

Таким чином, обидві концепції правонаступництва хоча відрізняються у методологічних підходах до визначення сутності правонаступництва, але й мають певну спільність, а саме представники наведених теорій приходять до спільних висновків про доцільність використання дефініції «правонаступництво» у юридичній літературі та практиці [187, с. 56]. Разом з тим окреслені теорії

відображають сутність правонаступництва як юридичного способу оформлення переходу суб'єктивних прав і обов'язків за умови єдності взаємопов'язаних елементів: 1) від однієї особи права і обов'язки переходять до іншої особи *або припиняються в одній особі і виникають в іншій (виділене мною)*; 2) відбувається зміна суб'єктного складу правовідношення; 3) похідний характер вказує на правовий зв'язок правонаступника і правопередника [98, с. 427].

У зв'язку з цим, розкриваючи суть правонаступництва, одні вчені роблять акцент на «переході прав і обов'язків», інші – на «зміні суб'єктного складу» правовідношення, або ж застосовують обидва визначення з урахуванням виду правонаступництва (універсального чи сингулярного).

Зокрема, А. В. Коструба зазначає, що правонаступництвом є перехід прав та обов'язків учасника цивільних правовідносин до іншої особи, що зумовлено об'єктивним спотворенням структури такого правовідношення (смерть фізичної особи, припинення юридичної особи) або суб'єктивною необхідністю його зміни (відступлення права вимоги тощо) [103, с. 49].

Інше визначення правонаступництва дано О. А. Беяневич, яка вказує, що правонаступництво відображає зміну суб'єктного складу у господарських правовідносинах, змістом яких є відповідні права та обов'язки, на підставі певного юридичного факту або юридичного складу (прийняття рішення про реорганізацію, затвердження передавального акту) [11, с. 5].

Щодо третього підходу, то В. П. Емельянцев вказує, що у широкому розумінні правонаступництво – це юридична фікція, про яку допустимо говорити в кожному випадку виникнення суб'єктивних прав і обов'язків при переході майна від правопередника до правонаступника. У цьому випадку мова буде йти про наступність в правах і обов'язках, а сам термін « правонаступництво » доречно використовувати як в речових, так і в зобов'язальних правовідносинах [58, с. 35]. Іншу позицію займає М. Г. Бунічева, вказуючи, що правонаступництво завжди має транслятивний характер, до правонаступника переходять тільки ті права і обов'язки, які існували у правопередника, нових прав і обов'язків при правонаступництві не виникає. Перехід прав та обов'язків від однієї особи до

іншої, в тому числі при реорганізації юридичних осіб, здійснюється шляхом зміни суб'єктного складу правовідносин [21, с. 85].

Отже, варто зробити висновок, що правонаступництво є спеціально-юридичним терміном, що обумовлює процес «переходу прав і обов'язків» від однієї особи до іншої. В. В. Валах зазначає, що вказані поняття характеризують одне й те саме явище з різних боків: «перехід права» вказує на залежність права однієї особи від права іншої, а «правонаступництво» характеризує не тільки процес, а й результат такого переходу – заміну активної сторони правовідношення [24, с. 117].

Оскільки правонаступництво має місце в конкретних правовідносинах, то варто звернути увагу на традиційну структуру таких відносин, у якій об'єднані взаємопов'язані та взаємозалежні елементи. Ці елементи, як і правовідносини в цілому, значимі й мають сенс для правопорядку тільки як єдине ціле. Вони не мислимі окремо. Тому жоден зі структурних елементів не може «залишити» правовідношення [80, с. 129]. Водночас правовідносини – це правова конструкція, яка відображає процес, динаміку. І це зрозуміло: обсяг прав і обов'язків, умови їх реалізації, гарантії, ступінь захисту та інші компоненти знаходяться в постійній динаміці, вони не можуть залишатися незмінними. На певному етапі реалізації правовідносин може виникнути необхідність в зміні його суб'єкта, зі збереженням в незмінному вигляді об'єкта і змісту даного правовідношення тощо [21, с. 84].

Тому як би не розрізнялися види і форми правонаступництва в конкретних правових ситуаціях, вони мають єдині загальні принципи, на основі яких встановлюються конкретні правила. До таких принципів належать: свобода учасника цивільного обороту розпоряджатися своїми правами відповідно до закону; обов'язок поважати свободу не тільки осіб, що входять в коло своїх кредиторів і боржників, а й інших учасників обороту; сумлінність, відповідальність, захист прав учасників цивільного обороту [206].

У зв'язку з цим Л. В. Сіщук пропонує розглядати поняття «правонаступництво» в двох значеннях. У вузькому розумінні правонаступництво – це перехід сукупності прав та обов'язків від однієї особи (правопопередника) до іншої особи (правонаступника), що замінює його у правовідношенні в силу

закону або договору. У широкому розумінні правонаступництво – це похідний спосіб правонабуття [187, с. 68].

У контексті зазначеного, приходимо до висновку, що поняття « правонаступництво » доцільно визначати як юридичний спосіб оформлення змін в конкретному правовідношенні, що в силу своєї динаміки зумовлює зміни у суб'єктному складі та у змісті (в ряді конкретних випадків), які є структурними елементами таких відносин, оскільки саме зміна правовідношення, а не його припинення, надає цивільному обороту певну стійкість та очевидність для учасників таких правовідносин.

Разом із тим у правовій літературі зазначається, що правонаступництво поділяється на два види, а саме: універсальне (повне) і сингулярне (часткове). Б. Б. Черепакін вказував, що універсальне правонаступництво докорінно відрізняється від сингулярного правонаступництва. При універсальному правонаступництві майно особи як сукупність прав і обов'язків, що їй належить, переходить до правонаступника або до правонаступників як єдине ціле [207, с. 10], а при сингулярному – як набуття окремих прав чи обов'язків або як набуття окремої сукупності прав і обов'язків.

За загальним правилом, у правовій літературі панує думка, що універсальне правонаступництво виникає на підставі закону (спадкування і реорганізація), а сингулярне правонаступництво – на підставі договору. Однак в наукових працях, у яких окреслено поняття і сутність правонаступництва при реорганізації юридичних осіб, висловлено інші міркування: універсальне правонаступництво має місце при всіх формах реорганізації, крім виділу. В останньому випадку відбувається сингулярне правонаступництво, так як реорганізована юридична особа зберігає за собою частину прав і обов'язків, а новоствореній юридичній особі може бути передана певна сукупність прав та обов'язків або окреме право [55]. Існує й протилежна думка, відповідно до якої при реорганізації універсальне правонаступництво може бути як повним, так і частковим. Повне універсальне правонаступництво означає, що як єдине ціле передаються всі права і обов'язки окремого суб'єкта права єдиному правонаступнику, тоді як при частковому

універсальному правонаступництву передається тільки частина прав і обов'язків, як правило, пов'язаних між собою [3, с. 11].

Для того, щоб приєднатися до одного із висловлених тверджень варто окреслити законодавчі та прецедентні аспекти регулювання різних способів реорганізації юридичних осіб. У літературі вказується, що реорганізація може здійснюватися шляхом злиття, приєднання, поділу, виділу та перетворення. Злиття – це така форма реорганізації, при якій права і обов'язки декількох юридичних осіб переходять до нової юридичної особи. Приєднання – це форма реорганізації, при якій до складу юридичної особи, що не припиняє діяльність, вливається юридична особа, що припиняє свою діяльність. Поділ – це форма реорганізації, при якій права і обов'язки юридичної особи, що припиняє діяльність, переходять до двох (або більше) нових юридичних осіб. Виділ – це форма реорганізації, при якій утворюється нова юридична особа, яка є правонаступником реорганізованої юридичної особи, діяльність якої не припиняється. Перетворення – це така форма реорганізації, при якій відбувається зміна організаційно-правової форми юридичної особи [194, с. 39]. При злитті, приєднанні та перетворенні юридичних осіб складається передавальний акт, при поділі і виділі – розподільчий баланс. Зазначені документи повинні містити положення про правонаступництво по всій сукупності зобов'язань реорганізованої юридичної особи у відношенні всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, оспорювані сторонами [199, с. 86].

Слід зазначати, що в кодифікованих актах країн СНД міститься перелік способів реорганізації юридичних осіб та дано їх визначення через правову категорію правонаступництва як переходу прав і обов'язків із вказівкою на правопідтверджуючий документ у вигляді передавального акта або розподільного балансу. Для прикладу, згідно ст. 70 ЦК Республіки Молдова при злитті юридичних осіб права та обов'язки кожного з них переходять до новостворених юридичній особі згідно з передавальним актом; при приєднанні юридичної особи до іншої юридичної особи переходять права та обов'язки приєднаної юридичної особи згідно з передавальним актом; при поділі юридичної особи її права та обов'язки переходять до декількох юридичних осіб відповідно до розподільного

балансу; при виділенні зі складу юридичної особи до кожної з існуючих або створюваних юридичних осіб переходить частина прав і обов'язків реорганізованої юридичної особи відповідно до розподільного балансу; при реорганізації юридичної особи шляхом перетворення до новоствореної юридичної особи переходять права та обов'язки реорганізованої юридичної особи згідно з передавальним актом [45]. Такі ж положення містяться у ст. 50 ЦК Республіки Узбекистан [46], ст. 46 Республіки Казахстан [44], ст. 54 ЦК Республіки Білорусь [43], ст. 58 ЦК РФ [47].

Окремою статтею у зазначених актах виділено питання про правове регулювання щодо передавального акта та розподільного балансу. Відповідно до ст. 71 ЦК Республіки Молдова [45], 51 ЦК Республіки Узбекистан [46], ст. 47 Республіки Казахстан [44], ст. 55 ЦК Республіки Білорусь [43], ст. 59 ЦК РФ [47] зазначається, що передавальний акт та розподільчий баланс повинні містити положення про правонаступництво щодо всього майна реорганізованої юридичної особи по всіх правах і обов'язках, що стосуються всіх його боржників і кредиторів, включаючи зобов'язання, оспорювані сторонами. Крім того, вказується, що неподання разом з установчими документами відповідно передавального акта або розподільного балансу, а також відсутність в них положень про правонаступництво за зобов'язаннями реорганізованої юридичної особи тягнуть відмову в державній реєстрації юридичних осіб, що створюються в результаті реорганізації.

Якщо звернутися до вітчизняного законодавства, то у ст. 104 – 107 ЦК України міститься перелік способів реорганізації юридичної особи, але не міститься їх визначення, у ч. 1 ст. 108 та ст. 109 ЦК України дано поняття перетворення юридичної особи як зміни її організаційно-правової форми та виділу як переходу за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб [203]. З наведеного випливає, що на відміну від кодексів інших держав, у яких дається визначення способів реорганізації через правову категорію правонаступництва як переходу прав і обов'язків, у вітчизняному кодифікованому акті такі положення

відсутні, окрім визначення виділу, що існує поряд з іншими формами реорганізації.

Якщо проаналізувати окремі закони, що регулюють правовий статус підприємницьких юридичних осіб, то у ст. ст. 83 – 87 Закону України «Про акціонерні товариства» дається визначення всіх способів реорганізації акціонерних товариств, однак зазначені способи містяться у розділі XVI цього Закону під назвою «Виділ та припинення акціонерних товариств» [164]. Разом із тим усі дефініції способів реорганізації акціонерних товариств хоча й передбачають перехід усього свого майна, прав та обов'язків від правопередника до правонаступника (-ів), але в першу чергу ставлять акцент на припиненні або створенні акціонерних товариств, а вже потім передбачають перехід прав і обов'язків за передавальним актом чи розподільним балансом. Вказані положення залишилися незмінними й у ст. ст. 113, 115, 121, 123, 129 проєкту Закону України «Про акціонерні товариства» (№2493). У ст. 47, 49 – 42 Закону України «Про товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю» [173] міститься аналогічний підхід законодавця. У ст. 28 Закону України «Про кооперацію» [171] визначено тільки перелік способів реорганізації без окреслення сутності цих понять. Схожа ситуація має місце в ст. 35 Закону України «Про фермерське господарство», ст. 26 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [165] тощо.

Таким чином, незважаючи на те, що визначення злиття, приєднання, поділу, виділу та перетворення підприємницьких юридичних осіб міститься в декількох законах, тим не менш факт відсутності цих понять на кодифікованому рівні не сприяє уніфікації підходів до розуміння їх сутності, оскільки в одних випадках способи реорганізації розкриваються через правові категорії «виникнення та припинення юридичних осіб», а не «переходу прав і обов'язків від юридичних осіб, що припинили свою діяльність, до юридичних осіб, що виникли», а в інших – повною відсутністю розуміння їх сутності. Тому доцільно було б закріпити у ЦК України норму, згідно якої сутність злиття, приєднання, поділу, виділу та перетворення розкрити не через категорію припинення та виникнення юридичних

осіб, а через перехід прав і обов'язків від юридичних осіб, що припинили свою діяльність, до юридичних осіб, що виникли у результаті реорганізації.

На підтвердження вказаної думки варто навести приклад з судової практики, а саме постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 922/4109/16 від 19 серпня 2019 р., у якій зазначено, що системний аналіз поняття «виділ» згідно ч. 1 ст. 109 ЦК України та ч. 1 ст. 86 Закону України «Про акціонерні товариства» дає змогу дійти висновку, що зазначені акти оперують поняттям виділу в різних значеннях – ЦК України визначає виділ як перехід частини, майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб, в той час як Закон України «Про акціонерні товариства», наводячи визначення виділу, акцентує увагу саме на створенні одного чи кількох акціонерних товариств з відповідним переходом майна, прав та обов'язків. Для розгляду справи Суд взяв до уваги значення поняття виділу наведене в ч. 1 ст. 109 ЦК України, оскільки спірні відносини виникли, у зв'язку з переходом обов'язків за договором від ПрАТ «Харківський коксовий завод» до ПрАТ «Коксолит», а не через саме лише створення ПрАТ «Коксолит» як окремої юридичної особи [153]. *Тобто з наведеного випливає, що сам лише факт зміни суб'єктного складу без переходу прав і обов'язків у порядку правонаступництва при реорганізації для третіх осіб значення не має.*

Щодо правопідтверджуючих документів, то у ч. 2 ст. 107 ЦК України зазначено, що після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог комісія з припинення юридичної особи складає передавальний акт (у разі злиття, приєднання або перетворення) або розподільчий баланс (у разі поділу), який має містити положення про правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що припиняється шляхом поділу, стосовно всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оспоруються сторонами [203].

У зв'язку з наведеним О. А. Беяневич зазначає, що передавальний акт, який складається при злитті, приєднанні, перетворенні, слугує документальним закріпленням універсального правонаступництва. Аналіз норм статей 106, 107 ЦК, ст. 56-58 ГК, Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних

осіб - підприємців та громадських формувань» дає підстави стверджувати, що передавальний акт призначений для забезпечення обліку прав та обов'язків, які передаються при реорганізації, і його затвердження як юридичний факт не має самостійного значення для виникнення універсального правонаступництва. Складання і затвердження передавального акту в динаміці реорганізаційних відносин є елементом юридичного складу, необхідного для легітимації новоствореного суб'єкта [11, с. 6].

Вважаємо, що висловлена позиція є виправданою як для наукових, так й для практичних цілей. Якщо звернутися до судової практики, то варто зауважити досить неоднозначні підходи до розуміння значення передавального акта для процедури реорганізації юридичних осіб в цілому чи окремих її етапів, зокрема у вигляді забезпечення чи задоволення вимог кредиторів під час чи після проведення реорганізації. Наведемо декілька справ, у яких йде мова про звернення до суду у разі злиття, приєднання чи перетворення юридичних осіб про зобов'язання вчинити певні дії, зокрема мається на увазі вчинити дії щодо передавального акта.

У справі 242/1613/18 від 22 жовтня 2018 р. суть зводиться до питання про розірвання трудових відносин, однак в контексті позову потрібно було встановити факт правонаступництва та завершення процедури реорганізації шляхом злиття, у зв'язку з чим потрібно визначити роль та значення передавального акта у цій процедурі. У процесі розгляду справи встановлено наступне. Відповідно до постанови КМУ «Про утворення публічного акціонерного товариства «Українська залізниця» від 25. 06. 2015 р. № 200, ПАТ «Укрзалізниця» утворюється на базі Державної адміністрації залізничного транспорту, підприємств та організацій залізничного транспорту загального користування, які реорганізуються шляхом злиття. Серед таких підприємств, зокрема, є і ДП «Донецька залізниця», яке є залізницею, відповідальною перед позивачем, *втім на момент розгляду справи визначено, що державна реєстрація припинення ДП «Донецька залізниця» не проведена.* Встановлено, що за вказаною Постановою КМУ проведенню реорганізації (злиття) має передувати проведення інвентаризації майна підприємств, що реорганізуються (зливаються) та складання актів інвентаризації

майна, після чого мають складатися та затверджуватися передавальні акти майна та зведені акти майна, що вносяться статутного капіталу ПАТ «Укрзалізниця» [136]. Тому при утворенні ПАТ «Українська залізниця» виникло номінальне правонаступництво, яке було необхідне для її утворення, а передавальний акт підприємств, що зливалися, повинен був бути підписаний пізніше [148, с. 332], після чого буде проведено державну реєстрацію припинення юридичної особи – правонапередника. Аналогічна правова позиція міститься в постановках Вищого господарського суду України від 22 листопада 2016 року у справі № 910/10474/16, від 23 листопада 2016 року у справі № 910/9323/16, від 20 грудня 2016 року у справі № 910/8325/16, від 20 грудня 2016 року у справі № 910/7788/16 та інших [136].

Згідно постанови Харківського апеляційного господарського суду у справі № 5023/9398/11 від 18 квітня 2012 р. встановлено, що позивач – АТ «Харківобленерго» звернувся до суду першої інстанції з позовною заявою до КП «ВТП «Вода» в особі голови комісії з реорганізації. При розгляді справи в апеляційному порядку позивач вказує, що господарський суд першої інстанції при винесенні рішення безпідставно проігнорував його доводи стосовно не включення комісією відповідача до передавального акту всієї існуючої перед позивачем заборгованості. У відзиві на апеляційну скаргу відповідач просить суд рішення господарського суду залишити без змін, а апеляційну скаргу без задоволення, посилаючись на те, що вимоги позивача на суму 45526176,99 грн. були розглянуті комісією відповідача та включені до передавального акта з урахуванням раніше проведених оплат та з урахуванням безпідставності нарахування позивачем НДС на 3% річних. Втім позивач зазначає, що хоча має у своєму розпорядженні копію передавального акту та балансу КП «ВТП «Вода», цей акт не відповідає вимогам ч. 2. ст. 107 ЦК України, оскільки в ньому взагалі не відображено даних по кожному кредиту (у тому числі АК «Харківобленерго») та відсутні інші обов'язкові відомості, що є обов'язковими, згідно з ч. 2. ст. 107 ЦК України. За результатами розгляду справи апеляційний суд прийняв рішення скаргу залишити без задоволення, мотивуючи своє рішення ч. 2 ст. 107 ЦК України та доказами

відповідача про включення активів та пасивів до передавального акта юридичної особи [160].

При ознайомленні з постановою Київського апеляційного господарського суду у справі № 910/21606/14 від 19 березня 2015 р. встановлено схожі позовні вимоги, що мотивовані бездіяльністю комісії з припинення відповідача та його правонаступника. *Відмовляючи в задоволенні позовних вимог суд першої інстанції виходив з того, що позовні вимоги у вигляді вказівки органу управління юридичної особи, яким є ліквідаційна комісія в процесі припинення юридичної особи, щодо вчинення дій по складанню та змісту передавального акту, є неналежним способом захисту прав позивача як кредитора щодо розгляду його кредиторських вимог. Втім апеляційний господарський суд відзначив, що до передавального акта підлягають включенню положення про правонаступництво усіх зобов'язань, заявлених до юридичної особи, що припиняється, не залежно від того, визнаються такі зобов'язання цією особою чи оспорюються. Тому судова колегія вважає, що заборгованість відповідача перед позивачем в сумі 79 335,68 грн. має бути включена комісією з припинення до передавального акта. Висновок суду першої інстанції про те, що позивач обрав неналежний спосіб захисту свого права є хибним, оскільки позивачем заявлено вимогу щодо присудження до виконання в натурі зобов'язання, встановленого ч. 2 ст. 107 ЦК України [157].*

Якщо звернутися до позиції Верховного Суду України, то варто розглянути постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 923/135/17 від 02 травня 2018 р. ТОВ «Агея» звернулося до господарського суду з позовом до ДП «Дослідне господарство «Маркеєво» Інституту тваринництва степових районів імені М. Ф. Іванова «Асканія-Нова» про зобов'язання скласти новий передавальний акт, включивши до нього кредиторські вимоги на суму вимог. *Судові рішення попередніх інстанцій мотивовані невірно обраним способом захисту порушених прав, оскільки складення нового передавального акта при припиненні юридичної особи не передбачено законом. Зокрема, апеляційний господарський суд погодився з доводами позивача про те, що складення передавального акта відбулося з порушенням вимог діючого законодавства, проте вказав, що за ч. 4 ст. 107 ЦК України порушення положень*

ч. 2 і 3 цієї статті є підставою для відмови у внесенні до єдиного державного реєстру запису про припинення юридичної особи та державній реєстрації створюваних юридичних осіб - правонаступників. Таку ж позицію висловив суд касаційної інстанції при прийнятті постанови [152]. *Верховний Суд звертає увагу, що порядок припинення юридичної особи шляхом приєднання встановлено в ст. 107 ЦК України, згідно з якою кредитор може вимагати від юридичної особи, що припиняється, виконання зобов'язань якої не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом. Складення та затвердження передавального акту є дією, яка вчиняється комісією за результатами її роботи. Наявність такого акту свідчить про завершення роботи комісії з припинення юридичної особи. Складення нового передавального акту при припиненні юридичної особи не передбачено законодавством та суперечить встановленому в ст. 107 ЦК України порядку припинення юридичної особи. Верховний Суд погоджується з висновками господарських судів попередніх інстанцій про те, що обраний позивачем спосіб захисту порушених прав не відповідає ні законодавчим, ні договірним, а тому суди правильно відмовили в задоволенні такого позову. Схожі міркування можна віднайти й у постанові Вищого господарського суду України у справі № 910/12847/16 від 07 лютого 2017р. [156].*

Таким чином, в одних випадках судом взято до уваги наявність чи відсутність доказів у справі про не включення до передавального акта зобов'язань перед кредиторами, а в інших – посилення на обрання стороною неналежного способу захисту свого порушеного, невизнаного чи оспорюваного права. Проте в обох випадках не вказано на універсальний характер правонаступництва, суть якого зводиться до того, що всі права і обов'язки правонапередника мають бути закріплені у передавальному акті, що є прямою компетенцією комісії з реорганізації, втім відсутність тих чи інших прав чи зобов'язань у зазначеному документі не спричинює неможливості їх переходу від юридичної особи – правонапередника до юридичної особи – правонаступника.

Якщо звернутися до законодавства, то варто вказати, що ЦК України чітко встановлено загальні правила про правонаступництво при реорганізації, а саме

визначено строк заявлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що реорганізується – не може становити менше двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення рішення про реорганізацію (ч. 5 ст. 105 ЦК України); в межах заявлених строків кредитор має право вимагати виконання зобов'язання, що не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або забезпечення виконання зобов'язання (ч. 1 ст. 107 ЦК України); після закінчення строку для пред'явлення вимог кредиторами та задоволення чи відхилення цих вимог складається передавальний акт комісією з реорганізації і затверджується органом, що прийняв рішення про реорганізацію (ч. 2 і ч. 3 ст. 107 ЦК України) [203]; примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акта подається для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її реорганізації після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредиторами (ч. 14 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань») [168]. Вказані правила про правонаступництво можуть бути деталізовані у спеціальних законах про правовий статус окремих підприємницьких юридичних осіб, але не можуть суперечити їм.

З урахуванням позицій судових рішень та норм законодавчих актів, приходимо до висновку, що позиція Верховного суду України є найбільш аргументованою і правильно розтлумачує норми права про права кредиторів та про права юридичної особи при реорганізації, оскільки відмежовує стадію повідомлення кредиторів про реорганізацію та виконання вимог останніх від стадії складення та затвердження передавального акта, що не може наступити до моменту погодження з кредиторами всіх вимог, які мають бути узгоджені у строки, визначені законом. Адже вказівка на строки, у межах яких комісія з реорганізації повідомляє та виконує або забезпечує вимоги кредиторів, створює передумови для виявлення всіх активів і пасивів юридичної особи, які підлягають внесенню до передавального акта. У разі невідображення тих чи інших зобов'язань у передавальному акті після спливу визначених законом строків кредитор має право пред'явити вимогу про виконання чи про забезпечення виконання зобов'язань до юридичної особи – правонаступника у силу

універсального правонаступництва. Звернення кредиторів до суду після визначених законом строків з позов до юридичної особи під час реорганізації про зобов'язання вчинити певні дії, а саме внести зміни у передавальний акт чи скласти новий передавальний акт, є неналежним способом захисту порушених прав, а відсутність відомостей про правонаступництво у передавальному акті не є підставою для неможливості звернення кредиторів з вимогою у таких випадках прямо до юридичної особи – правонаступника після завершення реорганізації юридичної особи або до суду.

Отже, передавальний акт є правопідтверджуючим документом, у якому мають міститися положення про універсальне правонаступництво щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що реорганізується, як єдине ціле, стосовно всіх її кредиторів та боржників. Хоча передавальний акт, що складається при злитті, приєднанні та перетворенні, є окремим юридичним фактом, що не має самотійного значення, тим не менш відсутність цього документа чи відсутність у цьому документі відомостей про правонаступництво щодо всіх прав і обов'язків, що переходять під час реорганізації юридичної особи, є підставою для відмови у внесенні до єдиного державного реєстру запису про припинення юридичної особи та державній реєстрації створюваних юридичних осіб – правонаступників. У зв'язку з наведеним приходимо до висновку, що при злитті, приєднанні та перетворенні завжди має місце універсальне правонаступництво, що зумовлює перехід прав і зобов'язань юридичної особи як єдиного цілого від правопередника до правонаступника на підставі передавального акта шляхом внесення відомостей про завершення реорганізації у Єдиний державний реєстр. Відсутність у передавальному акті відомостей про окремі права чи зобов'язання не зумовлює припинення цих зобов'язань, а надає право третій особі на звернення з вимогою до юридичної особи – правонаступника або до суду.

Щодо таких способів реорганізації як поділ і виділ, то відомості про правонаступництво відображаються у розподільному балансі, оскільки при поділі юридична особа, з якої здійснюється поділ, припиняє свою діяльність і утворюється декілька нових юридичних осіб – правонаступників, а при виділі

юридична особа, з якої здійснено виділ, продовжує діяльність з утворенням однієї чи декількох юридичних осіб – правонаступників. При обох способах реорганізації права і обов'язки розподіляються між кількома юридичними особами у певній сукупності на підставі розподільчого балансу, у зв'язку з чим у правовій літературі та практиці застосування висувається твердження про наявність сингулярного правонаступництва при поділі та виділі.

Розглянемо окремі приклади з судової практики. На основі аналізу постанови Північного апеляційного господарського суду у справі № 910/10802/18 від 05 березня 2020р. встановлено, що ТОВ «ДП ІНЖБУД» звернулося до Господарського суду міста Києва із заявою від 21.11.2019р. про заміну сторони виконавчого провадження, у якій просило суд здійснити заміну сторони (боржника) у виконавчому провадженні з ПАТ «Київенерго» на його правонаступника - ПрАТ «ДТЕК Київські електромережі» про стягнення 216 383,64 грн. В обґрунтування позовної заяви вказано, що Загальними зборами акціонерів ПАТ «Київенерго» прийнято рішення про реорганізацію останнього шляхом виділу з нього ПрАТ «ДТЕК Київські електромережі». В обґрунтування вимог апеляційної скарги позивачем наведено п. 2 ч. 1 ст. 512 ЦК України, згідно якої кредитор у зобов'язанні може бути замінений іншою особою внаслідок правонаступництва. *Тлумачення даної норми здійснено таким чином, що розрізняють дві форми правонаступництва: універсальне та часткове (сингулярне). При універсальному правонаступництві до правонаступника (фізичної або юридичної особи) разом з правами первісного кредитора переходять і його обов'язки. Таке правонаступництво має місце у разі спадкування, реорганізації юридичної особи шляхом перетворення, злиття, приєднання. При частковому (сингулярному) правонаступництві до правонаступника переходять тільки певні права та обов'язки кредитора, зокрема, у разі виділу юридичної особи. Як підтверджується матеріалами справи, п. 2.6 рішення встановлено, що ПрАТ «ДТЕК Київські електромережі» є правонаступником ПАТ «Київенерго», підсумковий (завершальний) розподільний баланс ПАТ «Київенерго» було складено 28.02.2018р., в якому визначено, в якій частині ПрАТ «ДТЕК Київські електромережі» є правонаступником [158]. Таким*

чином, у даному випадку сторона процесу вказала про наявність сингулярного правонаступництва при виділі юридичної особи, мотивуючи це тим, що під час виділу від юридичної особи – правонапередника до юридичної особи – правонаступника переходить тільки частина прав та обов'язків.

При ознайомленні з постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 922/4109/16 від 19 серпня 2019 р. встановлено наступне. У листопаді 2016 р. ПАТ «Сбербанк» звернулося до Господарського суду Харківської області з позовом до ПАТ «Харківський коксовий завод» про стягнення частини заборгованості. Рішенням цього ж суду клопотання відповідача про заміну учасника справи його правонаступником задоволено. Постановою Східного апеляційного господарського суду рішення господарського суду скасовано. Клопотання ПрАТ «Харківський коксовий завод» про заміну відповідача у справі залишено без задоволення. Відмовляючи у задоволенні клопотання, суд апеляційної інстанції виходив із того, що процедура виділу є незавершеною; державну реєстрацію змін до відомостей, наявних в ЄДР, про особу, з якої здійснено виділ - ПрАТ «Харківський коксовий завод», щодо юридичної особи - правонаступника - ПрАТ «Коксолит» не проведено; дані про юридичних осіб- правонаступників до реєстру не включені. Разом із тим суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що розподільний баланс не містить відомостей щодо майна, прав та обов'язків ПрАТ «Харківський коксовий завод», які мають передаватися ПрАТ «Коксолит» при його виділі з ПрАТ «Харківський коксовий завод», а також у балансі не конкретизовано зобов'язань ПрАТ «Харківський коксовий завод» перед ПАТ «Сбербанк» за договором [153]. *Таким чином, суд першої інстанції задовольнив клопотання та змінив відповідача у цій справі - ПрАТ «Харківський коксовий завод» його правонаступником - ПрАТ «Коксолит», із чим суд апеляційної інстанції не погодився, вказуючи на незавершеність процедури виділу державною реєстрацією юридичної особи, що виділилася, та відсутністю у розподільному балансі конкретних прав і зобов'язань.*

З приводу вказаної справи було висловлено й позицію Верховного Суду, яким вказано, *що правонаступництво – це перехід суб'єктивного права від однієї*

особи (праводавця) до іншої (правонаступника) в порядку похідного правонабуття. Перехід суб'єктивних прав і обов'язків від одного суб'єкта до іншого відбувається через набуття суб'єктивного права чи суб'єктивного обов'язку однією особою і, відповідно, їх втрату іншою. правонаступництво відбувається, зокрема, у разі виділу юридичної особи (сингулярне правонаступництво), за умови переходу до такої особи прав та обов'язків материнської особи. Зазначене закріплюється у розподільчому балансі. Крім того, посилаючись на ч. 4 ст. 109 та ст. 619 ЦК України, Колегія суддів зазначає, що за аналогією закону у випадках, коли один (первісний) боржник у матеріальному правовідношенні замінюється двома боржниками, суд має замінити такого боржника як сторону виконавчого провадження двома боржниками (основним і субсидіарним боржниками) [153].

Отже, хоча суд й розтлумачив специфіку поняття « правонаступництво» через правову категорію «переходу прав і зобов'язань від однієї особи до іншої у порядку похідного правонабуття», тим не менш при визначенні виду правонаступництва при виділі юридичної особи вказано на сингулярний характер правонаступництва та субсидіарну відповідальність боржника за зобов'язаннями юридичної особи.

Варто зауважити, що як й при розгляді справ про внесення змін до передавального акта, та й при розгляді справ про заміну боржника в зобов'язанні під час реорганізації юридичної особи, суть справ зводиться до встановлення факту про наявність чи відсутність зобов'язань у передавальному акті чи розподільному балансі та подальшого вирішення спору. Однак в обох випадках суть справи має зводитися до встановлення факту переходу всієї сукупності прав і обов'язків чи частини сукупності прав і обов'язків у порядку універсального правонаступництва до одного чи декількох юридичних осіб – правонаступників від юридичної особи – правонапередника. Адже основна відмінність універсального і сингулярного правонаступництва полягає у тому, що при універсальному правонаступництві права і обов'язки передаються у певній сукупності як єдине ціле, незалежно від факту їх фіксації в документі, а при

сингулярному правонаступництві – права і обов’язки за домовленістю сторін мають бути чітко конкретизованими.

З аналізу правових норм ч. 5 ст. 107 та ч. 3 ст. 109 ЦК України [203] випливає правило про несення субсидіарної відповідальності за зобов’язаннями основного боржника при поділі чи виділі юридичної особи. Крім того, судами до уваги береться й ст. 619 ЦК України про субсидіарну відповідальність. Для прикладу, у постанові Східного апеляційного господарського суду у справі № 922/4110/16 від 06 червня 2019 р. зазначено, що згідно з даними розподільного балансу в результаті виділу із ПРАТ «Термолайф» його правонаступників ПРАТ «Термоплита» та ПРАТ «Терморок», ПРАТ «Термолайф» не має зобов’язань перед банками, оскільки усі зобов’язання за довгостроковими кредитами банків перейшли в результаті виділу за розподільним балансом його правонаступнику ПРАТ «Термоплита». У зв’язку з цим у ст. 619 ЦК України встановлений особливий порядок пред’явлення вимог кредитора до особи, яка несе субсидіарну відповідальність, відповідно до якого кредитор спочатку повинен пред’явити вимогу до основного боржника і така вимога не буде погашена основним боржником. Оскільки ПАТ «Сбербанк» не пред’являло жодних вимог до основного боржника, яким є ПРАТ «Термоплита», то звернення ПАТ «Сбербанк» з вимогами до субсидіарного боржника ПРАТ «Термолайф» шляхом пред’явлення позову є передчасним [159].

Отже, якщо звернути увагу на ст. 619 ЦК України [203], то впливають такі основні правила її застосування, як те, що субсидіарна відповідальність може бути передбачена договором або законом; до пред’явлення вимоги особі, яка несе субсидіарну відповідальність, кредитор повинен пред’явити вимогу до основного боржника; кредитор не може вимагати задоволення своєї вимоги від особи, яка несе субсидіарну відповідальність, якщо ця вимога може бути задоволена шляхом зарахування зустрічної вимоги до основного боржника.

З огляду на зазначене, на перший погляд, справді, можна прийти до висновку, що при поділі та виділі юридичної особи має місце сингулярне правонаступництво, так як частина сукупності прав і зобов’язань переходить до декількох юридичних осіб – правонаступників чи частина сукупності права і

обов'язків розподіляються між юридичною особою правопередником і юридичною особою - правонаступником, а також діє правило про субсидіарну відповідальність при невиконанні чи неналежному виконанні зобов'язань.

Однак, варто звернути увагу на дві основні відмінності, які відмежовують універсальне правонаступництво від сингулярного наступництва. По-перше, субсидіарна відповідальність може виникати на підставі договору і на підставі закону, у зв'язку з чим можна зробити висновок, що така відповідальність може застосовуватися й при універсальному правонаступництві, що має місце при реорганізації юридичних осіб. По-друге, при універсальному правонаступництві сукупність прав і зобов'язань може бути не конкретизованою у розподільному балансі, але це не впливає на сутність їх переходу і виконання в силу закону, в той час як при сингулярному правонаступництві права і обов'язки мають бути конкретизованими, що впливає з предмета та змісту договору.

Підтвердженням наявності універсального правонаступництва слід вважати ч. 6 ст. 107 і ч. 4 ст. 109 ЦК України, згідно яких, якщо неможливо точно встановити обов'язки особи за окремим зобов'язанням, що існувало до поділу (виділу) юридичної особи, то юридичні особи – правонаступники або юридична особа – правопередник і юридична особа – правонаступник несуть солідарну відповідальність перед кредиторами юридичної особи, що припинилася чи продовжила діяльність [203].

Разом із тим варто вказати й на Лист Міністерство економічного розвитку і торгівлі України від 23.03.2018 р. № 3304-04/12631-07 «Щодо правонаступництва та новостворених юридичних осіб», відповідно до якого прийнято рішення у відповідності до виконання Закону України «Про публічні закупівлі» визначити, що правонаступник замовника може вчиняти дії як щодо завершення процедур закупівель, розпочатих юридичною особою, яка припиняється в результаті реорганізації, так і у випадку виконання укладеного такою юридичною особою договору про закупівлю, за умови, що правонаступництво стосовно передачі прав та обов'язків особи, що припиняється (у тому числі за договором про закупівлю), оформлено в установленому законодавством порядку. При цьому у разі реорганізації юридичної особи учасника нова юридична особа, яка є

правонаступником попередньої, до якої переходять права та обов'язки, може вчиняти дії по виконанню укладеного договору про закупівлю. При цьому наголошується, що Закон не встановлює виключень щодо здійснення закупівель без застосування вимог цього Закону новоствореними юридичними особами — замовниками [115].

З наведено випливає, що продовження діяльності юридичної особи — правопередника іншими юридичними особами — правонаступниками забезпечується за допомогою універсального правонаступництва в сукупності, незалежно від того, виявлені права і обов'язки на момент реорганізації, на відміну від сингулярного правонаступництва, коли права і обов'язки передаються окремо. У контексті зазначеного варто вказати й на те, що при універсальному правонаступництві під час реорганізації переходять й конкретизовані права і обов'язки, які юридична особа набуває у порядку сингулярного правонаступництва на підставі договору до моменту реорганізації.

Таким чином, правонаступництво при реорганізації юридичних осіб слід розглядати як зміну правовідношення, що зумовлює перехід прав і обов'язків у порядку похідного набуття від однієї юридичної особи до іншої, яке супроводжується припиненням та (або) створенням однієї або декількох юридичних осіб і здійснюється внаслідок заміни суб'єктного складу цих правовідносин. Правонаступництво при реорганізації юридичних осіб характеризується такими ознаками: 1) похідний характер правонабуття; 2) зміна суб'єктного складу правовідношення; 3) незмінність об'єкта (майна), щодо якого відбувається правонаступництво; 4) одномоментність переходу прав і обов'язків на майно від правопередника до правонаступника; 4) універсальний характер, що залежно від способу реорганізації поділяє правонаступництво на повне і часткове.

Проте, незважаючи на той факт, що наявність та правове значення універсального правонаступництва при реорганізації доведено, тим не менш поняття «реорганізація» і « правонаступництво» не є тотожними поняттями. Реорганізація окреслює специфіку юридичної процедури, а правонаступництво розкриває сутність її проведення.

Втім вченими пропонується розглядати поняття «реорганізація» й крізь призму інших правових явищ. Зокрема, П. А. Марков зазначає, що реорганізація може бути розглянута як управління юридичною особою і майном, що проявляється в зміні структури або складу органів підприємницької юридичної особи та зміні суб'єктів управління майновим комплексом, що знаходяться в управлінні підприємницької організації [122]. *Щодо зазначеної позиції, то варто погодитися з тим, що рішення про реорганізацію юридичної особи є актом управління, оскільки приймається і оформлюється рішенням загальних зборів, однак вважаємо, що метою реорганізації юридичної особи є не зміна суб'єктного складу, а здійснення правонаступництва щодо майна, прав і зобов'язань, у результаті чого відбувається зміна суб'єктів реорганізаційного правовідношення.*

Залишається дискусійним питання й про те, чи є реорганізація угодою. Окремі дослідники виступають за подібне трактування суті реорганізації. Інші вважають, що реорганізація являє собою не угоду, а юридичний склад – сукупність юридичних фактів, деякі з яких дійсно є угодами [99, с. 94].

Для прикладу, у законодавстві ряду країн (наприклад, США) в особливому порядку регулюється така операція, як комплексне відчуження майна, коли одна юридична особа передає іншій значну частину свого майна (тим самим угода виходить за рамки звичайного договору купівлі-продажу). Але при комплексному відчуження майна не відбувається припинення діяльності одних юридичних осіб або виникнення нових суб'єктів права, тому власне до реорганізації його віднести не можна [112]. У британському праві поняття «реорганізація» не збігається з його значенням у праві України, воно застосовується для визначення правочинів, спрямованих на передачу всього або частини бізнесу однієї компанії іншій. При цьому питання про обов'язки (борги) вирішується окремо, тобто універсального правонаступництва немає. Є дві форми реорганізації компанії: (а) на підставі добровільної угоди (компромісу); (б) в процесі добровільної ліквідації [85, с. 25].

Якщо звернутися до законодавства України, то варто погодитися з думкою Ю. М. Жорнокуя, що важливо врахувати неприпустимість ототожнення поняття «реорганізація» і конструкції «договори про реорганізацію юридичної особи».

Відправною точкою є позиція про те, що реорганізація юридичної особи, як і процес її створення, здійснюється шляхом послідовного нагромадження ряду юридичних фактів, які в сукупності утворюють юридичний склад, що припускає реорганізацію однієї або декількох існуючих юридичних осіб і виникнення одного чи декількох нових суб'єктів як правонаступників [65, с. 196]. Це означає, що, по-перше, права (абсолютні і відносні), обов'язки реорганізованої юридичної особи переходять до іншої особи на підставі закону, а не цивільно-правової угоди, а, по-друге, тільки при наявності сукупності послідовних юридичних фактів, що утворюють складний юридичний склад реорганізації [7, с. 9]. Так, при злитті (приєднанні) юридичних осіб договір про злиття (приєднання) може бути укладений тільки після прийняття рішення про реорганізацію, а державна реєстрація юридичної особи – правонаступника може відбутися тільки після прийняття рішення на загальних зборах, укладення договору про злиття (приєднання), підписання передавального акта. Недотримання цієї послідовності дій не призводить до виникнення правового результату [188, с. 175].

Про неможливість визнання реорганізації правочином зазначено у й практиці розгляду таких справ у суді. Зокрема, у постанові Вищого господарського суду України у справі № 27-23/8-10-53 від 01 березня 2011 р. встановлено суть позову, що зводився до вимог про визнання реорганізації незаконною, скасування державної реєстрації припинення. Рішенням господарського суду Одеської області в позові відмовлено та встановлено, що 29. 10. 2008р. загальними зборами акціонерів ЗАТ «Одесарибгосп» прийнято рішення про припинення діяльності господарського товариства шляхом його реорганізації та про призначення комісії з припинення діяльності. Судом також встановлено, що зазначене рішення загальних зборів акціонерів було предметом судового оскарження, однак в позові про визнання його недійсним було відмовлено [154]. *Таким чином, господарські суди правомірно дійшли висновку, що підстави для задоволення вимог позову про визнання реорганізації господарського товариства незаконною відсутні, оскільки при оформленні дій по реорганізації відповідним рішенням загальних зборів акціонерів, вони підлягають оскарженню в контексті саме цього рішення, чинність якого у визначеному законодавством порядку не спростована.*

Аналогічний підхід висвітлено й в постанові Вищого господарського суду України щодо справи № 30/286-07-8050 від 28 лютого 2008 р. про визнання недійсними протоколів загальних зборів засновників, визнання недійсною реорганізації підприємства, визнання недійсним запису про проведення державної реєстрації та відновлення права. *Судова колегія, розглянувши наявні матеріали, обговоривши доводи касаційної скарги, перевіrivши юридичну оцінку обставин справи, дослідивши правильність застосування норм матеріального та процесуального права вважає, що касаційна скарга не підлягає задоволенню. Суди попередніх інстанцій дійшли вірного висновку про визнання недійсним рішення цих загальних зборів, оскільки вони були проведенні без достатньої кількості учасників товариства (2/3) необхідних для прийняття таких рішень [155].*

Таким чином, можна зробити висновок, що в практиці правозастосування та судовій практиці реорганізація сприймається не як правочин, а крізь призму сукупності послідовних юридичних фактів, у зв'язку з чим визнання недійсною може бути не реорганізація, а її окрема юридична дія, що проявляється у прийнятому рішенні загальних зборів про реорганізацію, укладеному договорі про злиття (приєднання) тощо.

У зв'язку з наведеним на законодавчому рівні доцільно було б передбачити можливість визнання недійсними окремих юридичних дій, що вчиняються під час реорганізації та правові наслідки такого оспорювання. Для прикладу, згідно ч. ч. 2, 3 ст. 60.1 ЦК РФ вказується, що визнання судом недійсним рішення про реорганізацію юридичної особи не тягне ліквідації юридичної особи, створеної шляхом реорганізації та не є підставою для визнання недійсними правочинів, укладених такою юридичною особою; у разі визнання рішення про реорганізацію юридичної особи недійсним до закінчення реорганізації, якщо здійснено державну реєстрацію тільки деяких юридичних осіб, що підлягають створенню в результаті реорганізації, правонаступництво настає тільки щодо таких зареєстрованих юридичних осіб, в іншій частині права і обов'язки зберігаються за юридичними особами, що реорганізуються [47].

Отже, можна дійти висновку, що реорганізація – це сукупність послідовних юридичних фактів (складний юридичний склад), що у визначеному законом

порядку похідного набуття зумовлює перехід прав і обов'язків від юридичних осіб – правопередників до юридичних осіб – правонаступників шляхом універсального правонаступництва, що супроводжується припиненням та / або створенням юридичної особи (юридичних осіб). Реорганізацію слід розглядати крізь такі ознаки: 1) складний юридичний склад; 2) універсальне правонаступництво; 3) припинення та / або створення юридичних осіб; 4) державна реєстрація реорганізації; 5) визнання недійсними окремих юридичних фактів, а не реорганізації в цілому.

У правовій літературі запропоновано також класифікувати правовідносини, що складаються в процесі реорганізації юридичної особи, на дві групи: «внутрішні правовідносини», що охоплюють коло учасників реорганізованих суб'єктів, і «зовнішні правовідносини», які відображають зв'язок реорганізованих юридичних осіб з іншими суб'єктами права [4, с. 8].

Враховуючи той факт, що оскільки у дослідженні пропонується відмежовувати підприємницькі юридичні особи від непідприємницьких юридичних осіб за критерієм права на розподіл прибутків між учасниками та мети створення, важливе значення відіграють корпоративні відносини, що виникають, змінюються і припиняються між підприємницькими юридичними особами та їх учасниками, так як останні наділені по відношенню до юридичної особи корпоративними правами і обов'язками. У зв'язку з цим при проведенні реорганізації підприємницьких юридичних осіб варто звернути увагу й на правила про умови переходу корпоративних прав учасників підприємницьких юридичних осіб, що реорганізуються.

Слід зазначити, що з даного приводу існують заперечення. Зокрема, на думку А. В. Качалової, категорія «правонаступництво» характеризує реорганізацію стосовно зовнішніх правовідносин за участю господарського товариства (господарських товариств), реорганізується, і його контрагентів (боржників і кредиторів). Щодо внутрішніх правовідносин (правовідносин участі) категорія «правонаступництво» не є визначальною [81, с. 15].

Варто погодитися з твердженням про те, що реорганізація юридичної особи має важливе значення для зовнішніх відносин, так як похідне правонабуття при

реорганізації обумовлено тим, що «майновий комплекс» юридичної особи не розподіляється між його учасниками, як це відбувається при ліквідації, а залишається функціонувати в цивільному обороті [21, с. 86]. Щодо ролі реорганізації для внутрішніх відносин, що виникають всередині підприємницької юридичної особи між нею та її учасниками, то вказані вище міркування у даному дослідженні не поділяються. Зокрема, на нашу думку, досить вдалою є позиція Д. С. Юдина, який зазначає, що через правонаступництво в корпоративних правовідносинах при реорганізації юридичної особи, по-перше, пояснюється правова природа конвертації акцій (обмін часток), оскільки мета конвертації стає зрозумілою – це оформлення правонаступництва (конвертація постає як складний юридичний склад, у результаті накопичення якого відбувається правонаступництво в правовідносинах, що виникає з акції (частки)); по-друге, при конвертації відбувається не припинення і виникнення нових акцій, а їх перетворення (специфікація) [218, с. 35]. Зазначені особливості буде розглянуто у підрозділі 2.3. розділу 2 даного наукового дослідження.

Таким чином, робимо висновок, що при реорганізації підприємницьких юридичних осіб має місце правонаступництво як щодо майна прав і зобов'язань шляхом складення передавального акта / розподільного балансу, так й до корпоративних прав і обов'язків їх учасників шляхом проведення конвертації (обміну) акцій (часток). У зв'язку з цим за критерієм сукупності прав і обов'язків, що переходять у порядку похідного набуття, при реорганізації підприємницьких юридичних осіб правонаступництво можна поділити на цивільне (зовнішнє) та корпоративне (внутрішнє).

2.2. Правові способи реорганізації підприємницьких юридичних осіб.

В умовах розвитку різних сфер підприємництва, як доведено практикою застосування, зміна організаційно-правової форми організації бізнесу, укрупнення чи поділу бізнесу, наслідком чого є передання майна, коштів, прав та обов'язків від підприємницької юридичної особи, що реорганізується, до юридичної особи – правонаступника, є одним із поширених механізмів розвитку конкурентного

середовища на ринку товарів, робіт, послуг та капіталів. Рішення, пов'язані з реорганізацією юридичної особи відносяться до сфери стратегічного менеджменту. Основними причинами здійснення реорганізації є розширення або згортання діяльності юридичної особи, необхідність проведення фінансової санації, необхідність зміни відповідальності власників корпоративних прав за зобов'язаннями юридичної особи, диверсифікація напрямків діяльності, необхідність збільшення власного капіталу тощо.

У правовій літературі зазначається, що реорганізація може відбуватися шляхом злиття – коли припиняється діяльність двох і більше юридичних осіб і замість них утворюється нова юридична особа, до якої переходять всі права і обов'язки юридичних осіб, що зливаються; приєднання – одна юридична особа вливається в іншу юридичну особу, до якої переходять всі права і обов'язки юридичної особи, що припинила свою діяльність; поділу – юридична особа припиняє своє існування, поділяючись на дві і більше юридичних особи, до яких переходять за розподільчим балансом у відповідних частинах майнові права і обов'язки реорганізованої юридичної особи; виділ – з юридичної особи виділяється одна і більше юридичних осіб і до кожної з них переходять за розподільчим балансом у відповідних частинах майнові права і обов'язки реорганізованої юридичної особи; перетворення – юридична особа змінює свою організаційно-правову форму, внаслідок чого виникає нова юридична особа [83, с. 196], [84, с. 63].

Вказані способи реорганізації у зазначеному в наукових джерелах розумінні сутності цих правових явищ відображені у ст. 104 – 109 ЦК України [203], в яких хоча й не міститься поняття «злиття», «приєднання», «поділ», «виділ», «перетворення», але наведено перелік та розкриваються їх загальні риси. Слід зазначити, що такі ж способи реорганізації визначені у кодифікованих актах більшості країн СНД. Зокрема, у ч. 1 ст. 69 ЦК Республіки Молдова міститься норма, згідно якої реорганізація юридичної особи здійснюється шляхом об'єднання (злиття і приєднання), дроблення (поділу та виділення) або перетворення [45]. У ст. 49 ЦК Республіки Узбекистан [46], ст. 53 ЦК Республіки Білорусь [43] та ст. 57 ЦК РФ [47] перераховуються такі способи реорганізації

юридичної особи, як злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення. З наведених законодавчих положень випливає, що виділяється п'ять способів реорганізації – злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення, які можуть бути згруповані у три категорії: об'єднання, дроблення та перетворення юридичних осіб.

Якщо звернутися до європейського законодавства, то у директивах ЄС міститься дещо інша класифікація. Згідно Третьої Директиви Ради 78/855/ЄС від 9 жовтня 1978 р. можна виокремити два способи злиття – злиття шляхом приєднання та злиття шляхом створення нового товариства. Злиття шляхом приєднання визначається як процедура, під час якої одне чи більше товариств припиняються без процедури ліквідації та переводять до іншого товариства усі свої активи та пасиви в обмін на випуск акціонерам товариства (товариств), що приєднується (приєднуються), акцій товариства, що приєднує, та на грошові виплати, які не можуть перевищувати 10% від номінальної вартості випущених акцій, а за відсутності номінальної вартості – від їхньої облікової вартості [162, с. 17]. Злиття шляхом створення нового товариства означає процедуру, коли декілька товариств припиняють своє існування без процедури ліквідації та переводять усі свої активи та пасиви до товариства, яке вони засновують в обмін на випуск акцій своїм акціонерам в новому товаристві та на грошові виплати, які не можуть перевищувати 10% від номінальної вартості випущених акцій, а за відсутності номінальної вартості – від їхньої облікової вартості [162, с. 22].

Шоста Директива Ради 82/891/ЄС від 17 грудня 1982 р. закріпила положення, які визначають порядок поділу товариств в ЄС. У Преамбулі до Шостої Директиви відзначається певна схожість між операціями по злиттю та поділу. Більшість положень Шостої Директиви є відсилочними до положень Третьої Директиви [162, с. 25]. Шоста Директива визначає два основні види поділу: поділ шляхом приєднання та поділ шляхом створення нового товариства. Поділ шляхом приєднання є такою операцією, коли після припинення, але без процедури ліквідації, товариство переводить до більш ніж одного товариства всі власні активи та пасиви в обмін на розміщення акцій її акціонерів в товариствах, які отримують внески, що виникають в результаті поділу, та можливі грошові

виплати, що не повинні перевищувати 10 % від номінальної вартості розміщених акцій або, якщо відсутня номінальна вартість – від балансової вартості. Поділ шляхом створення нових товариств означає операцію, коли після припинення товариства, без процедури ліквідації, воно переводить всі власні активи та пасиви до більш ніж одного новоствореного товариства в обмін на розподіл акціонерам товариства, що підлягає поділу, акцій в товариствах- правонаступниках, а також, можливо, грошових виплат у розмірі 10% від номінальної вартості розміщених акцій або, за відсутності номінальної вартості, від їхньої балансової вартості [162, с. 26].

Способи реорганізації компаній, визначені у Третій та Шостій Директивах знайшли своє подальше відображення у кодифікованому акті ЄС, а саме у Директиві (ЄС) 2017/1132 від 14 червня 2017 р. «Що стосуються певних аспектів права компанії (кодифікація)». У розділі 2 Директиви «Злиття та поділ компаній з обмеженою відповідальністю» глава 1 присвячена злиттю акціонерних товариств шляхом приєднання та шляхом створення нового товариства; глава 2 окреслює особливості злиття товариств з обмеженою відповідальністю; глава 3 визначає особливості поділу товариств шляхом приєднання та створення нових товариств [2]. Сутність способів злиття та поділу (їх підвидів) зводиться до тих ж визначень, що містяться у Третій та Шостій Директивах про злиття та поділ компаній з удосконаленими підходами до процедури їх проведення.

Варто звернути увагу й на способи реорганізації компаній, що виділені у праві деяких європейських країн. Для прикладу, реорганізація юридичних осіб в Німеччині здійснюється відповідно до Закону про реорганізацію від 28. 10. 1994р., який набув чинності 01.01.1995р. Закон передбачає чотири можливі форми реорганізації юридичних осіб: 1) злиття (*Verschmelzung*); 2) поділ (*Spaltung*); 3) передання майна (*Vermögensübertragung*); 4) зміна організаційно-правової форми (*Formwechsel*). При цьому Закон передбачає такі види злиття: 1) шляхом передачі майна одного або декількох суб'єктів права як цілого іншому суб'єкту права; 2) шляхом створення нової юридичної особи та передачі майна двох або більше суб'єктів як цілого новому суб'єкту права [219, с. 107 – 108], [3, с. 4]. Щодо поділу, то у Законі виокремлено три види: 1) розщеплення (поділ) (*Aufspaltung*);

2) виділення (виділ) (Ausgliederung); 3) відділення (Abspaltung) [219, с. 109]. Всі види поділу можуть відбуватися як шляхом приєднання, так і шляхом заснування нових товариств [129, с. 98].

Якщо звернутися до норм Торгового Кодексу Франції, то глава VI «Злиття і поділ товариств» складається з трьох розділів: 1) загальні положення; 2) спеціальні положення щодо акціонерних товариств; 3) спеціальні положення щодо товариств з обмеженою відповідальністю. У першому розділі передбачено можливість здійснення злиття та поділу шляхом приєднання або створення нового товариства, а в другому та третьому – особливості реалізації злиття та приєднання щодо акціонерних товариств та товариств з обмеженою відповідальністю [92].

У польському законодавстві нормативною базою, що закріплює правові засади реорганізації і трансформації торговельних товариств, є положення Розділу IV Кодексу торговельних товариств Польщі. Відповідно до нормативних положень польського законодавства виділяють злиття, приєднання, поділ, який включає реорганізацію торговельних товариств у формі приєднання, створення нових товариств, змішаний спосіб поділу (приєднання та створення нових товариств) та виділ, перетворення. Так, згідно пунктів 1, 2 ст. 492 § 1 КТТ приєднання (połączenie przez przejęcie) полягає у переході усього майна товариства, що приєднується, до іншого товариства (до якого здійснюється приєднання) в обмін на частки або акції, які товариство, до якого здійснюється приєднання, надає учасникам або акціонерам товариства, що приєднується; злиття (połączenie przez zawiązanie nowej spółki kapitałowej) – це процедура, на підставі якої до товариства, що виникло в результаті злиття, переходить майно усіх товариств, що беруть участь у злитті, в обмін на частки або акції новоствореного товариства, які отримують учасники або акціонери товариств, що беруть участь у злитті [97, с. 148]. Положення ст. 529 § 1 КТТ визначає такі способи поділу товариства, як: поділ у формі приєднання (podział przez przejęcie), який полягає у тому, що усе майно товариства, що припиняється шляхом поділу, переходить до принаймні двох вже існуючих товариств (товариств, до яких здійснюється приєднання) в обмін на частки або акції, що надаються учасникам або акціонерам товариства, що припиняється шляхом поділу; поділ у формі заснування нових

товариств (podział przez zawiązanie nowych spółek), який полягає у заснуванні щонайменше двох нових товариств, до яких переходить усе майно товариства, що припиняється шляхом поділу, в обмін на частки або акції, що надаються учасникам або акціонерам товариства, що припиняється шляхом поділу; поділ у формі приєднання та заснування нових товариств (podział przez przejęcie i zawiązanie nowej spółki) (змішаний спосіб), який полягає у тому, що внаслідок передання усе майно товариства, що припиняється шляхом поділу, переходить принаймні до вже одного існуючого товариства та принаймні одного новоствореного товариства; виділ (podział przez wydzielenie), який полягає у передачі частини майна товариства, що здійснює виділ, до вже існуючого товариства або новоствореного товариства [97, с. 158]. Перетворення полягає у зміні правової форми торговельного товариства із врахуванням його суб'єктної тотожності і, пов'язаної з нею, континуації укладених правочинів [97, с. 164].

Таким чином, аналіз європейського законодавства та права окремих європейських країн доводить до висновку, що реорганізація може здійснюватися шляхом злиття та поділу товариств (компаній), що можуть здійснюватися як у спосіб приєднання, так й внаслідок створення нових товариств (компаній) з відмінністю у визначенні цілей здійснення реорганізації для виконання завдання укрупнення капіталу чи, навпаки, дроблення капіталу компанії (-й). Крім того, спеціальними нормами виділено й можливість здійснення перетворення як зміни організаційно-правової форми товариства. З огляду на наведе відповідно до європейського законодавства можна виділити три основні способи реорганізації – злиття, поділ та перетворення, що поділяються на підвиди. На відміну від європейського, вітчизняне законодавство виділяє п'ять способів реорганізації, які можна теоретично згрупувати у три категорії – об'єднання (злиття, приєднання), дроблення (поділ, виділ) та перетворення юридичних осіб.

Наступним питанням, що має важливе значення при проведенні та обранні способів реорганізації, є питання про можливість здійснення змішаної реорганізації, що полягає у виборі декількох способів реорганізації та / або декількох організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб. У першому випадку йде мова про можливість поєднання декількох способів

реорганізації, серед яких злиття, приєднання, поділ та виділ, що можуть здійснюватися у комплексному об'єднанні в межах однієї організаційно-правової форми, у другому – поєднання одного із таких способів реорганізації, як злиття, приєднання, поділ чи виділ з перетворенням підприємницької юридичної особи в іншу організаційно-правову форму.

Чинне законодавство не виділяє як самостійний вид «змішану» реорганізацію. Так, у ст. 104 – 109 ЦК України не згадується про можливість проведення змішаної реорганізації юридичних осіб, втім відсутня й пряма заборона на її здійснення. Якщо звернутися до нормативних актів, що регулюють правовий статус окремих організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб, то в них або міститься заборона здійснення декількох способів реорганізації водночас або нема прямої заборони, проте відсутні й положення про способи проведення змішаної реорганізації.

Відповідно до ч. 1 ст. 80 Закону України «Про акціонерні товариства» визначено, що акціонерне товариство не може одночасно здійснювати злиття, приєднання, поділ, виділ та/або перетворення [164]. З наведеного положення випливає, що акціонерне товариство не може одночасно здійснити, для прикладу, виділ зі свого товариства нового акціонерного товариства і злиття з іншим акціонерним товариством, або ж здійснити злиття акціонерних товариств та перетворити в товариство з обмеженою відповідальністю. Крім того, способи реорганізації не можуть застосовуватися до акціонерних товариств у випадках, якщо до їх злиття, приєднання, поділу, виділу виявили б волю юридичні особи відмінної від акціонерних товариств організаційно-правової форми. Наприклад, декілька акціонерних товариств не можуть разом з товариством з обмеженою відповідальністю у процедурі злиття створити нове акціонерне товариство чи товариство з обмеженою відповідальністю з дотриманням до моменту створення нового акціонерного товариства порядку злиття, визначеного у законодавчих актах, що регулюють правовий статус цих підприємницьких товариств. Відповідно до ч. 1 ст. 83, ч. 1 ст. 84, ч. 1 ст. 85, ч. 1 ст. 86 Закону України «Про акціонерні товариства» [164] злиття, приєднання, виділ, поділ

акціонерного товариства може здійснюватися тільки акціонерними товариствами в межах однієї організаційно-правової форми – акціонерне товариство.

Якщо звернутися до норм проекту Закону України «Про акціонерні товариства» [175], зареєстрованого у Верховній Раді України, яким пропонується змінити та поєднати англо-американську та континентальну правові системи щодо організації корпоративного управління у акціонерних товариствах, то у ч. 1 ст. 111 проекту Закону тим не менш передбачається, що акціонерне товариство не може одночасно здійснювати злиття, приєднання, поділ, виділ та/або перетворення. Зазначена норма видається досить дивною, оскільки протягом значного відрізка часу вітчизняні дослідники відзначали, що в зарубіжних правопорядках допускається проведення змішаних форм реорганізації.

З цього приводу доцільно звернутися до законодавства зарубіжних країн (США, Франції, Німеччини, Швейцарії, Бельгії), де проведення складної реорганізації юридичних осіб передбачено на законодавчому рівні і активно застосовується на практиці, зокрема під час проведення реорганізації у формі поділу із одночасним застосуванням таких форм як приєднання та перетворення або злиття та перетворення. Важливість запровадження таких реорганізаційних процедур обумовлена ще й євроінтеграційними кроками нашої держави, насамперед, Угодою про асоціацію між Україною та ЄС [216, с. 79].

Зокрема, у Законі ФРН «Про реорганізацію» сприйнято концепцію змішаного злиття та закріплено перелік організаційно-правових форм, у яких юридичні особи мають право брати участь у злитті. У Федеральному Законі Швейцарії «Про злиття» зазначаються юридичні особи яких організаційно-правових форм можуть брати участь у злитті між собою. Наприклад, ст. 4 Закону закріплює, що корпорації можуть зливатись з іншими корпораціями (акціонерними товариствами та товариствами з обмеженою відповідальністю), кооперативами, а у випадку, якщо корпорація виступає як юридична особа, до якої здійснюється приєднання – із повними та командитними товариствами, а також асоціаціями, які зареєстровані у торговому реєстрі [184, с. 76].

Відповідно до ст. 236-2 Комерційного кодексу Франції, злиття і поділ можуть здійснюватися підприємницькими (комерційними) підприємствами різних форм. Рішення про злиття / поділ приймаються кожним зацікавленим товариством у порядку, який потрібен для внесення змін в його статут. Якщо дії при злитті / поділі включають створення нових товариств, то кожне з них створюється згідно правил, які відповідають формі створюваного товариства [92, с. 308].

Відповідно до положень КТТ у процедурі злиття і приєднання можуть брати участь усі види товариств, якщо вони не перебувають у стані ліквідації або неспроможності. У злитті (приєднанні) можуть брати участь товариства різних організаційно-правових форм та виду (наприклад, товариство осіб може здійснювати злиття (приєднання) з товариством капіталів). При цьому товариством, до якого здійснюється приєднання або яке виникає шляхом злиття, може бути лише товариство капіталів [97, с. 147]. Поділ (виділ) також може здійснюватися лише щодо товариств капіталів. Обґрунтуванням для застосування вказаної правової конструкції є диверсифікація майна декількох суб'єктів права. Разом з тим, відповідно до польського законодавства, неможливо здійснювати поділ і виділ: товариства осіб; акціонерного товариства, статутний капітал якого не був повністю сплачений; товариства, що знаходиться у процедурі ліквідації, якщо розпочався поділ майна; товариства, що знаходиться у процедурі конкурсного провадження [97, с. 156 – 157].

Слід зазначити, що за нормативними положеннями кодифікованого та спеціального російського законодавства також дозволено здійснення змішаної реорганізації. Відповідно до ст. 57 ЦК РФ допускається реорганізація юридичної особи з одночасним поєднанням різних її форм. Допускається реорганізація за участю двох і більше юридичних осіб, в тому числі створених в різних організаційно-правових формах, якщо цим Кодексом або іншим законом передбачена можливість перетворення юридичної особи однієї з таких організаційно-правових форм в юридичну особу іншого з таких організаційно-правових форм [47]. Обмеження реорганізації юридичних осіб можуть бути встановлені законом. Відповідно до ст. ст. 15, 19 Закону РФ «Про акціонерні товариства» реорганізація товариства може бути здійснена у формі злиття,

приєднання, поділу, виділення і перетворення, а також передбачено можливість поділу або виділення товариства, здійснюваних одночасно зі злиттям або приєднанням [134]. Щодо законодавства про товариства з обмеженою відповідальністю, то можливість здійснення «змішаної» реорганізації не передбачена [99, с. 97], але відсутня й забороняюча норма.

Змішана реорганізація закріплена й у ст. 69 ЦК Республіки Молдова, згідно якої об'єднання або дроблення може здійснюватися в різних формах юридичних осіб за умови, що всі реорганізовані юридичні особи зареєстровані в одному і тому ж передбаченому законом державному реєстрі [45].

Отже, зарубіжне законодавство не тільки не забороняє змішану реорганізацію, а й розкриває специфіку її здійснення через застосування декількох способів реорганізації у поєднанні до однієї чи різних організаційно-правових форм юридичних осіб, а також окреслює тільки певні обмеження у випадку поєднання декількох юридичних осіб відмінних організаційно-правових форм у процедурі реорганізації.

У зв'язку з цим українські вчені висловлюють наступні позиції з цього приводу. В. В. Заборовський зазначає, що законодавець, заборонивши «змішану» реорганізацію за участю акціонерних товариств, тим самим зробив значний крок назад, що значно ускладнює та затягує процедуру реорганізації за участю юридичних осіб різних організаційно-правових форм господарювання [66, с. 154]. В. М. Саветчук націлює на те, що виходячи з практичних міркувань, закріплення у національному законодавстві положень, які прямо дозволяють змішане злиття та приєднання юридичних осіб, буде доволі доцільним та позитивно вплине на цивільний оборот, сприятиме економії часу та коштів юридичних осіб, які беруть участь в реорганізації [184, с. 77]. Н. В. Щербакова теж вважає, що доцільно запровадити механізм складної реорганізації юридичних осіб шляхом встановлення в законодавстві відповідних правил, процедур і обмежень щодо можливих реорганізаційних процедур. По-перше, під складною реорганізацією юридичних осіб слід розуміти процедуру одночасного застосування різних організаційно-правових форм юридичних осіб та поєднання різних форм реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення). По-друге, доцільно

передбачити можливість і процедуру проведення змішаної реорганізації (із поєднанням декількох її форм), поєднаної реорганізації (за участі юридичних осіб різних організаційно-правових форм), складної реорганізації (із одночасним використанням елементів змішаної та поєднаної реорганізації) із виокремленням її основних етапів. По-третє, потрібно переглянути можливі моделі перетворення юридичних осіб різних організаційно-правових форм, враховуючи законодавчі обмеження та узгодити із відповідними можливими схемами застосування складної реорганізації. По-четверте, слід виключити норми, які забороняють акціонерним товариствам проводити реорганізацію із іншими видами підприємницьких товариств [216, с. 81].

Враховуючи той факт, що у даному дослідженні теж підтримується позиція доцільності запровадження змішаної реорганізації підприємницьких юридичних осіб на рівні ЦК України та спеціальних законів, вважаємо за необхідне проаналізувати й інші законодавчі акти, що регулюють правовий статут організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб.

У ст. 48 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» зазначається, що товариство може припинитися внаслідок передання всього свого майна, всіх прав та обов'язків іншим господарським товариствам – правонаступникам [173]. Будь-яких застережень чи заборон здійснювати реорганізацію із застосуванням декількох способів реорганізації нема. Водночас згідно ст. ст. 49, 50, 51 вказаного Закону процедури злиття, приєднання і поділ, перетворення товариств з обмеженою відповідальністю можуть зумовлювати створення нового господарського товариства – правонаступника. *Формулювання вказаних норм дозволяє прийти до висновку про можливість створення будь-яких організаційно-правових форм господарських товариств шляхом застосування змішаної реорганізації, наприклад, шляхом злиття товариств з обмеженою відповідальністю і перетворення в акціонерне товариство. Втім є певні недоліки у зазначеному нормативному акті: 1) закріплення тільки дефініцій способів реорганізації товариств з обмеженою відповідальністю та відсутність окреслення чітких етапів їх здійснення; 2) відсутність нормативних положень, які б прямо дозволяли і визначали механізм*

здійснення змішаної реорганізації; 3) відсутність положень про можливість злиття (приєднання) товариств з обмеженою відповідальністю з іншими організаційно-правовими формами підприємницьких юридичних осіб; 4) залишення поза увагою виробничих кооперативів, оскільки останні відносять до підприємницьких товариств разом із господарськими товариствами.

Щодо виділу, то у ст. 46 цього ж Закону [173] встановлено обмеження, згідно якого виділом товариства з обмеженою відповідальністю є створення одного або більше товариств з обмеженою відповідальністю із переданням йому (їм) згідно з розподільним балансом частини майна, прав та обов'язків товариства, з якого здійснюється виділ, без припинення останнього. *Таким чином, такий спосіб реорганізації, як виділ, у товариствах з обмеженою відповідальністю може здійснюватися тільки в цій організаційно-правовій формі.*

Якщо проаналізувати законодавство про повні та командитні товариства, то згідно ч. 1 ст. 132, ч. 1 ст. 139 ЦК України [203] та ст. 83 Закону України «Про господарські товариства» [167] повне товариство може бути перетворене у інше господарське товариство за умови, якщо у товаристві залишиться один учасник, а командитне товариство може бути перетворене у повне товариство у разі вибуття всіх вкладників. Втім вказані норми закріплені у статтях про визначення особливостей ліквідації повних чи командитних товариств як альтернатива ліквідації. Щодо способів реорганізації повних і командитних товариств, то чинне законодавство, окрім загальних положень про порядок припинення юридичних осіб, які містяться у ЦК України, не визначає особливостей їх реорганізації [137, с. 70]. Тому, з урахуванням положень спеціальних законів про акціонерні товариства і товариства з обмеженою відповідальністю, повні і командитні товариства не заборонено перетворювати у будь-які організаційно-правові форми підприємницьких юридичних осіб (наприклад, ТОВ, ТДВ, АТ, кооперативи).

Водночас відкритим залишається питання про злиття, приєднання, поділ та виділ, оскільки, наприклад, законом заборонено зливатися з акціонерними товариствами іншим організаційно-правовим формам юридичних осіб, а товариства з обмеженою відповідальністю хоча й можуть у порядку злиття створюватися у формі будь-якого господарського товариства, але

формулювання статті не дозволяє дійти до висновку про можливість одночасного злиття товариства з обмеженою відповідальністю і повного чи командитного товариства. Таким чином, приходимо до висновку, що повні і командитні товариства можуть здійснювати злиття, приєднання, поділ, виділ та перетворення з повними і командитними товариствами, кооперативами та іншими організаційно-правовими формами юридичних осіб, якщо у кожному конкретному випадку спеціальними нормами не передбачено інше.

Виробничі кооперативи, як підприємницькі юридичні особи, регулюються у своїй діяльності ГК України [40] і Законом України «Про кооперацію» [171]. У ст. 28 вказаного Закону визначено тільки підстави та способи реорганізації кооперативів. У ст. 109 ГК України визначено, що виробничий кооператив може бути реорганізований у підприємства інших форм господарювання в порядку, визначеному статутом кооперативу відповідно до вимог цього Кодексу. Якщо звернутися до ст. 63 ГК України, то, зокрема, залежно від способу утворення та формування статутного капіталу в Україні діють підприємства унітарні та корпоративні. Унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб [40]. З наведених положень випливає, що виробничі кооперативи можуть застосовувати всі способи реорганізації і бути перетвореними на будь-яку юридичну особу незалежно від форми власності та устрою, якщо інше не передбачено спеціальним законодавством. Щодо змішаної реорганізації, то законом виробничим кооперативам не заборонено її здійснення.

Однак, якщо при аналізі спеціального законодавства про акціонерні товариства і товариства з обмеженою відповідальністю чітко визначено, що перетворюватися такі юридичні особи можуть на господарські товариства та /або виробничі кооперативи, то нормативні положення про повні та командитні товариства не містять, а про виробничі кооперативи – містять вказівки про

можливість здійснення реорганізації підприємницьких юридичних осіб з непідприємницькими юридичними особами.

Виключенням із загального правила є ч. 4 ст. 104 ЦК України, у якій чітко зазначено, що установа не може бути перетворена, крім випадків, передбачених законом [203]. Однак згідно норм ЦК України, крім установ як непідприємницьких юридичних осіб, існують й непідприємницькі товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками.

У зв'язку з цим Законом № 2275-VIII від 06. 02. 2018 р. у ст. 104 ЦК України було внесено зміни і доповнено п. п. 2, 3 згідно яких юридична особа, яка не вправі розподіляти прибуток між учасниками, не може бути реорганізована, якщо серед правонаступників є юридична особа, наділена таким правом. Якщо серед правонаступників є юридична особа, яка не вправі розподіляти прибуток між учасниками, рішення про реорганізацію товариства, наділеного таким правом, приймається одностайно загальними зборами учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства [203]. Такі ж самі правила прописані щодо юридичної особи, яка не вправі розподіляти майно між учасниками, зокрема у разі ліквідації.

З вказаних нормативних положень, що викладені досить складним для застосування формулюванням, випливає неможливість здійснення будь-яких способів реорганізації непідприємницькими юридичними особами з підприємницькими юридичними особами за винятком тих випадків, коли умовами реорганізації є наявність правонаступників – непідприємницьких юридичних осіб і одностайне рішення про реорганізацію підприємницької юридичної особи як учасника реорганізації. Тобто підприємницькі та непідприємницькі юридичні особи можуть здійснювати реорганізацію шляхом злиття, приєднання, поділу чи виділу. Що ж стосується перетворення, то зазначений спосіб передбачає зміну організаційно-правової форми однієї юридичної особи, у зв'язку з чим можна зробити висновок про можливість поєднання у таких випадках декількох способів реорганізації, наприклад, злиття підприємницьких і непідприємницьких юридичних осіб з перетворенням на організаційно-правову форму непідприємницького товариства.

Втім зазначені питання все одно залишають проблеми правового регулювання перетворення непідприємницьких юридичних осіб у підприємницькі і навпаки [220, с. 173]. З одного боку, Закон України «Про акціонерні товариства» встановив норми, відповідно до яких акціонерне товариство не може одночасно здійснювати злиття, приєднання, поділ, виділ та/або перетворення, з іншого боку – змішані реорганізації господарських товариств інших видів не суперечать чинному законодавству, отже, є правомірними [140, с. 84].

Для того, щоб зробити остаточні висновки та висловити рекомендації щодо змішаної (складної) реорганізації, то варто розкрити правові підходи до поняття «перетворення», що визначені у науковій літературі, як окремого способу реорганізації, та розглянути на прикладі законодавства про акціонерні товариства та про товариства з обмеженою відповідальністю.

Зазначено, що перетворення, як форма реорганізації юридичних осіб, була запроваджена в національну юридичну практику Законом УРСР «Про підприємства в Українській РСР» 1991 року. Згідно зі ст. 104 ЦК України перетворенням юридичної особи є зміна її організаційно-правової форми [203]. З урахуванням вказаного визначення, у наукових колах окреслено два підходи до поняття «перетворення», згідно яких одні вчені зазначають, що перетворення не є способом реорганізації, а інші вчені вважають, навпаки, що є такою.

Зокрема, І. М. Кучеренко, Д. В. Жеков, В. П. Емельянцев та інші вважають, що перетворення підприємства в іншу організаційно-правову форму відрізняється від реорганізації за двома ознаками: 1) суб'єктний склад залишається незмінним; 2) відсутнє правонаступництво. При перетворенні не відбувається зміни однієї юридичної особи іншою, а видозмінюється лише організаційно-правова форма підприємства [114, с. 54], [63, с. 12], [58, с. 113].

Протилежна позиція, щодо якої перетворення є способом реорганізації, полягає в інших твердженнях. Так, В. І. Степанов зазначає, що перетворення пов'язано не тільки зі зміною фірмового найменування організації і перейменуванням окремих її органів: при цій формі реорганізації відбувається повна зміна внутрішньої структури юридичної особи, а з нею – переродження юридичної особи, усунення одного учасника цивільного обороту і поява нового

[193]. О. Р. Кібенко також позитивно висловлюється з цього приводу і зауважує, що при реорганізації може виникнути проблема з правонаступництвом, оскільки різні організаційно-правові форми юридичних осіб наділені різним обсягом і змістом правоздатності. Тому юридична особа, що перетворюється, і юридична особа, що виникла у результаті реорганізації, повинні бути близькі по організаційно-правовій формі: наприклад, вони обов'язково повинні відноситися до категорії комерційних юридичних осіб та ін. [83, с.197].

Варто звернути увагу й на той факт, що при перетворенні юридичної особи складається передавальний акт, так само, як й при злитті і приєднанні, який дає засновникам (учасникам) юридичної особи уявлення про доцільність проведення реорганізації; має важливе значення при скасуванні правонаступництва в результаті визнання в судовому порядку державної реєстрації новоствореної юридичної особи у результаті реорганізації недійсною. Передавальний акт має бути переданий в реєструючий орган у тому вигляді, в якому був затверджений при прийнятті рішення про реорганізацію [22, с. 9 – 10]. У зв'язку з тим, що передавальний акт є документом, що засвідчує факт правонаступництва при перетворенні, то механізм універсального правонаступництва виглядає таким чином: підстава виникнення; правовідносини правонаступництва у вузькому розумінні; державна реєстрація припинення та створення юридичної особи. При цьому при взаємодії цих елементів складаються як майнові, так і організаційні правовідносини [35, с. 63].

Тому необхідно виділити наступні відмінні риси перетворення як форми реорганізації юридичної особи. По-перше, в процедурі реорганізації у формі перетворення бере участь одна юридична особа, що припиняє своє існування після її завершення. По-друге, на місці реорганізованої юридичної особи виникає нова юридична особа – правонаступник іншої організаційно-правової форми. По-третє, правонаступництво юридичної особи, що виникає, по відношенню до реорганізованої особи оформлюється окремим документом – передавальним актом [79]. Крім того, для прикладу, при реорганізації акціонерних товариств шляхом перетворення у повне чи командитне товариство слід враховувати такі особливості, як те, що для повних і командитних товариств важливе значення

відіграє не тільки внесення майнових вкладів, але й особиста участь в управлінні справами товариства, тобто така участь носить особистий довірчий характер [187, с. 137].

Щодо можливості здійснення змішаної реорганізації із застосування перетворення, то у цивільному законодавстві повинні бути встановлені спеціальні правила про перетворення юридичних осіб стосовно кожної організаційно-правової форми [123, с. 8]. Закони про окремі види юридичних осіб не можуть встановлювати порядок проведення змішаної реорганізації, оскільки дане питання належить до сфери комплексного регулювання і може регламентуватися лише базовим нормативним актом, що визначає порядок створення, діяльності та припинення юридичних осіб, тобто ЦК. У той же час аналіз законів, що регулюють діяльність окремих видів юридичних осіб, може дати підтвердження правомірності змішаної реорганізації [79].

Застосування «змішаної» форми припинення юридичних осіб має полягати в тому, що одночасно з перетворенням використовуються інші способи, наприклад: а) злиття юридичних осіб різних організаційно-правових форм, оскільки в такому разі принаймні щодо однієї з них відбувається додатково ще й перетворення; б) приєднання до юридичної особи іншої організаційно-правової форми; в) поділ (виділ) юридичних осіб, в результаті якого хоча б один з її правонаступників утворюється в іншій організаційно-правовій формі, ніж юридична особа-правопопередник [140, с. 83].

Так, згідно вітчизняного законодавства щодо перетворення акціонерного товариства, як однопорядкової, а не змішаної процедури, то відповідно до ч. 1 ст. 87 Закону України «Про акціонерне товариство» *акціонерне товариство може перетворитися лише на інше господарське товариство або виробничий кооператив* [164]. Згідно ч. 1 ст. 52 Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю», то *перетворенням є зміна організаційно-правової форми товариства з його подальшим припиненням та переданням усього майна, всіх прав і обов'язків новому господарському товариству – правонаступнику* [173].

Якщо звернутися до законодавчих актів РФ, то згідно ст. 20 Закону «Про акціонерні товариства» товариство має право перетворитися у товариство з обмеженою відповідальністю або у виробничий кооператив з дотриманням вимог, встановлених федеральними законами. Товариство за одностайним рішенням всіх акціонерів має право перетворитися в некомерційне партнерство (ЗРФ «Про АТ») [134]. Щодо Закону «Про товариства з обмеженою відповідальністю», то у ст. 56 вказано, що товариство має право перетворитися в господарське товариство або виробничий кооператив [135].

Отже, можна зробити висновок, що доцільно надати право господарським товариствам здійснювати злиття, приєднання, поділ або виділ, у результаті яких можуть виникати юридичні особи, організаційно-правова форма котрих була б відмінною від організаційно-правової форми їх правонаступників [212, с. 167]. При вирішенні цих питань потрібно виходити із певних принципів, як наприклад, при виділі та поділі підприємницьких юридичних осіб статутний капітал та чисті активи юридичних осіб, які виділяються, повинні корелюватися і не можуть бути меншими, ніж статутний капітал кожної юридичної особи, яка є суб'єктом виділу або поділу [114, с. 55].

Таким чином, на законодавчому рівні необхідно передбачити, що при проведенні реорганізації та обранні способів її здійснення є можливість застосування змішаної реорганізації, що полягає у виборі декількох способів реорганізації (злиття, приєднання, поділ та виділ), що можуть здійснюватися у комплексному об'єднанні в межах однієї організаційно-правової форми та / або декількох організаційно-правових форм (з перетворенням) юридичних осіб. Йде мова про можливість поєднання декількох способів реорганізації в межах однієї або декількох організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб та умови перетворення підприємницьких юридичних осіб у непідприємницькі юридичні особи з урахуванням обмежень, визначених законодавством про правовий статус окремих організаційно-правових форм підприємницьких та непідприємницьких юридичних осіб.

У зв'язку з наведеним у ЦК України (ст. 104) варто закріпити положення, згідно яких підприємницькі товариства можуть здійснювати реорганізацію

шляхом злиття, приєднання, поділу та виділу в декількох організаційно-правових формах, якщо інше не передбачено спеціальними законами. Обмеження щодо вибору організаційно-правової форми підприємницької юридичної особи шляхом її перетворення можуть бути визначені спеціальним законом. Обмеження щодо інших умов проведення реорганізації підприємницької юридичної особи можуть бути встановлені законом. Крім того, необхідно закріпити норму, що підприємницьке товариство може перетворитися на непідприємницьке товариство за одностайним рішенням зборів учасників, якщо інше не передбачено спеціальними законами.

Потребують окремої уваги й нормативні положення щодо підстав здійснення реорганізації підприємницьких юридичних осіб, що у правовій літературі поділяються на добровільні – за рішенням вищого органу юридичної особи, та примусові – за рішенням державних органів або за рішенням суду. Зокрема, доцільність застосування примусової реорганізації в контексті припинення підприємницьких юридичних осіб необхідно проаналізувати більш детально.

У ст. 106 ЦК України зазначено, що злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи здійснюються за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а у випадках, передбачених законом, - за рішенням суду або відповідних органів державної влади [203]. Законом може бути передбачено одержання згоди відповідних органів державної влади на припинення юридичної особи шляхом злиття або приєднання. З наведених положень закону випливає, що, за загальним правилом, і підприємницькі і непідприємницькі юридичні особи можуть бути реорганізовані з таких підстав, як рішення учасників (органу управління), рішення суду, рішення органів державної влади.

Якщо звернутися до аналізу спеціального законодавства, що регулює правовий статус окремих підприємницьких юридичних осіб, то варто зазначити наступне. У ст. 80 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачено, що реорганізація акціонерного товариства здійснюються за рішенням загальних зборів, а у випадках, передбачених законом, - за рішенням суду або відповідних органів влади [164]. Крім того, у випадках, передбачених законом, поділ

акціонерного товариства або виділ з його складу одного чи кількох акціонерних товариств здійснюється за рішенням відповідних державних органів або за рішенням суду. Законом може бути передбачено одержання згоди державних органів на злиття або приєднання акціонерного товариства.

Згідно ст. 48 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено тільки добровільне припинення товариства за рішенням загальних зборів учасників у порядку, встановленому цим Законом, з дотриманням вимог, встановлених законодавством [173]. Щодо виробничих кооперативів, то ст. 109 ГК України закріплює реорганізацію виробничого кооперативу за рішенням загальних зборів [40]. Такі ж положення закріплені у ст. 28 Закону України «Про кооперацію» [171].

Отже, узагальнивши норми права, можна зазначити, що добровільна підстава реорганізації підприємницьких юридичних осіб полягає у прийнятті рішення зборами учасників (вищим органом управління). Щодо примусової реорганізації за рішенням суду та рішенням органів влади, то в одних випадках спеціальними законами передбачено дві підстави припинення підприємницьких юридичних осіб, в інших – діє відсилочна норма до законодавства або відсутні будь-які нормативні положення про можливість проведення примусової реорганізації. Зокрема йде мова про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю, повні та командитні товариства, виробничі кооперативи.

Якщо розглянути рішення суду та рішення органів влади як підстави припинення підприємницьких юридичних осіб, то варто зазначити, що такі рішення є підставою припинення тільки в тому випадку, якщо в них міститься пряма вказівка на вчинення реорганізації. Рішення суду, як підстава припинення підприємницьких юридичних осіб, не викликає заперечень, так як згідно статті 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом, що є нормою прямої дії. У разі звернення особою до суду за захистом свого порушеного, невизнаного чи оспорюваного права суд має право прийняти рішення щодо примусової реорганізації підприємницької юридичної особи.

Втім виникає питання щодо законності прийняття органами державної влади рішення про примусову реорганізацію підприємницьких юридичних осіб, які у

своїй діяльності керуються спеціальними законами та є самостійними суб'єктами права поряд з фізичними особами та державою в особі органів державної влади. Адже спеціальне законодавство про підприємницьких юридичних осіб не містить переліку органів державної влади та переліку умов, згідно яких можна приймати рішення про примусову реорганізацію. Водночас законом перебачено можливість приймати рішення про надання згоди про проведення реорганізації у формі злиття та приєднання. Однак у цьому випадку йде мова про надання дозволу, якому слідує прийняття рішення органу управління підприємницькою юридичної особою, що не відноситься до підстав примусової реорганізації, а швидше до додаткових умов, визначених законом, для здійснення добровільної реорганізації.

Для прикладу, у ст. 22 Закону України «Про захист економічної конкуренції» зазначено, що з метою запобігання монополізації товарних ринків, зловживання монопольним становищем, обмеження конкуренції органи Антимонопольного комітету України здійснюють державний контроль за концентрацією суб'єктів господарювання [169]. Зокрема, під концентрацією визнається злиття суб'єктів господарювання або приєднання одного суб'єкта господарювання до іншого. У ст. 24 вказаного Закону окреслено випадки, в яких необхідне отримання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання. Необхідне й отримання дозволу при реорганізації банку від Національного банку України відповідно до ст. 27 Закону України «Про банки та банківську діяльність» [165].

Щодо примусової реорганізації за рішенням органів влади, то у ст. 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції» визначено можливість прийняття рішення про примусовий поділ, що у контексті даної статті є одним із видів відповідальності, що визначена законодавством про економічну конкуренцію поряд зі штрафом, відшкодуванням шкоди та ін. Так, у ч. 1 ст. 53 цього Закону зазначено, якщо суб'єкт господарювання зловживає монопольним (домінуючим) становищем на ринку, органи Антимонопольного комітету України мають право прийняти рішення про примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне (домінуюче) становище, а у ч. 4 цієї ж статті вказано, що реорганізація здійснюється на його розсуд за умови усунення монопольного

(домінуючого) становища цього суб'єкта господарювання на ринку [169]. Отже, особливістю примусової реорганізації є: по-перше, вона може бути здійснена тільки в формі поділу; по-друге, вона може бути проведена в позасудовому порядку [194, с. 39].

Зазначена норма особливо є актуальною для акціонерних товариств, адже згідно ст. 80 Закону України «Про акціонерні товариства» у випадках, передбачених законом, поділ акціонерного товариства або виділ з його складу одного чи кількох акціонерних товариств здійснюється за рішенням відповідних державних органів або за рішенням суду [164]. Слід зазначити, що схожі положення містяться й у ч. 1 ст. 49 ЦК Республіки Узбекистан [46] і ч. 1 ст. 53 ЦК Республіки Білорусь [43], згідно яких у випадках, встановлених законом, реорганізація юридичної особи у формі його поділу або виділення з його складу одного чи кількох юридичних осіб здійснюється за рішенням уповноважених державних органів або за рішенням суду.

Втім, на нашу думку, такі нормативні положення суперечать таким принципам цивільного законодавства, як неприпустимість позбавлення права власності, свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом, справедливість, добросовісність та розумність. Примусовий поділ юридичної особи у сфері підприємництва, як санкція за порушення законодавства про захист економічної конкуренції, має застосовуватися на підставі рішення суду за зверненням органів державної влади. Органи державної влади мають право здійснювати контроль за діяльністю підприємницьких юридичних осіб та накладати штрафні санкції у порядку, визначеному законом. Щодо примусового поділу та примусового позбавлення юридичної особи права власності у такий спосіб, то варто здійснювати таку діяльність на підставі рішення суду внаслідок пред'явлення доказів порушення закону.

Для прикладу, якщо звернутися до ч. 3 ст. 69 ЦК Республіки Молдова, то у випадках, встановлених законом, реорганізація юридичної особи шляхом поділу або виділення здійснюється на підставі судового рішення [45]. Схожі положення містяться й у ч. 1 ст. 57 ЦК РФ [47]. У наукових колах таку позицію відстоює Ю. М. Юркевич, який зазначає, що з метою вдосконалення правового регулювання

примусового припинення юридичних осіб з правонаступництвом доцільним видається внесення змін до ст. 106 чинного ЦК України, згідно з якими: «злиття, приєднання, поділ та перетворення юридичної особи здійснюється за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а у випадках, передбачених законом, - за рішенням суду» [220, с. 168].

У контексті зазначеного вважаємо, що підприємницька юридична особа є самотійним суб'єктом цивільного правовідношення, який приймає рішення про припинення чи продовження своєї діяльності, у зв'язку з чим органи державної влади мають право тільки здійснювати контроль за їх діяльністю та при виявленні порушень законодавства звертатися до суду про припинення таких порушень та про застосування штрафних санкцій, що визначені законом. Тому доцільно було б на рівні спеціальних законів про окремі організаційно-правові форми підприємницьких юридичних осіб закріпити норми, згідно яких злиття, приєднання поділ, виділ та перетворення здійснювалися тільки за рішенням зборів учасників (вищого органу управління) або у випадках, передбачених законом, - за рішенням суду. Законом також може бути передбачено одержання згоди державних органів на злиття або приєднання підприємницьких юридичних осіб.

2.3. Права та обов'язки учасників і кредиторів при реорганізації підприємницьких юридичних осіб.

Особливістю інституту юридичної особи є можливість об'єднання волі та інтересу осіб, що визначаються спільною метою і спрямованістю на настання позитивних правових наслідків. Так, представники «органічної теорії» виходили з того, що реальна воля існує лише в людини, а тому тільки остання може виражати волю юридичної особи, будучи її органом, який передає назовні волю колективного суб'єкта [19, с. 121]. Практична значущість вказаної теорії відображена у діяльності всіх юридичних осіб, в тому числі підприємницьких,

через органи управління (збори учасників), які визначають і виконують стратегічні та планові завдання, що спрямовані на досягнення поставленої мети.

Сьогодні поширеною є й теорія інтересу, до якої звертаються, пояснюючи правове становище юридичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності. Адже категорія інтересу – загально-наукова і означає обумовлену суспільним характером потребу суб'єкта користуватися конкретним соціальним благом. У праві поширені такі види інтересу, як приватний та публічний (суспільний) [19, с. 125]. Особливістю корпоративного інтересу підприємницької юридичної особи є приватний характер, спрямований на отримання прибутку від діяльності юридичної особи та розподілу його між учасниками, а також створення системи корпоративного управління, яка б сприяла досягненню мети.

Враховуючи колективну волю та інтерес учасників підприємницьких юридичних осіб, не є виключенням із загального правила й прийняття на загальних зборах учасників (членів) юридичної особи рішення про здійснення реорганізації, що, як правило, спрямоване або на уникнення банкрутства та збитків юридичної особи перед кредиторами, або на отримання більшої вигоди від діяльності юридичної особи шляхом укрупнення капіталу. Однак в тій чи іншій мірі при прийнятті рішення про реорганізацію і фактичному її проведенні найбільш вагоме значення має прозорість самої процедури реорганізації для учасників та кредиторів підприємницької юридичної особи, що унеможлиблювала б зловживання корпоративними правами одними учасниками на шкоду іншим, порушення прав кредиторів юридичною особою чи, навпаки, недобросовісні дії кредиторів щодо юридичної особи тощо.

Процедура реорганізації є складною та носить триваючий характер, тому складається з декількох етапів. Для прикладу, варто розглянути етапи злиття та приєднання підприємницьких юридичних осіб, що визначені на законодавчому рівні та узагальнені у правовій літературі з метою окреслення специфіки їх застосування. Зокрема, О. А. Беяневич зазначає, що реорганізаційні відносини при злитті проходять певні етапи розвитку, кожен з яких ґрунтується на юридичних фактах: 1) прийняття рішення засновником (учасниками) юридичних осіб про злиття; 2) етап діяльності спеціально створеного органу - комісії з

припинення (та/або утворення нового товариства); 3) державна реєстрація новоутвореної юридичної особи та державна реєстрація припинення в Єдиному державному реєстрі юридичної особи - правонапередника (правонапередників) [11, с. 6].

Якщо звернутися до права зарубіжних країн, то можна прослідкувати, що процедура злиття (приєднання) також складається з ряду фактичних і юридичних дій, що мають різнорідний характер. Так, за законодавством Польщі в залежності від органу, що відіграє першочергову роль у злитті (приєднанні) товариств, можна виділити три етапи: - менеджерський етап (етап підготовчих дій, що вчиняються правлінням товариства, що бере участь у злитті (приєднанні), і передусім пов'язані зі складенням плану злиття (приєднання) та іншими доповненнями); - власницький етап (етап підготовки та прийняття загальними зборами товариства, що бере участь у злитті (приєднанні), корпоративних рішень щодо злиття (приєднання) товариств); - судовий етап (етап авторизації, тобто реєстрації та оприлюднення інформації про злиття (приєднання) товариств) [97, с. 150].

У праві Росії процедуру злиття можна розділити на чотири етапи. На першому етапі товариства укладають договір про злиття або приєднання. Потім рада директорів виносить на рішення загальних зборів кожного товариства, що бере участь у злитті або приєднанні, питання про реорганізацію, про затвердження договору про злиття або приєднання і про затвердження передавального акта, а загальні збори цих товариств приймають рішення з кожного питання. На третьому етапі спільні загальні збори акціонерів товариств, що беруть участь у злитті або приєднанні, затверджують статут нового товариства (або нову редакцію статуту) і вибирають раду директорів товариства. На четвертому етапі відбувається реєстрація нового товариства (або реєстрація змін у товаристві, до якого здійснюється приєднання) і реєстрація припинення товариств, які брали участь у злитті або приєднанні [3, с. 21].

Правовий аналіз злиття і приєднання в Україні, Польщі та Росії дозволяє прийти до висновку, що, незважаючи на багатостадійний характер здійснення цих процедур, найбільш вагоме значення у них має робота правління та рішення загальних зборів учасників товариства, що проводяться або окремо у кожному

товаристві або спільно з учасниками декількох товариств, на яких найбільш повно і аргументовано обговорюються проекти договорів про злиття та приєднання і плани дій товариств у цій процедурі, від досягнення домовленості щодо яких залежать подальші рішення щодо реорганізації юридичної особи.

Втім варто звернути увагу на німецьке та американське законодавство, що хоча й належать до різних правових сімей, але відрізняються спільністю підходу до таких процедур, що полягає у договірному регулюванні процедур злиття і приєднання.

Зокрема, німецькі юристи також поділяють процедуру злиття або приєднання на чотири основні етапи. На першому етапі укладається договір про злиття або приєднання. На другому – правління складає звіт про злиття або приєднання і відбувається перевірка злиття або приєднання. На третьому – загальні збори акціонерів кожного товариства затверджують договір про злиття або приєднання. На четвертому етапі відбувається реєстрація злиття або приєднання [3, с. 22].

Якщо звернутися до законодавства США, то головні елементи цієї процедури полягають у наступному. Після того як переговори між корпораціями, які беруть участь в реорганізації, завершені і підписано складену представниками сторін угоду про приєднання або злиття корпорацій, остання представляється на розгляд ради директорів кожної корпорації. В угоді повинно бути передбачено вирішення всіх питань, пов'язаних з приєднанням або злиттям корпорацій [131, с. 361]. Правління директорів кожної компанії, що реорганізується, має затвердити цю угоду і визначити план конкретних дій з проведення реорганізації стосовно своєї корпорації, перш ніж внести ці документи на схвалення зборів акціонерів. Затвердження угоди радою директорів обох реорганізованих корпорацій є обов'язковою умовою. Однак процес реорганізації завершується легалізацією корпорації у відповідній державній установі штату [131, с. 362].

Таким чином, хоча за законодавством Німеччини та США передбачена така ж поетапність, що пов'язана з укладенням договору, затвердженням дій зі злиття і приєднання радою директорів, прийняттям рішення загальними зборами учасників та державною реєстрацією товариств, тим не менш акцент процедури злиття і приєднання ставиться на веденні переговорів щодо злиття і

приєднання товариств, досягнення згоди щодо всіх істотних умов договору про злиття (приєднання) і тільки після завершення узгодження всіх прав і обов'язків товариств, що зливаються чи приєднуються, що прописані у договорі, це питання передається на погодження органам управління товариствами, що беруть участь у злитті (приєднанні).

Отже, основною відмінністю реорганізації шляхом злиття і приєднання у законодавстві різних країн є визначення пріоритету законного чи договірного регулювання цієї процедури з наданням переваги у першому випадку прийняттю рішення про злиття і приєднання та затвердження такого рішення на загальних зборах учасників товариства і в другому – прийняттю рішення про злиття і приєднання у договірному порядку з подальшим затвердженням органами управління товариством.

Щодо інших форм реорганізації юридичних осіб, то вітчизняне законодавство передбачає визначення всіх умов реорганізації шляхом поділу, виділу та перетворення через прийняття рішення вищим органом управління юридичної особи та складенням плану поділу, виділу чи перетворення.

Тим не менш, незалежно від способу реорганізації, для учасників підприємницьких товариств важливе значення має етап прийняття рішення про реорганізацію товариства та затвердження умов договору про злиття (приєднання) або плану поділу (виділу, перетворення), що визначають подальшу долю новостворених юридичних осіб і специфіку правового статусу їх учасників з урахуванням фіксування комплексу та обсягу корпоративних прав і обов'язків. На цьому етапі учасники підприємницьких товариств набувають особливого комплексу корпоративних немайнових правомочностей щодо участі у здійсненні реорганізації.

У першу чергу йде мова про право на інформацію, оскільки незалежно від суб'єкта ініціювання реорганізації, питання про можливість і доцільність її здійснення виносяться на розгляд загальних зборів товариства з подальшим прийняттям рішення. Тому всі учасники мають право отримати повідомлення та проект порядку денного загальних зборів, дату та місце їх проведення тощо, а також додаткову документацію з питань, що виносяться на розгляд. Для

прикладу, у ч. 4 ст. 81 Закону України «Про акціонерні товариства» передбачено вимогу надати акціонерам можливість ознайомитися з основними матеріалами під час підготовки до загальних зборів, на яких має вирішуватися питання про проведення реорганізації, а саме: 1) проект договору про злиття (приєднання), план поділу (виділу, перетворення); 2) пояснення до умов договору про злиття (приєднання) або плану поділу (виділу, перетворення); 3) у разі злиття (приєднання) – річну фінансову звітність інших товариств, що беруть участь у злитті (приєднанні), за три останні роки [164]. Наведений перелік необхідної інформації, якою повинен володіти учасник (акціонер) товариства, узгоджується із вимогами, що передбачені у третій (ст.11) і шостій (ст. 8, 9) директивах ЄС, спрямованих на забезпечення проведення процесу реорганізації шляхом злиття та поділу [137, с. 71].

Варто зауважити, що для учасників підприємницьких товариств право на інформацію найбільш повно реалізується через ознайомлення саме з умовами договору про злиття і приєднання, що визначають основні положення про перехід прав і обов'язків від товариства, що реорганізується, до товариств, що створюються у процесі реорганізації. Адже, як зазначає Т. Д. Айткулов, основною особливістю договору про злиття (приєднання) є те, що такий договір укладають товариства, які після створення нового товариства припиняють своє існування, а учасники товариств, що злилися, стають його учасниками [3, с. 28]. Схожі положення мають міститися й у плані поділу (виділу, перетворення). Зокрема, І. М. Кучеренко зазначала, що при поділі та виділі кожен учасник (акціонер, член) юридичної особи повинен самостійно приймати рішення, учасником якої юридичної особи він повинен бути [114, с. 56], що, звичайно, неможливо вирішити без отримання повної та достовірної інформації про поділ чи виділ юридичної особи. *Тому право на інформацію надає учасникам підприємницького товариства, що реорганізується, прийняти аргументоване рішення «за» чи «проти» реорганізацію товариства, але й визначити свою волю та інтерес припинити участь у товаристві, стати учасником новоствореного товариства – правонаступника або обрати іншу форму реалізації своїх корпоративних прав і обов'язків.*

Наступною корпоративною правомочністю учасника є право на участь у загальних зборах підприємницького товариства, на яких вирішується питання про доцільність прийняття рішення про реорганізацію. Відповідно до ч. 5 ст. 42 Закону України «Про акціонерні товариства» рішення про реорганізацію акціонерного товариства вважається прийнятим, якщо за нього проголосували більш як трьома чвертями голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з відповідного питання акцій. При цьому для проведення загальних зборів акціонерів має бути кворум у сукупності більш як 50% голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з відповідного питання акцій [164]. Згідно ч. 2 ст. 34 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» рішення про реорганізацію приймається трьома чвертями голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу з відповідних питань [173]. Хоча у Законі й відсутній кворум щодо участі у загальних зборах, тим не менш зазначена норма спонукає до участі учасників, які володіють не менше 75 % голосів усіх учасників. Повні та командитні товариства не мають органів управління, втім здійснюють управління товариством за спільною згодою всіх учасників, якщо інше не передбачено їх засновницьким договором (ч. 1 ст. 121 ЦК України) [203]. Отже, з огляду на аналіз норм законодавства випливає, що *прийняття рішення про реорганізацію підприємницького товариства може визначатися тільки кваліфікованою більшістю або одностайністю голосів всіх учасників, що безумовно реалізується їх правом на участь в управлінні товариством.*

У зв'язку з цим варто звернути увагу на деякі особливості процедури реорганізації в контексті прийняття рішення зборами учасників та затвердження умов договору про злиття (приєднання) / плану поділу (виділу, перетворення). Для голосування на загальних зборах товариства «за» чи «проти» прийняття рішення про реорганізацію учасники звертають увагу, окрім перспектив укрупнення капіталу товариства чи розвитку декількох сфер бізнесу через перехід майнових активів товариства – правопередника до товариства – правонаступника чи інших цілей, на обсяг корпоративних прав учасників щодо

новоствореної підприємницької особи, що визначається внаслідок здійснення конвертації (обміну) акцій (часток, паїв).

Так, договорами про злиття або приєднання та планом поділу, виділу або перетворення акціонерного товариства повинні визначатися порядок і умови конвертації акцій [66, с. 162]. Особливість конвертації як способу розміщення акцій полягає в тому, що в цьому випадку відбувається анулювання акцій, які передаються «в оплату» раніше розміщених акцій. У такому випадку продаж акцій не здійснюється, а отже, конвертація за своєю природою не має за мету здійснювати залучення інвесторів [66, с. 97].

Згідно ЦК України власник має право розпорядження своїм майном. Розпорядження – це право визначати юридичну або фактичну долю майна. Втім в умовах реорганізації господарських товариств має місце не купівля–продаж акцій, а погашення одних корпоративних прав в обмін на емісію інших [215, с. 113]. При цьому Є. С. Шубенко зазначає, що обсяги корпоративних прав власників можуть змінюватися лише в немайновій його частині. Зміна пакетів акцій є наслідком зміни сукупностей повноважень, які вони надають їх власникам [215, с. 114], що визначається шляхом можливості зміни корпоративного контролю в товаристві – правонаступнику. Тому акцію під час конвертації варто сприймати як «юридично неподільний» комплекс майнових прав, що утворює самостійний об'єкт цивільних правовідносин [30, с. 98]. Акція характеризує зв'язок між ідеально існуючою абстракцією і правами, що надаються [90, с. 38].

У ч. 1 ст. 81 Закону України «Про акціонерні товариства» зазначено, що наглядова рада кожного акціонерного товариства, що бере участь у злитті, приєднанні, поділі, виділі або перетворенні, розробляє умови договору про злиття (приєднання) або план поділу (виділу, перетворення), які повинні містити зокрема порядок і коефіцієнти конвертації акцій та інших цінних паперів, а також суми можливих грошових виплат акціонерам [164].

Конвертація акцій регулюється Порядком здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, затвердженим рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 520 від 09.

04. 2013 року (далі – Порядок). Відповідно до даного Порядку основними засадами здійснення конвертації акцій є те, що: 1) статутний (складений, пайовий) капітал акціонерного (підприємницького) товариства на дату прийняття рішення про злиття, приєднання, поділ, виділ чи перетворення має бути повністю сплачений та розподілений між його акціонерами (учасниками, членами); 2) прості акції можуть бути конвертовані у прості акції та не підлягають конвертації у привілейовані акції, а привілейовані акції можуть бути конвертовані у привілейовані акції цього або іншого класу або прості акції; 3) частки (паї) підприємницького товариства, що припиняється шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення або з якого здійснюється виділ, конвертуються в прості акції акціонерного(их) товариства (товариств) – правонаступника (ів) [151].

Крім того, в Порядку зазначено, що акції товариства- правонаступника розподіляються серед всіх акціонерів (учасників, членів) акціонерного (підприємницького) товариства (товариств), які є власниками акцій (часток, паїв), що підлягають конвертації. Коефіцієнт конвертації акцій визначається як співвідношення номінальної вартості акції акціонерного товариства, яке припиняється, до номінальної вартості акції товариства- правонаступника. Конвертація акцій (часток, паїв) акціонерних (підприємницьких) товариств, що припиняються має відбуватися в порядку та за коефіцієнтом (коефіцієнтами) конвертації акцій, що визначені у договорі про злиття (приєднання) / плані поділу (виділу, перетворення). При конвертації акцій під час злиття, приєднання, поділу або виділу акціонерного товариства акціонери товариств, що беруть участь у злитті, приєднанні, поділі або виділі, можуть також отримувати грошові виплати, що не повинні перевищувати розміру визначеного статутом товариства [151].

Таким чином, хоча загальні засади конвертації акцій визначені акціонерним законодавством, порядок і коефіцієнти конвертації акцій чи суми можливих грошових виплат акціонерам встановлюються договором про злиття (приєднання) або планом поділу (виділу). Під час конвертації акцій одним із важливих правил є дотримання принципу «співвідношення номінальної вартості акції акціонерного товариства, яке реорганізується, до номінальної вартості акції товариства- правонаступника», що вказує на незмінність переходу

майнових корпоративних прав. Щодо обсягу особистих немайнових прав, що закріплені акцією, то він визначається співвідношенням загальної кількості акцій у акціонерному товаристві – правонаступнику до кількості акцій кожного акціонера новоствореного товариства, що визначається у пороговому значенні пакета акцій і окреслює особливості корпоративного контролю. Водночас комплекс корпоративних прав (їх сукупність) при конвертації акцій одного виду чи класу залишається незмінним.

Самостійним способом розміщення акцій є обмін, який за своєю природою є дуже подібний до конвертації акцій, але відрізняється тим, що в даному випадку беруть участь товариства різних організаційно-правових форм і відбувається обмін частки (паю) на акції чи навпаки [187, с. 141]. Для прикладу, у Методичних рекомендаціях з реорганізації акціонерних товариств зазначається, що обмін акцій на частки у статутному капіталі правонаступника акціонерного товариства здійснюють у два етапи. На першому етапі акціонери в обмін на акції отримують письмові зобов'язання на видачу частки в статутному капіталі правонаступника акціонерного товариства. Цей етап розпочинають після прийняття загальним зборами рішення про реорганізацію, що має закінчитись перед проведенням установчих зборів правонаступника. Для цього акціонери мають подати до акціонерного товариства письмові заяви на ім'я голови комісії з припинення. На другому етапі, який розпочинається з дня державної реєстрації правонаступника, утвореного у результаті реорганізації, відбувається обмін письмових зобов'язань, отриманих на першому етапі, на частки у статутному капіталі ТОВ (ТДВ) та видача документів що підтверджують право акціонера, а тепер вже засновника ТОВ (ТДВ), на частку в статутному капіталі ТОВ (ТДВ). Термін отримання часток у статутному капіталі ТОВ (ТДВ) обмежуватись не може. Обмін акцій акціонерного товариства на частки правонаступника повинен здійснюватись таким чином, щоб розмір статутного капіталу правонаступника дорівнював розміру статутного капіталу акціонерного товариства до реорганізації. Відповідно, розмір частки учасника в статутному капіталі правонаступника має дорівнювати розміру загальної номінальної вартості акцій, що належали йому у статутному капіталі акціонерного товариства до реорганізації [128]. У

практиці правозастосування такий порядок обміну частки використовується до переходу корпоративних прав учасників різних організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб, а не тільки шляхом перетворення акціонерних товариств в товариства з обмеженою відповідальністю.

Водночас у новому вітчизняному законодавстві застосовується термін «конвертація» щодо часток у статутному капіталі підприємницьких товариств. Так, у ст. ст. 53, 54 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» закріплено положення про укладення товариством під час реорганізації договору про припинення, у якому зокрема необхідно визначати розмір часток кожного учасника у статутному капіталі кожної юридичної особи - правонаступника або коефіцієнти конвертації часток в акції (якщо правонаступниками є акціонерні товариства) [173]. При цьому окреслено порядок конвертації часток товариства, згідно якого основним правилом є те, що при злитті, приєднанні, поділі, виділі, перетворенні конвертація часток учасників у статутному капіталі товариства, що припиняється, в частки у статутному капіталі товариств- правонаступників здійснюється із збереженням співвідношення між частками учасників у капіталі товариства - правонаступника та кожного товариства- правонаступника.

Щодо інших підприємницьких юридичних осіб, то чинним законодавством не передбачено порядку конвертації (обміну) частки у статутному (складеному) капіталі. У ЦК України теж не визначено жодних правил з цього питання. Тому в кожному конкретному випадку підприємницьке товариство може застосувати аналогію закону і укласти договір про припинення, в якому визначити порядок конвертації (обміну) часток товариства відповідно до загальних правил, або ж оформити документацію іншим чином згідно вимог статуту (засновницького договору).

Таким чином, у результаті реорганізації права та обов'язки реорганізованих юридичних осіб можуть переходити: а) в повному обсязі тільки до одного правонаступника (при злитті, приєднання та перетворення); б) в повному обсязі, але до декількох правонаступників у відповідних частинах (при поділі); в) частково як до одного, так і до декількох правонаступників (при виділі) [210].

Щодо підприємницьких юридичних осіб, то при реорганізації виникає правонаступництво й щодо корпоративних прав їх учасників, які їх набувають внаслідок конвертації (обміну) акцій, (часток, паїв) [187, с. 142].

Тому, за загальним правилом, конвертація (обмін) акцій (часток, паїв) є процесом правонаступництва корпоративних прав учасників підприємницьких товариств, що зумовлюється рішенням загальних зборів учасників та договором про злиття (приєднання) / планом поділу (виділу, перетворення) і здійснюється з дотримання принципу «співвідношення номінальної вартості акції, частки (паю) товариства, яке реорганізується, до номінальної вартості акції, частки (паю) товариства- правонаступника». Тому обсяг майнових корпоративних прав при конвертації акції (частки, паю) є незмінним і, навпаки, обсяг особистих немайнових прав може змінюватися, що визначається пропорціями корпоративного контролю у товаристві. Водночас комплекс майнових і немайнових корпоративних прав (їх сукупність) при конвертації (обміну) акцій (часток, паїв) залишається незмінним.

У зв'язку з цим у ЦК України доцільно передбачити положення, що при реорганізації підприємницьких юридичних осіб на загальних зборах учасників затверджується договір злиття (приєднання) / план поділу (виділу, перетворення), що визначає порядок та умови конвертації (обміну) акції (частки, паю) відповідно до правила про дотримання принципу співвідношення номінальної вартості акції, частки (паю) підприємницької юридичної особи, що реорганізується, до номінальної вартості акції, частки (паю) підприємницької юридичної особи- правонаступника.

Водночас Законом України «Про акціонерні товариства» передбачено, що акціонер, який зареєструвався для участі у загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ, зміну типу товариства має право обов'язкового викупу акцій (ст. 68) [164]. Крім того, визначено положення про те, що ціна викупу акцій не може бути меншою за ринкову вартість, договір про обов'язковий викуп товариством належних йому акцій укладається в письмовій формі, повідомлення акціонерів про обов'язковий викуп акцій здійснюється протягом не більш як п'яти

робочих днів після прийняття загальними зборами рішення про реорганізацію, у якому зазначається ціна викупу акцій, кількість акцій, викуп яких має право вимагати акціонер, загальну вартість у разі викупу акцій товариством; строк укладення договору та оплати вартості акцій. При цьому акціонер має право реалізувати право вимоги протягом 30 днів після прийняття відповідного рішення загальними зборами, а товариство після отримання вимоги протягом 30 днів здійснює оплату вартості акцій (ст. 69) [164].

Разом із тим підписання Угоди про асоціацію відкрило для нашої держави великі можливості й покладає на неї суттєві зобов'язання, в тому числі, в сфері корпоративного права. Так, відповідно до ст. 387 Угоди про асоціацію Сторони домовились співробітничати з питань захисту прав акціонерів, кредиторів та інших за заінтересованих сторін відповідно до вимог ЄС у цій сфері згідно з Додатком XXXIV до цієї Угоди [198]. Відповідно до вказаного Додатку Україна зобов'язалась на протязі двох років з дати набрання чинності Угоди про асоціацію впровадити в національне законодавство, в тому числі, положення Другої Директиви Ради ЄС № 77/91/ЄЕС від 13.12.1976 року (надалі – Друга Директива) [53, с. 124].

Зокрема, Другою Директивою досить детально врегульовано порядок викупу акціонерним товариством власних акцій. Держави-члени повинні встановити принаймні такі умови цього придбання: прийняття рішення загальними зборами, які визначають строки і умови такого викупу, максимальну кількість акцій, що може бути набута, строк, що не може перевищувати 18 місяців; номінальна вартість акцій, викуплених товариством, не може перевищувати 10 % капіталу товариства; викуп не має зумовлювати зменшення чистих активів до розміру, вказаного у Директиві; операція може здійснюватися лише з повністю оплаченими акціями [57].

У ході адаптації українського законодавства до законодавства ЄС змінювати положення ст. ст. 68, 69 Закону України «Про акціонерні товариства», що визначають перелік підстав та порядок реалізації акціонерами права вимоги обов'язкового викупу акціонерним товариством належних їм акцій, не довелося, так як більшість рекомендацій європейського законодавства враховано. Водночас

особливістю вітчизняного регулювання є те, що питання визначення кількості акцій та їх загальної вартості, яку акціонерне товариство зобов'язане викупити, визначається рішенням загальних зборів товариства і ніяким чином не регламентується чинним законодавством. З метою недопущення зловживань акціонерним товариством під час прийняття відповідного рішення вважаємо за доцільне закріпити на законодавчому рівні положення про те, що номінальна вартість акцій, викуплених товариством в обов'язковому порядку, не може перевищувати 10 % капіталу товариства.

Водночас варто зауважити, що право на обов'язковий викуп корпоративних прав в інших організаційно-правових формах підприємницьких товариств у процедурі реорганізації не передбачено чинним законодавством. Тому доречно було б закріпити таке право на рівні ЦК України із вказівкою на те, що «учасник підприємницької юридичної особи, який проголосував «проти» рішення зборів учасників про реорганізацію має право на обов'язковий викуп акцій (часток, паїв), вартість яких не може перевищувати 10 % капіталу юридичної особи».

У разі порушення корпоративних прав учасника підприємницької юридичної особи при проведенні реорганізації у особи виникає й право звернутися до суду, що є одним із основних гарантій їх захисту. Однак чинним законодавством не визначено ні підстав, ні порядку оскарження реорганізації, ні кола осіб, які мають право на таке оскарження. Як зазначає Н. І. Шевченко, в судовій практиці позивачі часто пред'являють вимоги про визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів), пов'язаних з реорганізацією товариств, установчих документів юридичної особи- правонаступника, записів про проведення державної реєстрації юридичної особи, створеної шляхом реорганізації, або про припинення такої особи тощо [137, с. 74 – 75]. У постановках від 16. 05. 2018 р. у справі № 923/567/17, від 17. 07. 2018 р. у справі № 916/2386/17, від 24. 10. 2018 р. у справі № 925/973/17, від 24. 10. 2018 р. у справі № 925/644/17 КГС ВС акцентує увагу на тому, що для визнання недійсним рішення загальних зборів товариства необхідно встановити факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника (акціонера) товариства. Якщо за результатами розгляду справи факт такого

порушення не встановлено, господарський суд не має підстав для задоволення позову [136, с. 38].

У ст. 50 Закону України «Про акціонерні товариства» визначено тільки загальне право на оскарження рішення загальних зборів акціонерами, чиї права та охоронювані законом інтереси порушені таким рішенням, і який може оскаржити це рішення до суду протягом трьох місяців з дати його прийняття [164]. Втім окремих положень щодо підстав та порядку оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію не передбачено. На відміну від вітчизняного законодавства, у ст. ст. 60.1 та 60.2 ЦК РФ визначено правові наслідки визнання недійсним рішення про реорганізацію юридичної особи та визнання реорганізації такою, що не відбулася [47].

На думку І. М. Кучеренко, для системного підходу має бути розроблена єдина концепція реорганізації юридичних осіб різних організаційно-правових форм, яку слід закріпити на рівні кодифікованого нормативно-правового акта – ЦК України [114, с. 56]. *Погоджуючись з позицією вченої пропонуємо доповнити ЦК України статтею 105-1 «Права учасників підприємницької юридичної особи при виконанні рішення про припинення юридичної особи шляхом реорганізації», у якій передбачити загальні положення про конвертацію акцій (часток, паїв) при реорганізації підприємницьких юридичних осіб; про викуп акцій (часток, паїв) у тих учасників, які голосували проти реорганізації; про захист прав учасників, які голосували проти реорганізації або не брали участі у голосуванні, через оскарження рішення зборів учасників підприємницької юридичної особи про реорганізацію впродовж трьох місяців після внесення до єдиного державного реєстру юридичних осіб запису про початок процедури реорганізації. Вказані положення сприяли б реалізації та захисту корпоративних прав учасників підприємницьких юридичних осіб під час здійснення реорганізації.*

Отже, в умовах реорганізації підприємницьких юридичних осіб їх учасники набувають особливого комплексу корпоративних немайнових прав щодо участі у здійсненні реорганізації, а саме право на інформацію, право на участь у загальних зборах учасників, право на конвертацію (обмін) акцій (часток, паїв), право на

обов'язкових викуп акцій (часток, паїв), право на захист (оскарження рішення загальних зборів учасників).

Разом із тим, ще одним важливим суб'єктом цивільного правовідношення, без участі якого реорганізація не може відбутися, є кредитори підприємницької юридичної особи. Т. Е. Абова визначає три способи захисту прав кредиторів при реорганізації. Перший спосіб пов'язаний з порядком проведення реорганізації, відповідно до якого, по-перше, всі кредитори повинні бути письмово повідомлені про те, що стосовно юридичної особи прийнято рішення про реорганізацію [194, с. 40]. По-друге, повідомлення про реорганізацію повинно містити пропозицію кожному кредитору вимагати припинення або дострокового виконання всіх зобов'язань, боржником за якими є юридична особа, що реорганізується, і відшкодування спричинених збитків [194, с. 41]. Другий спосіб захисту – встановлена у ЦК обов'язковість складання реорганізаційних документів (передавального акта / розподільчого балансу), в яких обов'язково повинні бути вказані правонаступники за всіма зобов'язаннями реорганізованої юридичної особи. Третій спосіб захисту інтересів кредиторів при реорганізації – встановлення в законі наслідків неможливості визначення з реорганізаційних документів правонаступника реорганізованої юридичної особи [194, с. 47 – 49]. Слід зазначити, що чинне законодавство України прописує вказані вище правила захисту прав та інтересів кредиторів при реорганізації юридичних осіб на рівні ЦК України (ст. 105, ст. 107, ст. 109) і спеціальних законів про окремі організаційно-правові форми підприємницьких юридичних осіб.

Крім того, у ч. ч. 5, 6 ст. 105 ЦК України зазначено, що строк заявлення кредиторами своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, не може становити менше двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи і кожна окрема вимога кредитора розглядається, після чого приймається відповідне рішення, яке надсилається кредитору не пізніше тридцяти днів з дня отримання юридичною особою, що припиняється, відповідної вимоги кредитора [203]. При цьому кредитор може вимагати від юридичної особи, що припиняється, виконання зобов'язань якої не забезпечено, припинення або дострокового виконання зобов'язання, або

забезпечення виконання зобов'язання, крім випадків, передбачених законом (ч. 1 ст. 107 ЦК України) [203].

У спеціальних законах про підприємницькі юридичні особи порядок повідомлення кредитора про реорганізацію деталізується. Згідно ст. 82 Закону України «Про акціонерні товариства» визначено такі правила: протягом 30 днів з дати прийняття загальними зборами рішення про реорганізацію товариство зобов'язане письмово повідомити про це кредиторів; кредитор, вимоги якого не забезпечені договорами застави чи поруки, протягом 20 днів після надіслання йому повідомлення може звернутися з письмовою вимогою про здійснення на вибір товариства однієї з таких дій: забезпечення виконання зобов'язань шляхом укладення договорів застави чи поруки, дострокового припинення або виконання зобов'язань перед кредитором та відшкодування збитків, якщо інше не передбачено правочином між товариством та кредитором. У разі якщо кредитор не звернувся у визначений строк до товариства з письмовою вимогою, вважається, що він не вимагає від товариства вчинення додаткових дій щодо зобов'язань перед ним [164].

Відповідно до ст. 55 Закону України «Про товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю» протягом 30 днів з дати прийняття рішення про припинення, товариство зобов'язане письмово повідомити про це всіх відомих йому (їм) кредиторів. Кредитор, вимоги якого до товариства не забезпечені договором забезпечення, протягом 30 днів з дати направлення йому повідомлення, або з дати опублікування повідомлення має право звернутися з письмовою вимогою про здійснення на вибір товариства однієї з таких дій: 1) надання забезпечення виконання зобов'язання; 2) дострокового припинення або виконання зобов'язання (зобов'язань) перед кредитором та відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором між товариством та кредитором. Якщо кредитор не звернувся до товариства у встановлений строк з письмовою вимогою, вважається, що він не вимагає від товариства вчинення додаткових дій щодо зобов'язання (зобов'язань) перед ним [173].

Отже, як зазначає О. А. Сурженко, кредитори юридичної особи, яка припиняється, набувають додаткових майнових прав у порівнянні з тими, які вони

мали по відношенню до цієї юридичної особи. Це право: а) вимоги дострокового виконання зобов'язання; б) припинення зобов'язання; в) зміни зобов'язання шляхом його належного забезпечення [195]. *Відмінність у правовому регулюванні згідно ЦК України та спеціальних законів полягає у тому, що у першому випадку надається право вимоги будь-якому кредитору юридичної особи, якого повідомили про прийняття рішення про реорганізацію, а в другому випадку звернутися з вимогою до товариства можуть тільки кредитори, чії вимоги не забезпечені заставою чи порукою. Вважаємо, що підхід законодавця про звуження категорії кредиторів, які мають право на звернення до товариства з вимогою, є позитивним кроком для захисту інтересів не тільки кредиторів, але й підприємницької юридичної особи з метою уникнення можливого банкрутства чи неплатоспроможності.*

Слід зазначити, що інститут забезпечення виконання зобов'язання в контексті задоволення вимог кредиторів при реорганізації найбільш широко застосовується німецьким правом. Відповідно до абз. 1 § 22 Закону про реорганізацію, кредитор будь-якого товариства, що бере участь у злитті або приєднанні, мають право протягом шести місяців після реєстрації злиття або приєднання в реєстрі за місцем знаходження цього товариства вимагати від новоутвореної юридичної особи забезпечення виконання зобов'язання, що виникло між кредитором і товариством, що брало участь в реорганізації. При цьому вимоги кредиторів про забезпечення задовольняються лише в тому випадку, якщо кредитори доведуть, що злиття або приєднання ставить під загрозу виконання зобов'язання. Забезпеченими можуть бути тільки ті зобов'язання, термін виконання за якими ще не настав [3, с. 50]. Як впливає з норм німецького закону про реорганізацію, по-перше, кредитори мають право вимоги тільки про забезпечення виконання зобов'язання; по-друге, право вимоги надсилається до товариства – правонаступника по зобов'язаннях, строк виконання яких не настав.

Щодо вітчизняного законодавства, то передбачено, що право вимоги кредитор має до юридичної особи, яка реорганізується, а задоволення вимог кредиторів товариство здійснює з переліку дій, визначених законом, на вибір самого товариства, в тому числі шляхом забезпечення і тільки щодо зобов'язань,

які не забезпечені, що теж відрізняється ефективністю регулювання. Проте, на нашу думку, прогалиною законодавства є те, що ні на рівні ЦК України, ні на рівні законів не визначено строку задоволення вимог кредиторів підприємницької юридичної особи, крім положення, що злиття, приєднання, поділ, виділ або перетворення не можуть бути завершені до задоволення вимог, заявлених кредиторами. Така позиція законодавця не сприяє прозорості процедури реорганізації ні для кредиторів, ні для юридичної особи – боржника, оскільки законом не визначено строків, впродовж яких реорганізація юридичної особи повинна бути завершена.

З цього приводу Є. В. Петров та Ю. М. Белуга зазначають про доцільність законодавчого закріплення обов'язку юридичної особи задовольнити законні вимоги кредитора до моменту припинення господарського товариства, якщо інше не передбачено домовленістю між товариством та кредитором. Аргументується така позиція тим, що на практиці нерідко господарське товариство проводить реорганізацію для того, щоб одному з новостворених суб'єктів господарювання передати більшість зобов'язань, а іншому – основну частину майна [142, с. 121]. Крім того, вчені пропонують закріпити: а) обов'язок господарського товариства, що реорганізується, після затвердження розподільчого балансу (передавального акта) повідомляти всім контрагентам відомості про правонаступника по кожному зобов'язанню та про майно, що передається кожному новому суб'єкту господарювання; б) обов'язок товариства не вносити зміни в розподільчий баланс без повідомлення про це кредиторів [142, с. 121].

Втім вважаємо, що покладення на підприємницьке товариство значної кількості обов'язків персонального звітування перед кредиторами та вчинення дій по реорганізації за їх згодою після закінчення строків для заявлення кредиторами своїх вимог та відповіді товариством – боржником по кожній із заявлених вимог, є зайвим та не сприятиме ефективному здійсненні реорганізації, а швидше зумовить втручання третіх осіб у внутрішню діяльність товариства. Адже чинним законодавством вже вироблена процедура фіксації зобов'язань у розподільному балансі / передавальному акті, що після узгодження з кредиторами всіх вимог розробляється комісією з припинення і затверджується зборами учасників. Також

у нормативних положеннях закріплене правило про солідарну відповідальністю правонаступників (товариств) – боржників у разі неможливості виявити боржника.

Разом із тим слушною є позиція окремих вчених про доцільність повідомлення кредиторів про завершення реорганізації і перехід зобов'язань перед кредиторами до юридичних осіб - правонаступників [22, с. 10] та про пред'явлення документів, що підтверджують повідомлення кредиторів про реорганізацію юридичної особи до органу, що здійснює державну реєстрацію, з метою внесення запису про припинення діяльності реорганізованої юридичної особи.

Вказані пропозиції мали б сприяти дотриманню балансу інтересів кредиторів та юридичної особи – боржника, що реорганізується. Адже, як зазначено у Концепція розвитку корпоративного законодавства України, законодавство про реорганізацію слід конструювати виходячи із принципу мінімального втручання кредиторів у процес реорганізації, а тому достатніми засобами захисту інтересів кредиторів при злитті (приєднанні) можуть вважатися їх персональне повідомлення про реорганізацію з наданням кредиторам права вимагати від юридичної особи забезпечення зобов'язань (а не дострокового виконання, як передбачено сучасним законодавством); при розділі та виділі – персональне повідомлення про реорганізацію та встановлення солідарної відповідальності юридичних осіб – правонаступників та юридичних осіб – правонаступників (якщо ті не припинили існування) [94].

Разом із тим, приходимо до висновку, що для забезпечення балансу інтересів кредиторів та юридичної особи – боржника, що реорганізується, варто на законодавчому рівні визначити строки, впродовж яких реорганізація юридичної особи повинна бути завершена. Такий підхід, з одного боку, окреслить часові рамки проведення реорганізації для юридичної особи, що прийняла рішення про її здійснення, та сприятиме прозорості цієї процедури, з іншого боку, для кредиторів надасть гарантії її проведення у визначені законом строки з часовим розумінням можливості звернення з вимогою у майбутньому до юридичних осіб – правонаступників. При цьому, вважаємо, що з урахування строків, визначених

законом для забезпечення реалізації прав і обов'язків учасників та кредиторів підприємницької юридичної особи, строк реорганізації юридичної особи має визначатися в межах від шести до дванадцяти місяців з дати прийняття рішення загальними зборами учасників про реорганізацію, якщо інших строк не передбачено спеціальним законом.

Висновки до другого розділу

1) Дослідивши теоретико-правові підходи до поняття « правонаступництво » крізь призму теорії транзитивності і теорії дискретності, визначено, що правонаступництво в цивільному праві розглядається через різні правові поняття, як то « припинення і виникнення правовідношення », « зміна правовідношення », « зміна суб'єктного складу », « перехід прав і обов'язків ». Зроблено висновок, що правонаступництво є спеціально-юридичним терміном, що обумовлює процес « переходу прав і обов'язків » від однієї особи до іншої.

2) На основі аналізу судової практики і норм законодавства доведено, що передавальний акт є правопідтверджуючим документом, у якому мають міститися положення *про універсальне правонаступництво* щодо майна, прав та обов'язків юридичної особи, що реорганізується, як єдине ціле, стосовно всіх її кредиторів та боржників.

3) Встановлено, що при розгляді справ про заміну боржника в зобов'язанні під час поділу (виділу) юридичної особи, суть справ зводиться до встановлення факту про наявність чи відсутність зобов'язань у розподільному балансі та встановлення факту правонаступництва до одного чи декількох юридичних осіб – правонаступників від юридичної особи – правопередника. Доведено, що при поділі і виділі, як формах реорганізації, має місце універсальне, а не сингулярне правонаступництво, оскільки, по-перше, субсидіарна відповідальність може виникати на підставі договору і на підставі закону, по-друге, при універсальному правонаступництві сукупність прав і зобов'язань може бути не конкретизованою у розподільному балансі, але це не впливає на сутність їх переходу і виконання в силу закону, в той час як при сингулярному

правонаступництві права і обов'язки мають бути конкретизованими, що впливає з предмета та змісту договору.

4) Визначено, що правонаступництво при реорганізації юридичних осіб характеризується такими ознаками: 1) похідний характер правонабуття; 2) зміна суб'єктного складу правовідношення; 3) незмінність об'єкта (майна), щодо якого відбувається правонаступництво; 4) одномоментність переходу прав і обов'язків на майно від правопередника до правонаступника; 4) універсальний характер, що залежно від способу реорганізації поділяє правонаступництво на повне і часткове.

5) Доведено, що поняття «реорганізація» і « правонаступництво» не є тотожними поняттями. Реорганізація окреслює специфіку юридичної процедури, а правонаступництво розкриває сутність її проведення.

6) Визначено, що реорганізація – це сукупність послідовних юридичних фактів (складний юридичний склад), що у визначеному законом порядку похідного набуття зумовлює перехід прав і обов'язків від юридичних осіб – правопередників до юридичних осіб – правонаступників шляхом універсального правонаступництва, що супроводжується припиненням та / або створенням юридичної особи (юридичних осіб).

7) Аргументовано, що при реорганізації підприємницьких юридичних осіб має місце правонаступництво як щодо майна прав і зобов'язань шляхом складення передавального акта / розподільного балансу, так й до корпоративних прав і обов'язків їх учасників шляхом проведення конвертації (обміну) акцій (часток).

8) Визначено, що відповідно до європейського законодавства можна виділити три основні способи реорганізації – злиття, поділ та перетворення, що поділяються на підвиди. Вітчизняне законодавство виділяє п'ять способів реорганізації, які можна теоретично згрупувати у три категорії – об'єднання (злиття, приєднання), дроблення (поділ, виділ) та перетворення юридичних осіб.

9) Визначено, що реорганізація акціонерного товариства може здійснюватися тільки акціонерними товариствами в межах однієї організаційно-правової форми – акціонерне товариство. Акціонерне товариство не може

одночасно здійснити, для прикладу, виділ зі свого товариства нового акціонерного товариства і злиття з іншим акціонерним товариством, або ж здійснити злиття акціонерних товариств та перетворити в товариство з обмеженою відповідальністю. Схожі положення визначені й нормами проекту Закону України «Про акціонерні товариства», зареєстрованого у Верховній Раді України, яким пропонується змінити та поєднати англо-американську та континентальну правові системи щодо організації корпоративного управління у акціонерних товариствах.

10) Обґрунтовано, що зарубіжне законодавство розкриває специфіку здійснення змішаної реорганізації через застосування декількох способів реорганізації у поєднанні до однієї чи різних організаційно-правових форм юридичних осіб та окреслює тільки певні обмеження у випадку поєднання декількох юридичних осіб відмінних організаційно-правових форм у процедурі реорганізації.

11) Аргументовано доцільність запровадження змішаної реорганізації підприємницьких юридичних осіб на рівні ЦК України та спеціальних законів, що полягає у виборі декількох способів реорганізації (злиття, приєднання, поділ та виділ), що можуть здійснюватися у комплексному об'єднанні в межах однієї організаційно-правової форми та / або декількох організаційно-правових форм (з перетворенням) юридичних осіб. Йде мова про можливість поєднання декількох способів реорганізації в межах однієї або декількох організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб та умови перетворення підприємницьких юридичних осіб у непідприємницькі юридичні особи з урахуванням обмежень, визначених законодавством про правовий статус окремих організаційно-правових форм підприємницьких та непідприємницьких юридичних осіб.

12) Запропоновано на рівні спеціальних законів про окремі організаційно-правові форми підприємницьких юридичних осіб закріпити норми, згідно яких злиття, приєднання поділ, виділ та перетворення здійснювалися тільки за рішенням зборів учасників (вищого органу управління) або у випадках, передбачених законом, - за рішенням суду. Законом також може бути

передбачено одержання згоди державних органів на злиття або приєднання підприємницьких юридичних осіб.

13) Оскільки процедура реорганізації є складною, носить триваючий характер і складається з декількох етапів, зроблено висновок, що основною відмінністю реорганізації шляхом злиття і приєднання у законодавстві різних країн є визначення пріоритету законного чи договірного регулювання цієї процедури з наданням переваги у першому випадку прийняттю рішення про злиття і приєднання та затвердження такого рішення на загальних зборах учасників товариства і в другому – прийняттю рішення про злиття і приєднання у договірному порядку з подальшим затвердженням органами управління товариством.

14) Доведено, що на етапі прийняття рішення про реорганізацію товариства та затвердження умов договору про злиття (приєднання) або плану поділу (виділу, перетворення) учасники підприємницьких товариств набувають особливого комплексу корпоративних немайнових правомочностей щодо участі у здійсненні реорганізації.

15) Визначено, що право на інформацію надає учасникам підприємницького товариства, що реорганізується, можливість прийняти аргументоване рішення «за» чи «проти» реорганізацію товариства й визначити свою волю та інтерес припинити участь у товаристві, стати учасником новоствореного товариства – правонаступника або обрати іншу форму реалізації своїх корпоративних прав і обов'язків. Право на участь в управлінні товариством реалізується через прийняття рішення про реорганізацію підприємницького товариства, що може визначатися тільки кваліфікованою більшістю або одностайністю голосів всіх учасників.

16) Доведено, що конвертація (обмін) акцій (часток, паїв) є процесом правонаступництва корпоративних прав учасників підприємницьких товариств, що зумовлюється рішенням загальних зборів учасників та договором про злиття (приєднання) / планом поділу (виділу, перетворення) і здійснюється з дотримання принципу «співвідношення номінальної вартості акції, частки (паю) товариства, яке реорганізується, до номінальної вартості акції, частки (паю) товариства-

правонаступника». Тому обсяг майнових корпоративних прав при конвертації акції (частки, паю) є незмінним і, навпаки, обсяг особистих немайнових прав може змінюватися, що визначається пропорціями корпоративного контролю у товаристві. Водночас комплекс майнових і немайнових корпоративних прав (їх сукупність) при конвертації (обміні) акцій (часток, паїв) залишається незмінним.

17) Обґрунтовано, що в умовах реорганізації підприємницьких юридичних осіб їх учасники набувають особливого комплексу корпоративних немайнових прав щодо участі у здійсненні реорганізації, а саме право на інформацію, право на участь у загальних зборах учасників, право на конвертацію (обмін) акцій (часток, паїв), право на обов'язкових викуп акцій (часток, паїв), право на захист (оскарження рішення загальних зборів учасників).

18) Аргументовано, що прогалиною законодавства є те, що ні на рівні ЦК України, ні на рівні законів не визначено строку задоволення вимог кредиторів підприємницької юридичної особи, крім положення, що злиття, приєднання, поділ, виділ або перетворення не можуть бути завершені до задоволення вимог, заявлених кредиторами. Така позиція законодавця не сприяє прозорості процедури реорганізації ні для кредиторів, ні для юридичної особи – боржника, оскільки законом не визначено строків, впродовж яких реорганізація юридичної особи повинна бути завершена.

РОЗДІЛ 3. ЛІКВІДАЦІЯ І БАНКРУТСТВО ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

3.1. Ліквідація підприємницьких юридичних осіб.

3.1.1. Поняття та підстави ліквідації підприємницьких юридичних осіб.

Ліквідація є одним із наслідків припинення юридичної особи, що не зумовлює ні відновлення діяльності цієї організації, ні створення нових суб'єктів права. Ця форма припинення юридичної особи передбачає порядок оцінки та продажу її майна з метою задоволення всіх вимог кредиторів на момент здійснення ліквідації та розподілу ліквідаційної маси, що залишилася, між учасниками юридичної особи.

У законодавстві країн Європейського Союзу під ліквідаційними процедурами розуміють колективні процедури, які започатковуються і контролюються адміністративними або судовими органами держави з метою реалізації активів під наглядом цих органів, зокрема якщо процедури закінчуються компромісною угодою боржника з кредитором або іншим подібним способом [39, с. 106]. Для прикладу, за законодавством Німеччини під ліквідацією юридичних осіб розуміється продаж майна організації як економічна і правова категорія з метою перетворення ліквідних коштів в гроші. Ліквідація має на меті припинення юридичної особи. Однак спочатку повинні виникнути підстави для припинення юридичної особи, а ліквідація є завершальним етапом, що здійснюється внесенням запису до реєстру [219, с. 114 – 115].

Закони про корпорації США, окрім положень, що відносяться до випадків припинення корпорацій у формі їх реорганізації, містять спеціальні розділи, присвячені ліквідації корпорацій. З точки зору законодавця під ліквідацією (dissolution) розуміється лише стадія припинення легального існування корпорацій. Практичні ж дії корпорацій по ліквідації їхніх справ і майна позначаються в законах самотійним терміном liquidation і, по-суті, складають окрему стадію – стадію припинення фактичного існування корпорацій [131, с. 369]. Наприклад, закон штату Нью-Йорк зобов'язує корпорації попередньо

легально оформити припинення свого існування і тільки після цього дозволяє приступити до ліквідації справ і майна. У ряді інших штатів можливий інший варіант – ліквідація справ і майна передуює моменту легального припинення корпорацій [131, с. 369]. Отже, специфіка американського правового регулювання ліквідації юридичних осіб полягає у відділенні процедури реєстрації ліквідації, що може бути здійснена як до, так й після проведення ліквідації юридичної особи, і самої процедури ліквідації, що полягає у продажі майна, виконанні всіх боргових зобов'язань перед кредиторами та поділу активів, що залишилися, між учасниками юридичної особи.

Згідно вітчизняного законодавства ліквідація є другою формою припинення юридичних осіб [176, с. 37] поряд з реорганізацією. М. Фесюра зазначає, що ліквідація – це припинення підприємства, установи, організації, які є суб'єктами господарювання, що відбувається на законних підставах, в порядку та черговості задоволення вимог кредиторів, відповідно до вимог державного законодавства України [200, с. 314]. А. В. Зеліско вказує, що ліквідація – це така форма припинення юридичних осіб, за якої юридична особа перестає існувати з усіма належними їй правами та обов'язками. Припинення юридичної особи вказаним шляхом повинно забезпечувати захист інтересів як кредиторів, так і засновників (учасників) даного утворення [69, с. 86].

Таким чином, ліквідація юридичної особи є фінальною стадією існування юридичної особи. В першу чергу ця процедура передбачає підстави для її проведення в добровільному й примусовому порядку [60, с. 123]. У добровільному порядку юридична особа ліквідується за рішенням його учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на те установчими документами. Типовими підставами добровільної ліквідації є недоцільність подальшого існування юридичної особи, закінчення строку, на який вона було створена, досягнення або, навпаки, принципова недосяжність статутних цілей організації. Примусова ліквідація проводиться за рішенням суду у випадках, коли діяльність юридичної особи здійснюється без відповідного дозволу (ліцензії), або така діяльність прямо заборонена законом, або пов'язана з неодноразовими або грубими порушеннями законодавства [51, с. 123]. *І добровільні, і примусові*

підстави є загальними підставами ліквідації юридичних осіб, що зумовлюють їх припинення через умови, які визначені законом та / або установчими документами.

Відповідно до ч. 1 ст. 110 ЦК України юридична особа ліквідується 1) за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, в тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу, досягненням мети, для якої її створено, а також в інших випадках, передбачених установчими документами; 2) за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади; 3) за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, - за позовом відповідного органу державної влади [203]. *Вказані підстави ліквідації є загальними (добровільними та примусовими) і притаманними для всіх юридичних осіб - як підприємницьких, так й непідприємницьких.*

Щодо підприємницьких юридичних осіб, то загальні підстави їх ліквідації передбачені й спеціальними законами. Так, у ст. 88 Законі України «Про акціонерні товариства» дублюються положення кодифікованого акта і зазначається, що добровільна ліквідація акціонерного товариства здійснюється за рішенням загальних зборів, у тому числі у зв'язку із закінченням строку, на який товариство створювалося, або після досягнення мети, з якою воно створювалося, у порядку, передбаченому ЦК України та іншими актами законодавства, з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом. Інші підстави та порядок ліквідації товариства визначаються законодавством [164]. Згідно ч. 2 ст. 48 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» добровільне припинення товариства здійснюється за рішенням загальних зборів учасників у порядку, встановленому цим Законом, з дотриманням вимог, встановлених законодавством. Інші підстави та порядок припинення товариства встановлюються законом [173]. У ст. 29 Закону України «Про кооперацію» зазначено тільки, що кооператив ліквідується за рішенням загальних зборів членів кооперативу або зборів уповноважених і за рішенням суду [171]. *З наведеного*

впливає, що законодавством про правовий статус окремих організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб визначено загальні добровільні підстави ліквідації юридичних осіб із застосуванням відсилочної норми про інші підстави та умови ліквідації до інших законів.

Для прикладу, якщо звернути увагу на акціонерні товариства за видом діяльності, то у ст. 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність» визначено, що банк може бути ліквідований 1) за рішенням власників банку; 2) у разі відкликання Національним банком України банківської ліцензії з власної ініціативи або за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Національний банк України має право відкликати банківську ліцензію з власної ініціативи у разі, якщо: 1) виявлено, що документи, надані для отримання банківської ліцензії, містять недостовірну інформацію; 2) банк не виконав жодної банківської операції протягом року з дня отримання банківської ліцензії; 3) встановлено систематичне порушення банком законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [165].

Згідно ст. 39 Закону України «Про інститути спільного інвестування» корпоративний фонд ліквідується в обов'язковому порядку, якщо 1) внаслідок викупу акцій корпоративного фонду вартість його активів стала меншою, ніж встановлений цим Законом мінімальний розмір статутного капіталу корпоративного фонду; 2) закінчився строк діяльності корпоративного фонду (для строкового корпоративного фонду); 3) проспект емісії акцій корпоративного фонду, випущених з метою спільного інвестування, не зареєстровано протягом одного року з дня внесення відомостей про корпоративний фонд до Реєстру; 4) протягом одного місяця після закінчення дії договору з компанією з управління активами та/або зберігачем активів корпоративного фонду строк дії такого договору не продовжено або не укладено договір з іншою компанією з управління активами та/або зберігачем активів корпоративного фонду; 5) анульовано ліцензію, видану компанії з управління активами на провадження діяльності з управління активами інституційних інвесторів, та не укладено протягом 30

робочих днів договір з іншою компанією з управління активами; 6) анульовано ліцензію, видану зберігачу активів корпоративного фонду на провадження депозитарної діяльності зберігача цінних паперів, та не укладено протягом 30 робочих днів договір з іншим зберігачем активів інституту спільного інвестування; 7) в інших випадках, передбачених законом [170]. При цьому у Законі зазначено, що за наявності однієї з вказаних умов рішення про ліквідацію корпоративного фонду приймається загальними зборами або судом залежно від першочерговості ініціативи прийняття рішення того чи іншого органу.

Таким чином, загальні підстави ліквідації юридичних осіб закріплені на кодифікованому рівні з деталізацією умов їх виникнення у спеціальних законах про окремі види підприємницьких юридичних осіб. Добровільними підставами є рішення учасників або органу підприємницької юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а примусовими – рішення суду про ліквідацію юридичної особи за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади. Умови прийняття таких рішень у добровільному чи обов'язковому порядку визначаються установчими документами та законом.

З приводу закріплення у законодавстві норми про те, що примусова ліквідація юридичної особи може здійснюватися тільки на підставі рішення суду і не може здійснюватися на підставі рішення іншого органу державної влади, на думку О. М. Скоропис, дає можливість юридичній особі захищати свої інтереси, керуючись основними принципами судочинства, передбаченими ст. 129 Конституції України і актами процесуального законодавства [189, с. 16]. *Погоджуючись з позицією автора, вважаємо, що примусова ліквідація юридичної особи, що не пов'язана з процедурою банкрутства, тільки на підставі рішення суду й тільки у випадках, визначених законом, є виправданою з позиції дотримання принципів правової визначеності, добросовісності і законності.*

Разом із тим Л. Дорошенко зазначає, що основний обсяг у загальній кількості справ у сфері припинення юридичної особи складають справи щодо визнання протиправними дій органів державної реєстрації з внесення до Єдиного державного реєстру запису про припинення юридичної особи та скасування цієї реєстраційної дії, а також справи, ініціювання припинення за якими відбулось за

дії старої редакції Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [56, с. 66]. Л. Д. Руденко зазначає, що у Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», до його нової редакції від 01.01.2016 року, було встановлено чіткий перелік підстав примусової ліквідації юридичних осіб. На думку вченого, хоча цей перелік підстав не був вичерпний і містив оціночні поняття, але виключення такого переліку створило певний правовий вакуум щодо підстав примусової ліквідації [182, с. 211]. Відповідно до ч. 2 ст. 38 старої редакції Закону, підставами для постановлення судового рішення щодо припинення юридичної особи, що не пов'язане з банкрутством юридичної особи були: визнання судом недійсною державної реєстрації юридичної особи через допущені під час її створення порушення, які не можна усунути, а також в інших випадках, встановлених законом; провадження нею діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом; невідповідність мінімального розміру статутного капіталу юридичної особи вимогам закону; неподання протягом року органам державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону та ін. [168]. Нова ж редакція Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» не визначає підстав примусової ліквідації за рішенням суду [182, с. 210].

Звичайно, в правозастосовній практиці такий підхід можливо й викликав ряд заперечень у юристів - практиків, адже приблизний перелік підстав примусової ліквідації юридичних осіб був зручним для їх визначення і застосування. Втім варто не погодитися з позицією вчених, що відсутність цих підстав є значним упущенням нової редакції Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», адже, по-перше, перелік підстав примусової ліквідації юридичних осіб не був вичерпним; по-друге, залежно від організаційно-правової форми юридичної особи та виду її діяльності, спеціальні умови (підстави) мають визначатися спеціальним законодавством та установчими документами; по-третьє, саме суд, а не орган державної влади, приймає рішення про примусову ліквідацію юридичної особи, керуючись при цьому

засадами судочинства, що відповідає доцільності регламентування підстав примусової ліквідації підприємницьких юридичних осіб на рівні закону та установчих документів і прийняття відповідного рішення судом.

Водночас у нормах законів про правовий статус деяких підприємницьких юридичних осіб визначено спеціальні підстави, які, тим не менш, хоча й передбачають примусову ліквідацію, але не зобов'язують до її проведення за умови усунення цих підстав. Для прикладу, у ст. 23 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» зазначено, що у разі смерті або припинення учасника товариства, частка якого у статутному капіталі товариства становить більше 50 відсотків, та якщо протягом року з дня закінчення строку для прийняття спадщини, встановленого законодавством, спадкоємці (правонаступники) такого учасника не подали заяву про вступ до товариства відповідно до закону, товариство може приймати рішення, пов'язані з ліквідацією товариства, без врахування голосів цього учасника [173].

Доволі неоднозначно сформульовані й нормативні положення про припинення повних та командитних товариств. У ст. 132 ЦК України зазначено, що повне товариство ліквідується й у разі, якщо в товаристві залишається один учасник, який має право протягом шести місяців з моменту, коли він став єдиним учасником товариства, перетворити таке товариство в інше господарське товариство. У разі виходу учасника з повного товариства, виключення одного з його учасників із товариства, смерті учасника товариства, ліквідації юридичної особи - учасника товариства або звернення кредитором одного з учасників стягнення на частину майна, пропорційну його частці у складеному капіталі, товариство може продовжити свою діяльність, якщо це передбачено засновницьким договором товариства чи домовленістю між учасниками, що залишаються. У ст. 139 ЦК України теж зазначено, що командитне товариство ліквідується при вибутті усіх вкладників. Повні учасники мають право у разі вибуття всіх вкладників перетворити командитне товариство у повне товариство [203].

К. І. Апанасенко стосовно цього питання висловлює думку, що ліквідація господарських товариств у цих випадках відбувається за рішенням суду; мають

місце підстави вимушеної ліквідації господарських організацій, коли в силу вимог закону останні повинні самоліквідуватись [5, с. 175]. *Звичайно, варто погодитися з думкою автора про те, що у разі відсутності будь-яких дій з боку товариства примусова ліквідація матиме місце на підставі рішення суду. Втім огляд нормативних положень дає підстави для висновку, що за наявності визначених законом підстав ліквідація господарського товариства повинна здійснитися, але в той же час пропонується законодавча альтернатива прийняти інше рішення – про продовження діяльності товариства та про вступ до товариства нового учасника (вкладника), про реорганізацію товариства тощо. При цьому так звана «вимушена ліквідація» може відбутися як в добровільному порядку на підставі рішення зборів учасників товариства, так і в примусовому порядку на підставі рішення суду за позовом учасників товариства чи органів державної влади.*

Таким чином, приходимо до висновку, що на основі аналізу вітчизняного законодавства підстави ліквідації підприємницької юридичної особи можна поділити за декількома критеріями: - залежно від органу, який прийняв рішення про ліквідацію – підстави добровільної і примусової ліквідації; - залежно від умов застосування – загальні та спеціальні підстави ліквідації. При цьому умови ліквідації підприємницьких юридичних осіб, що зумовлюють застосування підстав ліквідації, визначені на кодифікованому, законодавчому та локальному рівні.

Водночас варто провести аналіз підстав ліквідації підприємницьких юридичних осіб, визначених іноземним законодавством про юридичних осіб. Зокрема, приписи КТТ Польщі визначають наступні причини припинення акціонерного товариства: 1) причини, які передбачені у статуті (наприклад, закінчення часу, реалізація визначеного заходу), 2) рішення учасників про припинення товариства або про перенесення місцезнаходження товариства за кордон, 3) визнання товариства неплатоспроможним (банкрутом), 4) рішення реєстрового суду, яке виноситься у разі наявності кваліфікованих засновницьких недоліків до 5 років від реєстрації товариства, тобто визнання недійсності товариства [97, с. 126]. Відповідно до ст. 270 КТТ підстави припинення діяльності товариства з обмеженою відповідальністю є схожими до підстав припинення акціонерних товариств. При цьому припинення діяльності товариства може бути

наслідком: 1) рішення суду винесеного на вимогу учасника або члена органу товариства, якщо досягнення мети товариства є неможливим або якщо виникли інші поважні причини або також на вимогу визначеного в спеціальному законі державного органу, якщо діяльність товариства порушує право або загрожує публічному порядку (ст. 271 КТТ); 2) рішення реєстраційного суду про припинення діяльності товариства з обмеженою відповідальністю у випадках, визначених законом [97, с. 105]. Припинення повного товариства зумовлюється підставами, які передбачені у договорі товариства, одноголосним рішенням усіх учасників, визнанням товариства неплатоспроможним (банкрутом), смертю учасника або визнання його неплатоспроможності (банкрутства), розірванням договору учасником або кредитором учасника, постановою (рішенням) суду, яка вступила (яке вступило) в законну силу (ст. 58 КТТ). Причини припинення товариства, які передбачені засновницьким договором товариства та які стосуються конкретного учасника мають факультативний (необов'язковий) характер; незважаючи на їх наявність, товариство може далі продовжувати свою діяльність, якщо учасники приймуть відповідне рішення (ст. 59, 60, 64 КТТ) [97, с. 80].

Відповідно до норм австрійського законодавства можна визначити такий перелік підстав припинення діяльності АТ і ТОВ: закінчення строку, на який створювалося товариство; рішення загальних зборів акціонерів, прийняте кваліфікованою більшістю голосів; банкрутство товариства. Серед інших підстав припинення діяльності АТ можна назвати анулювання реєстрації у зв'язку з недійсністю статуту (§ 216 AktG) або реорганізацією, наприклад, поглинання чи поділ [96, с. 57]. У статуті допускається закріплення додаткових підстав для припинення товариства [96, с. 85]. Відкрите товариство припиняє свою діяльність через такі підстави: 1) досягнення мети, задля якої воно було створене; 2) прийняття відповідного рішення учасниками товариства; 3) відкриття провадження щодо продажу майна товариства з аукціону або прийняття рішення суду щодо припинення процедури банкрутства за відсутності майна, яке б покривало борги товариства; 4) відкриття провадження щодо продажу майна учасника з аукціону або прийняття рішення суду щодо припинення процедури

банкрутства за відсутності майна, яке б покривало борги учасника; 5) смерть одного з учасників, якщо інше не впливає із засновницького договору товариства; 6) прийняття відповідного судового рішення щодо припинення діяльності (§ 131 UGB) [96, с. 95 – 96]. Командитне товариство припиняє свою діяльність у випадку вибуття зі складу КТ усіх командитів або учасників з повною відповідальністю. Якщо в КТ залишаються лише два і більше комплементарних учасники, то таке товариство перетворюється на відкрите товариство [96, с. 101].

Отже, як впливає з наведених вище нормативних положень законодавства окремих країн Європи, підстави та умови припинення підприємницьких юридичних осіб визначаються законом і установчими документами для кожного виду товариства. При цьому позитивною схожістю правового регулювання іноземного та вітчизняного законодавства є те, що можливість прийняття рішення про припинення товариства надана тільки зборам учасників, як вищого органу управління у товаристві, та суду (реєстраційному суду).

Якщо звернутися до законодавства країни СНД, то у цивільних кодексах більшості країн можна прослідкувати хаотичність визначення підстав та умов ліквідації юридичних осіб, втім їх статті містять значну кількість пунктів. Зокрема, згідно ст. 86 і ст. 87 ЦК Молдови юридична особа розпускається внаслідок: а) закінчення терміну, на який вона створена; б) досягнення мети, для якої вона було створено, або неможливості її досягнення; с) рішення компетентного органу юридичної особи; d) судового рішення у випадках, передбачених статтею 87; е) неспроможності або припинення процесу неспроможності в зв'язку з недостатністю дебіторської маси; f) того, що юридична особа, яка не ставить за мету отримання прибутку, або кооператив залишилися без учасників; g) інших випадків, передбачених законом або установчим документом. Судова інстанція розпускає юридичну особу, якщо: а) його створення пов'язане з порушеннями; б) його установчий документ не відповідає вимогам закону; с) воно не відповідає вимогам закону, що стосуються його організаційно-правової форми; d) здійснювана ним діяльність порушує правопорядок; d1) воно не представило в дванадцятимісячний період після закінчення встановлених законом строків бухгалтерські, податкові та статистичні

звіти; d2) його статутний капітал на протязі більш шести місяців менше обов'язкового мінімального розміру; е) є інші підстави, передбачені законом [45]. *Отже, перелік підстав хоча й містить значну кількість положень про окремі порушення чи інші умови припинення юридичних осіб, тим не менш він не є вичерпним та потребує деталізації для більш ефективного застосування.*

Згідно ст. 49 ЦК Республіки Казахстан визначено, що за рішенням власника його майна або уповноваженого власником органу, а також органу юридичної особи, уповноваженого на те установчими документами, юридична особа може бути ліквідована за будь-якої підстави. За рішенням суду юридична особа може бути ліквідована у випадках: 1) банкрутства; 2) визнання недійсною реєстрації юридичної особи у зв'язку з допущеними при його створенні порушеннями законодавства, які носять непереборний характер; 3) відсутність юридичної особи за місцем знаходження або за фактичною адресою, а також засновників (учасників) та посадових осіб, без яких юридична особа не може функціонувати протягом одного року; 4) здійснення діяльності з грубим порушенням законодавства: систематичного здійснення діяльності, що суперечить статутним цілям юридичної особи; здійснення діяльності без належної ліцензії або діяльності, забороненої законодавчими актами; 5) передбачених іншими законодавчими актами [44]. Схожі положення можна віднайти й у ст. 53 ЦК Республіки Узбекистан [46], ст. 57 ЦК Республіки Білорусь [43], ст. 61 ЦК РФ [47]. *Нормативні положення вказаних законодавчих актів, на відміну від ЦК Молдови, сформульовані таким чином, що визначають можливість виокремлення підстав припинення юридичних осіб та умов застосування цих підстав.*

Водночас варто зробити позитивний висновок про те, що на основі порівняльно-правового аналізу норм зарубіжного та вітчизняного законодавства щодо переліку підстав ліквідації юридичних осіб, в тому числі підприємницьких, та умов їх застосування, цивільне законодавство України регулює ці питання досить ефективно з позицій юридичної техніки, так як чітко розмежовує підстави та умови їх застосування щодо ліквідації підприємницьких юридичних осіб на відміну від законодавчих актів деяких країн СНД. Крім того, позитивно сприймається підхід законодавця про можливість прийняття рішення про

ліквідацію тільки вищим органом управління і судом, що відповідає й тенденціям європейського законодавства.

3.1.2. Порядок ліквідації платоспроможних підприємницьких юридичних осіб.

Зважаючи на те, що ліквідація юридичної особи існує поряд з реорганізацією, що характеризується наявністю правонаступництва, в правовій літературі при визначенні правових дефініцій «ліквідація» вказується, що ліквідація, як форма припинення юридичної особи, не зумовлює виникнення правонаступництва і не зумовлює утворення нових суб'єктів права. О. Макаревич зазначає, що ліквідація юридичної особи – це регламентована законом юридична процедура, наслідком застосування якої є повне припинення юридичної особи як суб'єкта права, про що вноситься відповідний запис до державного реєстру, без переходу прав та обов'язків до третіх осіб (правонаступників) [120, с. 110].

В цілому погоджуючись з такою позицією, О. М. Гнатів зазначає, що під час ліквідації можливе правонаступництво, але відмінне від правонаступництва у процесі реорганізації [39, с. 107]. Однак, по-перше, таке правонаступництво відбувається лише за наявності майна, яке залишилося після задоволення вимог усіх кредиторів у встановленому законом порядку. По-друге, правонаступниками у цьому разі виступають засновники. По-третє, відсутнє правонаступництва у частині права вимоги, а також боргів ліквідованої юридичної особи [39, с. 107]. Є. О. Суханов з цього приводу зазначає, що у ході ліквідації можливе лише часткове (сингулярне) правонаступництво: окремі права юридичної особи переходять до його кредиторів в ході розрахунків з ними, а після їх задоволення – до учасників (засновників), а обов'язки (борги) можуть покладатися на осіб, які несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за боргами ліквідованої юридичної особи [50, с. 250]. У зв'язку з цим законодавство встановлює спеціальні правила щодо порядку ліквідації підприємницької юридичної особи.

Згідно ч. 12 ст. 111 ЦК України майно юридичної особи, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається учасникам юридичної особи, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом [203]. Відповідно до ст. 89 Закону України «Про акціонерні товариства» [164] уточнюється, що у цьому, восьму і дев'яту чергу задовольняються виплати ліквідної вартості привілейованих акцій, виплати за простими акціями, які підлягають обов'язковому викупу, решта майна – розподіляється між іншими власниками простих акцій, пропорційно до належної їм кількості таких акцій. Згідно ст. 29 Закону України «Про кооперацію» [171] майно кооперативу, що залишилося після задоволення вимог кредиторів кооперативу, здійснення виплат членам кооперативу паїв та виплат на паї, кооперативних виплат, оплати праці, розрахунків з кооперативним об'єднанням, членом якого він є, розподіляється між членами кооперативу у порядку, визначеному статутом.

Отже, у разі ліквідації акціонерних товариств та кооперативів, то законодавець у спеціальних законах уточнює у якій черговості і які виплати здійснити акціонерам і членам кооперативу, якщо після проведення розрахунків з кредиторами активи (майно) залишаться. Щодо товариств з обмеженою, то Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» спеціальних норм про ліквідацію товариств хоча й не передбачено, тим не менш такі положення визначені на рівні ЦК України щодо всіх юридичних осіб, що можуть бути продубльовані чи деталізовані в установчих документах. Таким чином, у товариствах – об'єднаннях капіталів і кооперативах може мати місце сингулярне правонаступництво у частині прав учасника (члена) на конкретно визначене майно товариства, що залишилося після задоволення всіх вимог кредиторів.

Відтак відповідно до ч. 3 ст. 83 Закону України «Про господарські товариства» кошти (майно), які залишилися після задоволення вимог кредиторів, розподіляються між вкладниками для повернення їм їхніх вкладів, а решта – між повними учасниками пропорційно їх участі у статутному капіталі [164]. Водночас у ст. 124 ЦК України зазначається, що у разі недостатності у повного товариства майна для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі учасники повного

товариства солідарно відповідають за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, на яке може бути звернене стягнення [203], у ст. 74 Закону України «Про господарські товариства» уточнюється, що саме при ліквідації повного товариства за товариство у недостатній частині несуть солідарну відповідальність його учасники усім своїм майном, на яке може бути звернено стягнення [167]. Хоча вказані обов'язки в учасників повного товариства та повні учасники командитного товариства можуть виникнути й в інших випадках, визначених засновницьким договором чи іншими актами. Додаткову відповідальність несуть й учасники товариства з додатковою відповідальністю, але на відміну від повних учасників, вони відповідають за боргами товариства у розмірі, який встановлюється статутом товариства з додатковою відповідальністю і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним з них вкладу (ч. 1 ст. 56 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю») [173].

Отже, у товариствах – об'єднаннях осіб та товариствах з додатковою відповідальністю може виникати сингулярне правонаступництво у частині прав учасника (вкладника) на конкретно визначене майно товариства, що залишилося після задоволення всіх вимог кредиторів, та у частині обов'язків за конкретно визначеними зобов'язаннями товариства перед кредиторами, що не покриті товариством за відсутності майна, у повному або частковому обсязі відповідальності, визначеної законом чи статутом товариства.

Тому можна зробити висновок, що при ліквідації підприємницьких юридичних осіб має місце сингулярне правонаступництво у частині прав учасника (акціонера, вкладника, члена) на конкретно визначене майно підприємницького товариства за умови, що майно залишилося після задоволення всіх вимог кредиторів, та у частині обов'язків за конкретно визначеними зобов'язаннями товариства – об'єднання осіб та ТДВ перед кредиторами, що не покриті товариством за відсутності майна, у повному або частковому обсязі відповідальності, визначеної законом чи статутом товариства.

Разом із тим ліквідація юридичної особи здійснюється у кілька стадій. Зокрема З. В. Ромовська вказує, що перша стадія – прийняття рішення про припинення юридичної особи. Друга стадія – направлення повідомлення про це

органові державної реєстрації і внесення до Єдиного державного реєстру повідомлення про те, що юридична особа перебуває в процесі припинення. Третя стадія – призначення комісії з припинення юридичної особи. Функції комісії з припинення юридичної особи можуть бути покладені на орган управління юридичної особи. Комісія публікує повідомлення про припинення юридичної особи, визначає строк для заявлення претензій кредиторами. Четверта стадія – визначення обсягу майна, прав вимоги (кредиторська заборгованість) та обов’язків (дебіторська заборгованість). П’ята стадія – підписання ліквідаційного балансу. Шоста стадія – внесення інформації про припинення юридичної особи до Єдиного державного реєстру [181, с. 318]. Схожу поетапність ліквідації визначає й О. М. Скоропис [189, с. 10].

Слід зазначити, що процедура ліквідації юридичних осіб найбільш повно врегульована у ст. 105 і ст. 111 ЦК України [203], згідно яких й визначається окреслена вченими поетапність ліквідації юридичних осіб. Адже у ст. 88 і ст. 89 Закону України «Про акціонерні товариства» [164] тільки визначено загальні положення про ліквідацію акціонерних товариств з відсилочною нормою до ЦК України і деталізацією розподілу майна акціонерного товариства, що ліквідується, між кредиторами та акціонерами. У Законах України «Про господарські товариства» [167] і «Про кооперацію» [171] визначено окремі положення, що вказують на специфіку правового статусу учасників юридичної особи або організаційно-правової форми підприємницької юридичної особи без визначення правил щодо порядку їх ліквідації. У Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [173] відсутні будь-які положення про ліквідацію товариств, окрім загальних підстав їх припинення.

Хоча практика застосування з приводу ліквідації, як форми припинення юридичних осіб, створює передумови і висловлює міркування про потребу деталізації правового регулювання цієї процедури, тим не менш, на нашу думку, такий підхід потребує окремого наукового дослідження в рамках наукового проекту щодо кожної організаційно-правової форми підприємницької юридичної особи з наданням пропозицій закріплення конкретних нормативних положень про ліквідацію підприємницьких юридичних осіб у спеціальних законах. Виходячи з

завдань нашого дослідження, варто звернути увагу на загальну проблематику порядку ліквідації підприємницьких юридичних осіб. Тому доцільно окреслити правила ліквідації підприємницьких юридичних осіб за зарубіжним законодавством з метою здійснення порівняльно-правового аналізу стану правового регулювання.

За законодавством Польщі ліквідація ТОВ має обов'язковий характер. Протягом ліквідації не настають зміни у корпоративній сфері товариства чи у статусі юридичної особи; до товариства протягом ліквідації застосовуються положення щодо органів товариства, прав та обов'язків учасників. Змінюється однак фірмове найменування товариства, яке має містити приставку «в ліквідації» ("w likwidacji") (ст. 274 КТТ). Першою дією ліквідаторів є подання до реєстраційного суду інформації про початок ліквідації, прізвища, імена ліквідаторів та їхні адреси, спосіб представництва та всі їх дії і відповідні зміни (§ 1 ст. 277 КТТ). Ліквідатори зобов'язані оголосити про припинення діяльності товариства та початок ліквідації, закликаючи кредиторів до заявлення їхніх претензій/вимог *протягом трьох місяців* від дня оголошення про припинення (ст. 279 КТТ); скласти баланс на початок ліквідації. Баланс ліквідатори передають на затвердження загальним зборам учасників (ст. 282 § 1 КТТ) [97, с. 106]. Ліквідатори підпорядковані учасникам і у внутрішніх відносинах мають дотримуватись рішень учасників. Однак ліквідатори, що визначені судом, зобов'язані дотримуватись лише рішень прийнятих одноголосно учасниками або особами, які були ініціаторами судового процесу (§ 2 ст. 282 КТТ). Після реалізації майна товариства ліквідатори повинні задовольнити вимоги кредиторів, а суми необхідні для задоволення або забезпечення вимог кредиторів товариства, які не оголосили вимог, або вимоги яких є спірні, мають покласти на судовий депозит (ст. 285 КТТ). *Після спливу шести місяців з дня оголошення про відкриття ліквідації та повідомлення кредиторів* ліквідатори можуть приступити до розподілу між учасниками решти майна, яке залишилось після погашення або забезпечення вимог кредиторів (ст. 286 КТТ). Після затвердження загальними зборами учасників фінансового звіту ліквідатори мають подати його до реєстраційного суду одночасно з поданням заяви про виключення товариства з

реєстру (§ 1 ст. 288 КТТ) [97, с. 107]. Правила щодо проведення ліквідації акціонерного товариства ідентичні як у випадку ТОВ [97, с. 126 – 128].

Щодо законодавства Австрії, то після прийняття рішення про припинення розпочинається процедура ліквідації товариства (АТ, ТОВ). З метою задоволення вимог кредиторів ліквідатори надсилають останнім запит для отримання інформації щодо їх вимог. Перед задоволенням вимог кредиторів ліквідатори готують фінансовий звіт щодо наявних у товариства активів. *Після спливу 3-місячного терміну з моменту повідомлення кредиторів* решта активів розподіляється серед учасників пропорційно їх внескам. Рішенням про виключення товариства з Реєстру компаній завершується процедура його ліквідації. Протоколи та фінансова документація повинні зберігатися ще протягом 7 років. Як колишні учасники, так і кредитори (але останні виключно на підставі рішення суду) мають право перевіряти фінансову документацію. У випадку виявлення після ліквідації товариства певних активів ліквідатори, які призначаються судом, вживають заходів щодо їх розподілу на основі вищенаведених правил [96, с. 86].

Головна відмінність законодавчого регулювання добровільної ліквідації юридичної особи у Грузії полягає в тому, що сам процес її проведення детально прописаний в одному законі, а саме в Законі Грузії «Про підприємців». Відповідно до положень ст. 14 цього Закону, партнери підприємницької юридичної особи можуть ухвалити рішення про початок ліквідації підприємства. Партнери на загальних зборах ухвалюють рішення про початок процедури ліквідації підприємства, після чого починається процес задоволення вимог кредиторів. Рішення партнерів про початок процесу ліквідації підприємства підлягає реєстрації в Реєстрі підприємців і непідприємницьких (некомерційних) юридичних осіб. Процес ліквідації вважається розпочатим із моменту його реєстрації [118, с. 71].

Головною перевагою Грузії у сфері ліквідації юридичних осіб є чітко визначені строки проведення ліквідаційної процедури. Так, ст. 14 Закону Грузії «Про підприємців» встановлено, що ліквідатор не пізніше ніж через 90 днів після реєстрації початку процесу ліквідації підприємства має почати реалізацію його

майна за ринковими цінами або в порядку аукціону і розмістити суми, отримані від такої реалізації, на депозитному рахунку суду або нотаріуса. Також визначено, що процес ліквідації підприємства повинен бути завершений не пізніше чотирьох місяців після реєстрації початку процесу ліквідації підприємства, а в разі продовження терміну податкової перевірки – не пізніше одного місяця після отримання реєструючим органом інформації про завершення податкової перевірки. Після закінчення процесу задоволення вимог кредиторів уповноважена особа (уповноважені особи) ухвалює (ухвалюють) рішення про завершення ліквідації підприємства. Це рішення подається в реєструючий орган і є підставою для скасування реєстрації підприємства. Отже, строк проведення ліквідації не може перевищувати п'яти місяців [118, с. 72].

На відміну від Грузії, за законодавством Росії хоча теж встановлюються строки ліквідації, але, для прикладу, згідно ч. 6 ст. 57 Закону РФ «Про товариства з обмеженою відповідальністю» термін ліквідації товариства, встановлений його учасниками або органом, який прийняв рішення про ліквідацію товариства, не може перевищувати один рік, а в разі, якщо ліквідація товариства не може бути завершена в зазначений термін, цей термін може бути продовжений в судовому порядку, але не більш ніж на шість місяців [135].

Отже, якщо здійснити порівняльну характеристику процедури ліквідації підприємницьких юридичних осіб в контексті поетапності її проведення, то варто зазначити, що незалежно від специфіки іноземної термінології щодо назви органів, що здійснюють ліквідацію, та документації, що фіксує перебіг ліквідації, тим не менш й за вітчизняним, й за іноземним законодавством визначено, що у ході ліквідації підприємницьких юридичних осіб приймається рішення про ліквідацію підприємницького товариства, здійснюється повідомлення кредиторів та інших учасників процесу через відповідні державні органи про прийняття рішення про ліквідацію товариства, обрання ліквідаційної комісії (ліквідатора), затвердження порядку ліквідації, зокрема щодо оцінки й інвентаризації майна, задоволення вимог кредиторів, складення і затвердження ліквідаційного балансу та розподілу майна між учасниками, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, державна реєстрація припинення юридичної особи.

Разом із тим особливістю зарубіжного регулювання ліквідації підприємницьких юридичних осіб є визначення строків, впродовж яких ліквідація має бути проведена. Для прикладу, за законодавством Польщі й Австрії визначено, що після спливу шести місяців з дня оголошення про відкриття ліквідації та повідомлення кредиторів (Польща) та після спливу 3-місячного терміну з моменту повідомлення кредиторів (Австрія) ліквідатори можуть приступити до розподілу решти майна між учасниками. За законодавством Грузії строк проведення ліквідації не може перевищувати п'яти місяців, а за законами Росії строк ліквідації товариства не може перевищувати один рік, або бути продовженою в судовому порядку не більш ніж на шість місяців після спливу року, визначеного на ліквідацію товариства.

Якщо проаналізувати українське законодавство про ліквідацію юридичних осіб, то у ч. 5 ст. 105 ЦК України зазначено загальні строки звернення кредиторів з вимогою до юридичної особи під час її реорганізації чи ліквідації, а саме «строк заявлення кредиторами своїх вимог до юридичної особи, що припиняється, не може становити менше двох і більше шести місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення юридичної особи». Втім іншого окреслення строків ліквідації ні юридичних осіб, ні їх підвидів законодавством не визначено. У практиці застосування на цьому питанні досить гостро зосереджується увага, так як в одних випадках юридична особа зацікавлена провести ліквідацію швидко і якісно, а в інших, навпаки, продовжувати цей процес впродовж невизначеного періоду часу, що порушує й права окремих учасників юридичної особи, й права її кредиторів.

Тому вважаємо за доцільне у ст. 111 ЦК України прописати норму, згідно якої ліквідація юридичної особи здійснюється у строки від шести місяців до одного року, якщо інше не передбачено законом чи установчими документами. Щодо конкретизації строків ліквідації підприємницьких юридичних осіб, то доцільно на рівні спеціальних законів деталізовано окреслювати строки здійснення ліквідації щодо кожного етапу її проведення з урахуванням специфіки організаційно-правової форми підприємницької юридичної особи та правового статусу їх учасників. Для прикладу, строки повідомлення кредиторів про

ліквідацію юридичної особи, строки ліквідації дебіторської та кредиторської заборгованості, строки для оцінки та інвентаризації майна юридичної особи, строки складення ліквідаційного балансу, строки проведення розрахунків з учасниками юридичної особи та державної реєстрації факту припинення юридичної особи.

3.2. Банкрутство як підстава примусової ліквідації підприємницьких юридичних осіб.

Процеси централізації і концентрації виробництва і капіталу можуть призвести не тільки до утворення монополій. Іншою стороною або полюсом зазначених явищ виступає фінансова неплатоспроможність тисяч підприємств. Нездатність погасити свої боргові зобов'язання, якщо ця нездатність підтверджується судом, іменується неспроможністю. Інститут неспроможності нерідко в економічній і в юридичній літературі змішують з банкрутством. Втім у суто юридичному значенні банкрутство є лише одним з можливих наслідків, проявів неспроможності [112]. Водночас банкрутство – це необхідна умова розвитку сучасних економічних відносин. Беручи це економічне явище як об'єктивну реальність, держава зобов'язана впорядкувати суспільні відносини, що складаються з приводу неспроможності (банкрутства), створити правовий режим, здатний забезпечити баланс приватних і публічних інтересів різних суб'єктів права, залучених в процедуру банкрутства [201, с. 3].

У Європі інститут банкрутства формувався під впливом римського права. У середні віки відповідне правове регулювання стало оформлюватися в окрему сферу законодавства. Вже у XVI столітті в окремих країнах Європейського континенту були прийняті закони, що містили положення, згідно з якими зловмисна неспроможність відрізнялася від випадкової [15, с. 22]. Первинне розуміння фінансової неспроможності (банкрутства) зводилося до ототожнення з неплатоспроможністю [63, с. 14].

В сучасних умовах законодавство ЄС гарантує особам право вільно брати участь у складеному капіталі будь-якої компанії незалежно від того, в якій країні вона зареєстрована. Іншою стороною такого права є зобов'язання повернути інвестовані в компанію кошти, в тому числі й у разі її неспроможності [34]. У країнах ЄС процедурі банкрутства піддаються всі особи, незалежно від їх комерційного статусу. Спільною особливістю цих країн є наявність спрощеної процедури банкрутства для фізичних осіб з певним рівнем доходу [192, с. 174].

Щодо юридичних осіб, то у французькій системі значні повноваження у визначенні виду контролю над юридичною особою і напрямку процедур належать суду. Цікавим є концепція періоду спостереження. Слід зазначити, що велику роль в судових процедурах мають безпосередні бесіди судді з керівниками боржника [192, с. 182]. На відміну від більшості світових систем банкрутства у Франції немає окремого органу з питань банкрутств. Натомість, держава приймає участь у процедурі банкрутства через органи прокуратури, наділяючи прокурора великим колом повноважень у сфері конкурсних правовідносин [208, с. 58].

У Німеччині всі процедури неспроможності починаються відкриттям конкурсного виробництва. Однак якщо конкурсне виробництво скасовано рішенням суду на підставі нестачі конкурсної маси для покриття процесуальних витрат, то дана юридична особа ліквідується на підставі загальних положень, наприклад, положень закону про акціонерні товариства. Юридична особа може прийняти на загальних зборах учасників рішення про продовження діяльності юридичної особи, якщо конкурсне виробництво було порушено на підставі заяви кредитора або якщо скасовано затвердженням мирової угоди і плану з розрахунку з кредиторами [219, с. 116 – 117].

Американське регулювання дозволяє відразу входити в процедури або ліквідації, або реорганізації. Особливістю американського підходу є використання концепції «боржника у володінні» при реорганізаційних процедурах. Оскільки контроль за підприємством залишається у боржника, то ініціаторами процедур неспроможності часто є самі боржники [192, с. 182]. Англійське регулювання відрізняється тим, що при введенні режиму управління з метою відновлення дуже великі права надаються кредиторам з плаваючим забезпеченням на всі активи

боржника (це в основному банки): вони можуть призначати своїх представників для повного контролю над активами боржника. І це фактично блокує режим управління [192, с. 183].

В Україні категорія «банкрутство» – багатогранне явище, яке використовується науковцями в різних аспектах та галузях науки. Воно розглядається, як: «фінансова неспроможність» суб'єкта господарювання; визнана господарським судом нездатність відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури; юридичний факт, наслідком якого є ліквідація; міра економічної й юридичної відповідальності; наслідок глибокої фінансової кризи та неефективного управління [200, с. 312].

Законодавство України про банкрутство започатковане в числі перших законів незалежної держави Законом від 14 травня 1992 року № 2344-X11, який носив прокредиторський характер, так як в основному був зорієнтований на ліквідацію боржника. Згідно із Законом від 30 червня 1999 року № 784-X-ІУ вищезазначений Закон викладено у новій (другій) редакції із істотною зміною назви, змісту та спрямованості його дії – Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон), який став продебіторським, так як майже дві третини його норм були спрямовані на відновлення платоспроможності боржника [59, с. 24]. До зазначеного Закону було внесено зміни від 22 грудня 2011 року [59, с. 25].

Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [166] в новій редакції був спрямований на приведення інституту відновлення платоспроможності у відповідність до сучасних умов, на покращення регуляторного середовища України та рейтингових показників у дослідженні Світового банку й Міжнародної фінансової корпорації щодо ведення бізнесу. Закон був спрямований на вдосконалення процедур банкрутства, зменшення їх тривалості, поліпшення показників за індексом стягнення, скорочення витрат на виробництво у справах про банкрутство, а також на збільшення кількості суб'єктів підприємництва, які можуть здобути фінансове оздоровлення через застосування заходів щодо запобігання банкрутства і відновлення

платоспроможності. Закон мав пріоритет перед іншими законодавчими актами і містив спеціальні норми по відношенню до загальних норм щодо регулювання порядку провадження у справах про банкрутство. У разі, коли у розгляді справи з'ясовано, що нормами певних законодавчих актів відповідні правовідносини врегульовано по-іншому, ніж Законом, то застосовуванню підлягали норми Закону.

Втім, якщо звернутися до судової практики, то з цього приводу Касаційний господарський суд Верховного Суду підготував наступні показники. Структурні показники розглянутих господарських справ у 2017 та 2018 роках визначають, що друге місце у структурі господарських справ займають справи про банкрутство – 23 ,1%у 2017 році та 22 ,4%у 2018 році. Проте із року в рік кількість справ про відновлення платоспроможності боржників або визнання їх банкрутами зменшується [172, с. 4]. При цьому встановлено, що переважна більшість справ перебуває на стадії ліквідації банкрута – 2763 справи, що становить 82 % від загальної кількості справ; на стадії розпорядження майном боржника – 406 справ, або 12 % від загальної кількості справ. Кількість справ, у яких триває процедура санації боржника, становить 154 справи (4,6%). Припинено провадження у 46 справах (1,4%) з підстав затвердження судом мирової угоди [172, с. 8].

З наведеного випливає, що незважаючи на значні зміни у законодавчому регулюванні відновлення платоспроможності боржника – юридичної особи та удосконалення механізму процедури банкрутства, тим не менш продебіторський напрям врегулювання неплатоспроможності юридичних осіб не зазнав ефективного застосування у практиці правозастосування. Крім того, знов постало питання доцільності запровадження законодавчих норм, які б спрямовувалися на забезпечення балансу інтересів боржників та кредиторів у ході проведення примусових ліквідаційних процедур з посиленням захисту прав кредиторів. У зв'язку з цим за останні декілька років проводилася активна співпраця у сфері удосконалення законодавства про банкрутство, що зумовило створення і схвалення проекту Кодексу України з процедур Банкрутства (далі – Кодекс), який набув чинності 01. 02. 2020 р. на підставі Закону № 157-IX.

Для зручності застосування Кодекс України з процедур банкрутства викладено у двох книгах: Книга 1. Корпоративне банкрутство; Книга 2. Відновлення платоспроможності фізичної особи. Кодекс складається з 137 статей викладених у 19 розділах, які об'єднані в 4 книги. Згідно Пояснювальної записки до проекту Кодексу реформу системи банкрутства визначено в Україні серед пріоритетних, зокрема, Стратегією сталого розвитку «Україна-2020», Коаліційною угодою, Програмою діяльності Кабінету Міністрів України та Планом законодавчого забезпечення реформ в Україні [161].

Відповідно до положень Плану прийняттям та введенням в дію Кодексу передбачається досягти: вдосконалення процедур банкрутства, зменшення строків провадження у справах про банкрутство; забезпечення істотного поліпшення умов ведення бізнесу в Україні за тими напрямками, що враховуються Світовим банком та Міжнародною фінансовою корпорацією під час складання рейтингу «Doing Business», маючи за стратегічну мету входження України до провідної двадцятки країн світу за умовами ведення бізнесу; забезпечення рівних прав та можливостей для однакового захисту всіма кредиторами боржника своїх законних інтересів у процедурі банкрутства; зменшення можливості зловживань у процедурах банкрутства [161].

Втім до моменту прийняття Кодексу у юридичному науковому середовищі виникла дискусія щодо цього правового акту, яка проходила за двома основними напрямками. Переважна частина вчених висловлювалися проти прийняття Кодексу, оскільки відносини з відновлення платоспроможності, на їх думку, не є великою самостійною групою однорідних відносин. Інші дослідників зауважили, що прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства не досягнуто мети його створення [102, с. 45].

Зокрема, згідно Висновку на проект Кодексу України з процедур банкрутства висловлено зауваження, що проект Кодексу не відповідає вимогам, які ставляться до законодавчих актів у формі кодексів. Одним із вагомих недоліків проекту є неналежний рівень узагальнення та систематизації нормативного матеріалу, що відображається у структурному відношенні, а саме проект складається із штучно об'єднаних (без належного опрацювання) положень, які містяться у Законі

України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», у ГК України та ГПК України. У результаті він фактично не має загальної частини, що притаманно такого роду законодавчим актам, як кодекси [31]. Крім того, зауважено тотожність нормативного матеріалу на рівні 97 %. У переважній більшості випадків виклад змісту статей Закону і Кодексу про банкрутство, крім нумерації статей, співпадає повністю. Прикладом тому є розділ закону, який має назву «Проведення у справах про банкрутство, пов'язаних з іноземною процедурою неплатоспроможності», а тотожність змісту окремих статей вказаних правових актів перевищує 90 % [102, с. 46].

Враховуючи наведене та проведений аналіз законодавства шляхом ототожнення змісту Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон) [166] і Кодексу України з процедур банкрутства (далі – Кодекс) [88], варто погодитися з висловленими зауваженнями, які не були усунуті до моменту його прийняття та введення в дію.

В той же час позитивне значення інституту банкрутства має три складові: вигода окремої особи (боржника, кредиторів), вигода держави та економічної системи у цілому [108, с. 27]. Припинення діяльності неспроможної підприємницької організації за правилами законодавства про банкрутство має на меті забезпечити належний захист майнових інтересів кредиторів [34]. Оскільки статистичні дані щодо відновлення платоспроможності боржника є досить незначними, то більшість справ завершується ліквідацією [97, с. 352]. Тому задоволення вимог кредиторів у провадженні про банкрутство є центральною ідеєю і основоположним елементом інституту банкрутства загалом, оскільки інші наслідки банкрутства – погашення (списання) боргів боржника, ліквідація неплатоспроможного суб'єкта, відновлення платоспроможності підприємця у ринковій економіці мають другорядне та проміжне призначення. Відновлення платоспроможності боржника у цьому контексті має визнаватися необхідним для створення умови для якомога повнішого – у порівнянні з ліквідацією – задоволення інтересів кредиторів [42, с. 11].

З урахуванням зазначених передумов застосування інституту банкрутства при ліквідації юридичних осіб, новелою Кодексу є детальне врегулювання

порядку розгляду спорів, у яких однією зі сторін є боржник. Ч. 2 ст. 7 Кодексу передбачено концентрацію розгляду господарським судом у межах справи про банкрутство всіх майнових спорів за участю боржника незалежно від того, якою стороною спору він є. На відміну від Закону, положеннями Кодексу не встановлено жодних винятків щодо спорів, розгляд яких концентрується в межах справи про банкрутство. Крім того, у межах справи про банкрутство підлягають розгляду спори щодо інших вимог до боржника (тобто будь-які немайнові спори, що виникають як з приватних, так і з публічних правовідносин, у яких відповідачем є боржник). Перелік таких вимог законодавцем не обмежено [172, с. 4]. Серед принципів відмінностей кодифікованого правового акту є й відмова від інституту мирової угоди, відмова від ознаки безспірності вимог кредиторів та продаж майна боржника на аукціоні в електронній торговій системі [102, с. 46], на розгляді яких варто зупинитися більш детально.

В першу чергу варто звернути увагу на питання щодо правового регулювання діяльності арбітражного керуючого, що є ключовою особою у ході припинення юридичної особи шляхом банкрутства. Адже відносини арбітражного керуючого виникають у межах процедури банкрутства і тривають до закриття провадження у справі про банкрутство. Залежно від судової процедури, їх природа трансформується від відносин управління паралельно з діяльністю керівника боржника до відносин одноосібного управління боржником, коли арбітражний керуючий виконує функції керівника (органу управління) [77, с. 133].

Згідно ч. 1 ст. 1 Кодексу арбітражним керуючим є фізична особа, яка отримала відповідне свідоцтво та інформація про яку внесена до Єдиного реєстру арбітражних керуючих України. На відміну від Закону, Кодекс не встановлює граничного розміру грошової винагороди за виконання арбітражним керуючим повноважень розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора [88]. У зв'язку з цим Кодексом змінено підхід до встановлення та виплати грошової винагороди арбітражного керуючого, збільшено розмір мінімальної грошової винагороди. Ст. 30 Кодексу визначено мінімальні розміри основної грошової винагороди арбітражного керуючого за виконання ним інших повноважень, зокрема, розпорядника майна або ліквідатора – не менше трьох розмірів

мінімальної заробітної плати за кожний місяць виконання арбітражним керуючим повноважень, керуючого санацією – не менше ніж чотири розміри мінімальної заробітної плати [143, с. 9]. Крім того, Кодексом передбачено створення однієї всеукраїнської саморегулівної організації, що об'єднує всіх арбітражних керуючих, та, на відміну від Закону, визначено органи саморегулівної організації арбітражних керуючих, порядок їх скликання, основні повноваження з'їзду арбітражних керуючих України як вищого органу самоврядування арбітражних керуючих [143, с. 11].

Водночас право на звернення до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі мають *боржник або кредитор*. Згідно зі ст. 1 Кодексу боржником є юридична особа або фізична особа, у тому числі фізична особа – підприємець, неспроможна виконати свої грошові зобов'язання, строк виконання яких настав. До числа кредиторів належать юридична або фізична особа, а також контролюючий орган, уповноважений здійснювати заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу та недоїмки зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та інші державні органи, які мають вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника [88].

За редакцією Закону справи про банкрутство могли розглядатися господарськими судами за заявою боржника та його кредиторів, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно становлять не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати, що не були задоволені боржником впродовж трьох місяців після встановленого для їх погашення строку. Безспірними вимогами кредитора вважалися грошові вимоги кредиторів, підтверджені судовим рішенням, що набрало законної сили, і постановою про відкриття виконавчого провадження, згідно з яким здійснюється списання коштів з рахунків боржника [166].

Втім у Кодексі для врегулювання правовідносин неспроможності, законодавець відійшов від наявних підходів щодо визначення матеріально-правових підстав для відкриття провадження у справі про банкрутство юридичної особи на вимогу боржника і кредитора. Згідно з ч. 3 ст. 8 Кодексу підставою для відкриття провадження у справі про банкрутство за заявою боржника є загроза

його неплатоспроможності. Поняття загрози неплатоспроможності наведено в ч. 6 ст. 34 Кодексу. Вона пов'язана з наявністю обставин, за яких задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами [29, с. 19]. Тобто цією статтею регулюються питання щодо підстав для відкриття справи про банкрутство, проте відсутні посилання на будь-які підстави для відкриття провадження у справі за заявою кредитора.

Таким чином, У Кодексі визначено норми щодо підстав відкриття справи (ч. 3 ст. 8), змісту заяви ініціюючого кредитора та переліку документів, які слід додати до цієї заяви (ч. ч. 1, 2 ст. 34); підстав прийняття, відмови у прийнятті заяви про відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 37); повернення заяви (ч. 1 ст. 38); відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 39) [88]. Норми начебто спрямовані на захист прав кредиторів, оскільки включені всі критерії для підстав відкриття справи (розмір вимог, строк неоплати, безспірність, наявність виконавчого провадження) і, відповідно, доказової бази ініціюючого кредитора та спрощено доступ до процедур. Втім Кодекс взагалі не визначає підстав та обов'язку ініціюючого кредитора подавати ці докази.

Тому з'ясування кола матеріально-правових підстав для порушення справ про банкрутство за заявою кредитора потребує аналізу та одночасного застосування низки інших норм Кодексу, що є істотним недоліком цього нормативно-правового акта. Адже кредитором є, зокрема, юридична особа, яка має грошові вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника. Грошовим визнається зобов'язання боржника сплачувати певну грошову суму відповідно до цивільно-правового правочину та на інших підставах, передбачених законодавством України. Неспроможність боржника виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше, як через застосування процедур, передбачених Кодексом, свідчить про неплатоспроможність боржника. Отже, підставою для застосування до боржника встановлених Кодексом процедур та, відповідно, відкриття провадження у справі є неплатоспроможність боржника. *Ознакою такої неплатоспроможності є*

наявність невиконаного боржником зобов'язання перед кредитором незалежно від його розміру та строку невиконання [29, с. 19].

Проте відсутність будь-яких критеріїв для підстав відкриття справи про банкрутство може мати наслідком неоднакову практику застосування зазначених норм та величезну кількість випадків відкриття справ стосовно підприємств, які не мають ознак неспроможності. Адже відкриття провадження у справі про банкрутство тягне за собою відповідні правові наслідки, що впливають на роботу боржника, і у разі зловживання правами ініціюючого кредитора такі обставини можуть негативно вплинути і на роботу окремих підприємств, і на економіку країни в цілому [41, с. 37]. Про необхідність існування певних обмежень для відкриття провадження у справі про банкрутство свідчить судова практика застосування законодавства про банкрутство в Україні. Саме ця практика налічує численні приклади використання процедури банкрутства з метою протиправного заволодіння активами підприємства боржника та позбавлення кредиторів можливості задовольнити свої вимоги [29, с. 20].

Враховуючи наведене, приходимо до висновку, що незважаючи на новий підхід законодавця до втілення у Кодексі нормативних положень, спрямованих на захист прав кредиторів, тим не менш не потрібно нехтувати правовим становищем боржника, адже економічний добробут в державі залежить від ефективного функціонування суб'єктів підприємництва. Тому необґрунтовані звернення до суду про відкриття провадження у справах про банкрутство внаслідок відмови законодавця від визначення ознак безспірних вимог кредитора швидше сприятимуть можливості зловживання правами окремими кредиторами, що призводитиме до рейдерства чи інших форм корпоративного шантажу.

У зв'язку з цим необхідно відновити попереднє врегулювання цього питання, що визначено в нормах Закону, що втратили чинність, а саме визначити критерії безспірності вимог кредиторів, що мають право звертатися до суду про неплатоспроможність боржника, а саме те, що безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника: 1) сукупно складають не менше 300 мінімальних розмірів заробітної плати; 2) такі вимоги не були задоволені боржником протягом трьох місяців після відкриття виконавчого провадження; 3) грошові вимоги

кредиторів, підтверджені боржником, або судовим рішенням, що набрало законної сили, або постановою про відкриття виконавчого провадження, згідно з яким відповідно до законодавства здійснюється списання коштів з рахунків боржника.

Для прикладу, законодавство США передбачає відмінності відкриття справи залежно від того, хто подає заяву: боржник чи кредитор. При поданні заяви боржником провадження вважається відкритим, і суд виносить відповідну постанову. Заява про відкриття справи має бути подана трьома кредиторами з незабезпеченими вимогами, сума яких становить не менше п'яти тисяч доларів. Подання заяви автоматично тягне за собою призупинення всіх судових проваджень щодо боржника [29, с. 20].

Разом із тим, коли йде мова про встановлення факту неплатоспроможності боржника шляхом її підтвердження або встановлення, то необхідно піддати аналізу актив і пасив майна. Актив – майно суб'єкта підприємницької діяльності, до складу якого входять основні засоби, інші довгострокові вкладення (включаючи нематеріальні активи), оборотні кошти, фінансові активи. Пасив – зобов'язання боржника, що складаються з позикових і залучених коштів, включаючи кредиторську заборгованість [163, с. 214]. Неплатоспроможність як критерій неспроможності є припинення боржником платежів на адресу власних контрагентів, партнерів. Тут актив і пасив майна не зіставляється, принаймні таке порівняння не входить до переліку умов для відкриття справи про неспроможність (банкрутство). Недостатність майна, висловлюючи економічну сутність неспроможності, більш точно відповідає встановленню особливого порядку рівномірного розподілу майна боржника між усіма його кредиторами, оскільки при перевищенні активу над пасивом потреби застосовувати особливі правила розподілу майна боржника між його кредиторами немає (актив достатній для задоволення всіх кредиторів) [163, с. 214].

Наступним важливим напрямком Кодексу є й розширення сфери правового регулювання щодо інших прав кредиторів. Зокрема, у Кодексі значно розширюється компетенція зборів та комітету кредиторів (представницьких органів кредиторів), що є логічним та справедливим засобом захисту прав

кредиторів. Крім повноважень, які були визначені у Законі, передбачено повноваження щодо погодження умов продажу майна боржника (крім майна, що є предметом забезпечення) у процедурі санації відповідно до плану санації або у процедурі ліквідації банкрута (п. 5 ч. 8 ст. 48 Кодексу). Ця норма узгоджується з приписами ч. 1 ст. 75 Кодексу, в якій встановлено обов'язок арбітражного керуючого визначати такі умови (склад майна (лот); початкову ціну; крок аукціону) за погодженням з комітетом кредиторів [41, с. 38]. Змінено порядок голосування кредиторами на зборах кредиторів, зменшено кворум при повторному проведенні перших зборів кредиторів, якщо на перші не прибули кредитори з необхідною кількістю голосів (перші збори – не менше 2/3 голосів; повторні – більше половини голосів; наступні збори – більше 1/4 голосів), що дозволить зменшити строки прийняття рішень кредиторами [41, с. 40].

Суттєвих змін зазнали норми, що встановлюють посилену участь усіх кредиторів у виборі арбітражного керуючого (обрання арбітражного керуючого у разі відсторонення арбітражного керуючого від виконання повноважень відноситься до компетенції зборів кредиторів (п. 5 ч. 5 ст. 48 Кодексу); встановлено обов'язок арбітражного керуючого розкривати кредиторам інформацію про фінансовий стан боржника та хід провадження у справах про банкрутство на спеціалізованій сторінці веб-сайту державного органу з питань банкрутства (п. 5 ч. 2 ст. 12 Кодексу); регламентований у часі строк дії мораторію на задоволення забезпечених вимог кредиторів за рахунок майна боржника, яке є предметом забезпечення (дія мораторію припиняється автоматично після спливу календарних днів з дня введення процедури розпорядження майном, якщо судом не винесено постанову про визнання боржника банкрутом або ухвалу про введення процедури санації – ч. 8 ст. 41 Кодексу) та інше [14, с. 57].

Крім того, більш ретельно регламентовані правила, за якими розглядаються грошові вимоги забезпечених кредиторів (частина друга статті 45 Кодексу). Так, забезпечені кредитори включені до складу сторін справи (ст. 1 Кодексу), раніше вони мали лише статус учасника. Окрім того, забезпечені кредитори отримали право ініціювати справу про банкрутство, голосувати з правом дорадчого голосу

при ухваленні рішень зборами та комітетом кредиторів (ч. 1 ст. 48 Кодексу) [41, с. 41].

Новелою Кодексу є розширення прав кредиторів, які подали заяви з пропуском строку. Фактично для них передбачено такий самий режим, як і для тих, хто встиг заявити вимоги у встановлений термін, крім права вирішального голосу на зборах та комітеті кредиторів. Так, у ч. ч. 4, 6 ст. 45 Кодексу визначено, що для кредиторів, вимоги яких заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання, усі дії, вчинені у судовому процесі, є обов'язковими так само, як вони є обов'язковими для кредиторів, вимоги яких були заявлені протягом встановленого строку. Такі вимоги задовольняються в порядку черговості, встановленої цим Кодексом [88]. Ці кредитори є конкурсними, однак не мають права вирішального голосу на зборах та комітеті кредиторів. Відомості про таких кредиторів вносяться до реєстру вимог кредиторів [41, с. 37].

Вимоги конкурсних кредиторів, заявлені після закінчення строку, встановленого для їх подання («відкладені вимоги»), розглядаються господарським судом протягом процедури розпорядження майном та вносяться розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів шляхом здійснення наданих повноважень. Тобто право таких конкурсних кредиторів на повноту і пропорційність в наступному задоволенні (погашенні) грошових вимог у судовій процедурі забезпечується [124, с. 49].

Проте положення абз. 3 ч. 6 ст. 45 Кодексу щодо розгляду судом «відкладених вимог» в порядку черговості їх отримання через відсутність прямої вказівки на судову процедуру, протягом якої судом можуть бути здійснені повноваження щодо розгляду вимог, на перший погляд, створюють уявлення, що «відкладені вимоги» можуть бути заявлені кредитором та, відповідно, розглянуті господарським судом не тільки в межах процедури розпорядження майном боржника, а й протягом процедури санації боржника та ліквідації банкрута. Отже, наведена норма не забезпечує правової визначеності щодо її застосування [124, с. 49].

З метою усунення прогалин у нормативно-правовому акті, забезпечення єдиної усталеної судової практики щодо реалізації конкурсними кредиторами,

вимоги яких не забезпечені заставою майна боржника, права на заявлення грошових вимог до боржника після закінчення строку, встановленого для їх подання, керуючись принципами рівності, повноти та пропорційності задоволення вимог, пропонується: встановлення строку розгляду господарським судом вимог конкурсних кредиторів, заявлених після закінчення строку, визначеного для їх подання, виключно протягом судової процедури розпорядження майном боржника [124, с. 53].

Отже, порівняно з нормами Закону, законодавець значно розширив можливість кредиторів приймати дієву участь у процедурах банкрутства боржників. Водночас розширення прав кредиторів у справах про банкрутство потребує встановлення обов'язків та відповідальності за зловживання цими правами і дотримання балансу між правами та інтересами боржника, кредиторів та інтересами держави.

Разом із тим, визначальну роль у вказаних процесах відіграють процедури формування майна боржника, що становить його конкурсну масу, як гарантії забезпечення вимог кредиторів у конкурсному процесі [179, с. 82]. Основне призначення конкурсної маси в конкурсному процесі полягає в ефективному задоволенні вимог кредиторів неплатоспроможного боржника за рахунок реалізації його майна та майнових прав, що мають особливий правовий режим і є сукупністю всіх його активів [179, с. 83].

Консолідація конкурсної маси боржника здійснюється арбітражним керуючим шляхом виявлення, винайдення, об'єднання, повернення, інвентаризації й оцінювання майна боржника з наступним його продажем у порядку та спосіб, визначених законом [179, с. 85]. Основними шляхами консолідації конкурсної маси боржника є аналіз документів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, які можна використовувати й для підтвердження права власності на відповідне майно, і для визнання недійсними правочинів (договорів), і для спростування майнових дій боржника, і для реалізації інших механізмів збільшення конкурсної маси; аналіз звітів попередніх процедур банкрутства; вивчення результатів фінансового аналізу, здійсненого на попередніх процедурах; аналіз висновків про наявність (відсутність) ознак

фіктивного чи навмисного банкрутства, зроблених на попередніх процедурах; бухгалтерська звітність боржника за попередні роки; документи, на підставі яких здійснюється бухгалтерський облік активів; документи, складені за результатами попередніх інвентаризацій; договори, на підставі яких проводилося відчуження або набуття активів, тощо [179, с. 85].

При цьому однією з найголовніших стадій процедури банкрутства слід назвати реалізацію майна боржника. А тому досить важливим є сам процес реалізації майна та його дотримання вимогам чинного законодавства, з урахуванням прав та обов'язків осіб, що беруть участь у процедурі банкрутства [93, с. 117]. Тому упровадження в Україні електронної торгової системи для здійснення продажу майна боржника є одним із провідних напрямків зменшення корупції. Кодексом, зокрема, передбачено, що ця система має бути дворівневою, складатись з адміністратора центральної бази даних та авторизованих електронних майданчиків. Електронна торгова система повинна бути загальнодоступною, недискримінаційною та гарантувати рівні права та доступ до інформації всім бажаючим, а при обміні і збереженні інформації та документів має забезпечуватися непорушність даних про учасників під час проведення аукціону та їх конфіденційність до моменту завершення аукціону [143, с. 12].

Представники різних сторін, які беруть участь у аукціоні, зможуть разом спланувати «дорожню карту», яка б допомогла не тільки якісно підготуватися до процесу реалізації майна, а й в подальшому зменшити кількість оскаржених аукціонів. Це автоматично призводить до пришвидшення процедури ліквідації підприємства. Фахівці стверджують, що реформа процедури банкрутства дасть змогу Україні покращити позиції «Захист інвесторів» у рейтингу Doing Business. Оскільки контроль за процесом реформи закріплений за Міністерством юстиції України, на жаль, у процедуру може втрутитися політична складова. Проте якщо політична воля і зусилля правничої спільноти зможуть працювати для досягнення спільного результату, реалізація майна боржника зможе вийти на якісно новий рівень [76, с. 114].

Так, відповідно до ст. 68 Кодексу продаж майна боржника на аукціоні відбувається в електронній торговій системі. Порядок функціонування

електронної торгової системи, організації та проведення електронних аукціонів, визначення розміру, сплати, повернення гарантійних внесків та сплати винагороди операторів електронних майданчиків затверджується Кабінетом Міністрів України. Авторизованим електронним майданчиком є апаратно-програмний комплекс, авторизований у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Порядок надання доступу авторизованих електронних майданчиків до електронної торгової системи та розмір плати за такий доступ встановлюються Кабінетом Міністрів України. Замовником аукціону є арбітражний керуючий, призначений господарським судом у порядку, встановленому цим Кодексом. Замовнику та операторам авторизованих електронних майданчиків забороняється встановлювати вимоги, вчиняти дії чи виявляти бездіяльність, що будь-яким чином порушують рівність учасників аукціону або допускають їх дискримінацію. Усім учасникам аукціону, а також спостерігачам гарантується рівний доступ до будь-якої інформації про майно, виставлене для продажу, а також про хід підготовки та проведення аукціону. На аукціоні не може бути застосовано переважне право купівлі майна [88].

Отже, суб'єктами аукціону є його замовник, організатор та учасники. Замовником є ліквідатор, призначений господарським судом у порядку, встановленому Законом. Організатором аукціону є визначена замовником фізична або юридична особа, що має ліцензію на проведення торгів і з якою замовник аукціону уклав договір на проведення аукціону [93, с. 118]. Кодексом також вводиться в дію відповідальність перед особами, які не змогли взяти участь або перемогти на аукціоні. Так, у разі якщо порушення порядку підготовки та проведення аукціону перешкодило особі взяти участь або перемогти на аукціоні, порушник зобов'язаний сплатити такій особі штраф у сумі гарантійного внеску або у сумі 10 відсотків від ціни, за якою майно було продане на аукціоні, залежно від того, яка з цих сум є більшою [93, с. 124].

Крім того, приписами ст. 87 Кодексу встановлено відповідальність замовника аукціону, який не передав покупцю на його вимогу рухоме майно, майнове право або не відступив право вимоги після повної сплати ціни, та має сплатити пеню у розмірі 0,5 відсотка на день від ціни продажу за період прострочення. Слід

зазначити, що продаж майна банкрута через електронні аукціони має на меті створення прозорого, швидкого та ефективного процесу продажу майна з високим рівнем громадського контролю та запобігання корупції. Натомість прогалини у законодавстві та недостатність правового регулювання відповідальності як з боку організатора та замовника аукціону, так і його учасників залишають можливість для зловживання учасниками своїми правами [93, с. 125].

Таким чином, система банкрутства – це узгоджена сукупність взаємопов’язаних, взаємозумовлених та взаємодіючих елементів, а саме законодавства, правової ідеології, правової політики, правотворчої діяльності, судової та юридичної практики, що відображає основну мету правового регулювання відносин неплатоспроможності та банкрутства [209, с. 4].

Основною метою процедури банкрутства є задоволення вимог кредиторів, саме тому правове регулювання статусу кредиторів у справах про банкрутство є ключовим питанням цього процесу, адже, з одного боку, відкриття та провадження у справі про банкрутство впливає на діяльність кредиторів та їх фінансовий стан, а з іншого – від волевиявлення кредиторів залежить і доля боржника.

Щодо процедур, які можуть застосовуватися з моменту відкриття провадження у справі про банкрутство, то після порушення прийняття Кодексу такими процедурами є розпорядження майном боржника, санація, ліквідація банкрута. На відміну від Закону, у чинного законодавстві про банкрутство відсутні норми про таку процедуру, як мирова угода.

Під розпорядженням майном розуміється система заходів щодо нагляду та контролю за управлінням і розпорядженням майном боржника з метою забезпечення збереження, ефективного використання майнових активів боржника, здійснення аналізу його фінансового стану, а також визначення наступної процедури (санації чи ліквідації). Під санацією розуміється система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямованих на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом реструктуризації підприємства,

боргів і активів та/або зміни організаційно-правової та виробничої структури боржника [88].

Ліквідація юридичної особи застосовується з метою припинення суб'єктів підприємницької діяльності, яких визнано господарським судом банкрутом, для здійснення заходів щодо задоволення вимог кредиторів. Відкриття ліквідаційної процедури є підставою для зупинення господарської діяльності суб'єкта господарювання, припинення повноважень органів управління банкрута щодо управління і розпорядження майном, звільнення з посади керівника банкрута, а також вчинення інших дій, визначених законом. Якщо майна банкрута вистачило для задоволення вимог кредиторів у повному обсязі, він вважається таким, що не має боргів і може продовжувати свою підприємницьку діяльність. У такому разі ліквідатор протягом п'яти днів з дня прийняття господарським судом відповідного рішення повідомляє про це орган або посадову особу органу, до компетенції яких належить призначення керівника (органів управління) боржника, та за потреби скликає загальні збори чи засідання відповідного органу і продовжує виконувати повноваження керівника (органів управління) боржника до їх призначення в установленому порядку. Господарський суд може постановити ухвалу про ліквідацію юридичної особи, що звільнилася від боргів, лише у разі, якщо залишок її майнових активів є меншим, ніж вимагається для продовження нею господарської діяльності згідно із законодавством. Ліквідатор виконує свої повноваження до внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань запису про припинення юридичної особи – банкрута [88].

Щодо мирової угоди, то за попереднім законодавством остання була одним із способів фінансового оздоровлення суб'єкта підприємницької діяльності, що може застосовуватися на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство. Мирова угода могла припинити дію процедури розпорядження майном боржника, санацію або ліквідацію суб'єкта підприємницької діяльності в залежності від того, на якій стадії розгляду справи про банкрутство було прийнято рішення про укладення угоди. Мировою угодою у справі про банкрутство визначалася домовленість між боржником і кредиторами стосовно відстрочки та/або

розстрочки, а також прощення (списання) кредиторами боргів боржника, що оформлювалося шляхом укладення угоди між сторонами. У разі, якщо права і законні інтереси учасників провадження у справі про банкрутство порушувалися мировою угодою, ухвала про припинення провадження у справі про банкрутство у зв'язку із затвердженням мирової угоди могла бути оскаржена до господарського суду. При цьому лише конкурсні кредитори мали право подати до господарського суду заяву про визнання мирової угоди недійсною. В той же час мирова угода могла бути розірвана, якщо боржник не виконав умов щодо не менше як третини вимог кредиторів. Розірвання чи визнання мирової угоди недійсною було підставою для поновлення провадження у справі про банкрутство [166].

Варто зауважити, що мирова угода, можливо, була й не зовсім часто застосовною у практиці правозастосування, але тим не менш надавала можливість самостійно припинити виконання зобов'язань сторонами процесу, якщо про інше не було домовленості в угоді. Зазначена процедура була гнучкою та визначалася базовими принципами цивільного законодавства, була спрямована на гарантування фінансової стабільності на ринку товарів і послуг, а також надання гарантій охорони і захисту прав боржників та кредиторів боржника. Тому відмова законодавця від застосування цієї процедури в майбутньому є зовсім не зрозумілою і потребує додаткового аналізу. Втім введення нового законодавства про банкрутство є лише першим кроком до створення ефективного демократичного механізму захисту прав кредиторів та відновлення платоспроможності боржника, адже будь-які прогалини нормативного регулювання вимірюються часовими рамками правозастосування.

Отже, банкрутство – це один з негативних правових наслідків неплатоспроможності підприємницької юридичної особи, що призводить до ліквідації юридичної особи на підставі рішення господарського суду за позовом боржника чи за позовом кредитора. Кодифіковане законодавство про банкрутство змінило вектор руху з продебіторського на прокредиторський напрямком шляхом розширення забезпечення здійснення і захисту прав та інтересів кредиторів юридичної особи – боржника.

Метою зміни законодавчого підходу до посилення захисту прав кредиторів, скасування можливості укладення мирової угоди, закріплення спрощеного підходу до визначення підстав застосування ліквідаційної процедури внаслідок банкрутства є аргументація відсутності впродовж останнього десятиліття позитивної динаміки щодо відновлення платоспроможності юридичної особи – боржника та застосування в більшості випадків процедури банкрутства.

Втім, на нашу думку, позитивними змінами Кодексу України з процедур банкрутства є розширення у процедурі банкрутства прав конкурсних та забезпечених кредиторів (комітету кредиторів), зменшення строків провадження у справах про банкрутство, продаж майна боржника на аукціоні в електронній торговій системі, а також змінений підхід до окремих елементів правового статусу арбітражного керуючого, що є ключовою особою у ході припинення юридичної особи шляхом банкрутства. Щодо відмови від ознаки безспірності вимог кредиторів при відкритті провадження у справі про банкрутство юридичної особи – боржника з їх ініціативи, а також відмова від інституту мирової угоди, то такі зміни швидше несуть негативних характер, так як зумовлюють порушення балансу інтересів боржників і кредиторів у процедурі банкрутства з наданням переваг щодо гарантій здійснення і захисту прав кредиторів. Такий підхід не є вдалим для підприємницької юридичної особи – боржника як суб'єкта ринкової економіки, для якого держава тим не менш має створювати умови відновлення платоспроможності боржника, а не вводити за будь-яких умов у стан банкрутства.

Висновки до третього розділу

1) Обґрунтовано, що ліквідація є одним із наслідків припинення юридичної особи, що не зумовлює ні відновлення діяльності цієї організації, ні створення нових суб'єктів права. І добровільні, і примусові підстави є загальними підставами ліквідації юридичних осіб, що зумовлюють їх припинення через умови, які визначені законом та / або установчими документами. Вказані підстави

ліквідації є притаманними для всіх юридичних осіб - як підприємницьких, так й непідприємницьких.

2) Доведено, що відсутність підстав примусової ліквідації юридичних осіб не є значним упущенням нової редакції Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», адже, по-перше, перелік підстав примусової ліквідації юридичних осіб не був вичерпним; по-друге, залежно від організаційно-правової форми юридичної особи та виду її діяльності, спеціальні умови (підстави) мають визначатися спеціальним законодавством та установчими документами; по-третє, саме суд, а не орган державної влади, приймає рішення про примусову ліквідацію юридичної особи, керуючись при цьому засадами судочинства.

3) Аргументовано, що так звана «вимушена ліквідація» може відбутися як в добровільному порядку на підставі рішення зборів учасників товариства, так і в примусовому порядку на підставі рішення суду за позовом учасників товариства чи органів державної влади.

4) Доведено, що позитивною схожістю правового регулювання європейського та вітчизняного законодавства є те, що можливість прийняття рішення про припинення товариства надана тільки зборам учасників, як вищого органу управління у товаристві, та суду (реєстраційному суду).

5) Аргументовано, що у товариствах – об'єднаннях капіталів і кооперативах може мати місце сингулярне правонаступництво у частині прав учасника (члена) на конкретно визначене майно товариства, що залишилося після задоволення всіх вимог кредиторів. У товариствах – об'єднаннях осіб та товариствах з додатковою відповідальністю може виникати сингулярне правонаступництво у частині прав учасника (вкладника) на конкретно визначене майно товариства, що залишилося після задоволення всіх вимог кредиторів, та у частині обов'язків за конкретно визначеними зобов'язаннями товариства перед кредиторами, що не покриті товариством за відсутності майна, у повному або частковому обсязі відповідальності, визначеної законом чи статутом товариства.

6) Запропоновано у ст. 111 ЦК України прописати норму, згідно якої ліквідація юридичної особи здійснюється у строки від шести місяців до одного

року, якщо інше не передбачено законом чи установчими документами. Щодо конкретизації строків ліквідації підприємницьких юридичних осіб, то доцільно на рівні спеціальних законів деталізовано окреслювати строки здійснення ліквідації щодо кожного етапу її проведення з урахуванням специфіки організаційно-правової форми підприємницької юридичної особи та правового статусу їх учасників.

7) Визначено, що проект Кодексу України з процедур Банкрутства (далі – Кодекс), який набув чинності 01. 02. 2020 р. на підставі Закону № 157-IX, носить прокредиторський напрямок шляхом розширення забезпечення здійснення і захисту прав та інтересів кредиторів юридичної особи – боржника. Законодавець значно розширив можливість кредиторів приймати дієву участь у процедурах банкрутства боржників.

8) Встановлено, що метою зміни законодавчого підходу до посилення захисту прав кредиторів, скасування можливості укладення мирової угоди, закріплення спрощеного підходу до визначення підстав застосування ліквідаційної процедури внаслідок банкрутства, є аргументація відсутності впродовж останнього десятиліття позитивної динаміки щодо відновлення платоспроможності юридичної особи – боржника та застосування в більшості випадків процедури банкрутства.

ВИСНОВКИ

На основі дослідження теоретико-правових і законодавчих аспектів цивільно-правового регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб, сформульовано такі основні підсумкові положення:

1) На основі аналізу наукових поглядів, ідей, концептуальних підходів до теоретичних напрацювань визначення сутності юридичної особи крізь призму двох груп теорій, а саме теорій сприйняття юридичної особи як фікції та теорій реалістичного сприйняття юридичної особи як суб'єкта права, визначено, що останні впливають на формування чинного законодавства щодо регулювання інституту юридичної особи зокрема та правової системи в цілому. При цьому наявність значної кількості наукових поглядів, що розкривають сутність окремих ознак юридичної особи, тільки сприяють подальшому розвитку наукових думок щодо сутності даного правового явища та окреслюють універсальну модель юридичної особи, яка може поділитися на окремі різновиди із виокремленням додаткових ознак, притаманних тільки цим утворенням, але в той же час не замінюючи тим самим загальних ознак юридичної особи, притаманних всім таким утворенням.

2) Теорія фікції, теорія інтересу, теорія цільового майна в практиці сприйняття юридичної особи дозволяють акцентувати увагу на виокремлення окремих ознак юридичної особи, які характеризують специфіку цієї правової конструкції в цивільному обороті, а саме наявність об'єднання осіб для задоволення колективних інтересів та об'єднання майна для досягнення певної мети. Тлумачення поглядів, що впливають з органічної та реалістичної теорії, дозволяє виокремити такі ознаки юридичної особи, як формування через зазначену юридичну конструкцію корпоративного інтересу, наявність у неї з моменту створення правоздатності та дієздатності, наділення її суб'єктивними правами і обов'язками як самостійного суб'єкта цивільного правовідношення та цивільно-правової відповідальності.

3) На основі аналізу наукових теорій щодо визначення сутності юридичної особи вдалося окреслити сукупність ознак юридичної особи, які є

універсальними для будь-якого виду юридичної особи і відмежовують її від об'єднання осіб без статусу юридичної особи, а саме допустимість створення у силу закону; об'єднання осіб для задоволення спільного інтересу; організаційна єдність; об'єднання майна для досягнення поставленої мети; наявність відокремленого майна; наділення власною правосуб'єктністю; виступ в цивільному обороті від свого імені; самостійна майнова відповідальність. Доведено, що підприємницьким юридичним особам притаманні загальні ознаки юридичної особи як суб'єкта приватного права.

4) Основна відмінність віднесення кола юридичних осіб в англо-американській та континентальній правових сім'ях полягає в тому, що в першому випадку поняття «юридична особа» і «корпорація» співвідносяться як взаємозамінні поняття, а в іншому випадку можливість співвідношення понять «юридична особа» і «корпорація» залежить від підходу законодавця до визначення їх організаційно-правових форм та формування у наукових колах критеріїв їх поділу чи об'єднання у те чи інше поняття, або ж й впровадження цього поняття у чинне законодавство країни ЄС з чітким переліком організаційно-правових форм.

5) Законодавство країн СНД в контексті визначення юридичних осіб з огляду на можливість окреслення організаційно-правових форм корпоративних юридичних осіб відзначається своєю невизначеністю і різноманітністю підходів до даного питання незважаючи на схожі положення про поняття юридичної особи та визначення критеріїв їх поділу на види: чи то за критерієм наявності / відсутності корпоративних (членських) прав і обов'язків до юридичної особи, чи то за критерієм прибутковості / неприбутковості цих організацій та розподілу / нерозподілу прибутку між учасниками.

6) У вітчизняній цивілістиці поняття «корпорація» розглядається у широкому і вузькому значеннях. У широкому розумінні корпорація – це утворення, що наділене ознаками юридичної особи, учасники якої мають право участі (членства) у ній. Відповідно до ЦК України ознаками корпорацій наділені всі товариства (підприємницькі та непідприємницькі) як юридичні особи приватного права. У вузькому розумінні корпорацією слід визначати тільки тих

юридичних осіб, учасники яких наділені корпоративними правами і обов'язками по відношенню до неї. Відповідно до ЦК України такими слід вважати тільки підприємницькі товариства.

7) За критерієм поділу юридичних осіб на об'єднання осіб та об'єднання майна можна розмежувати не тільки правовий статус товариств та установ, але й здійснити поділ підприємницьких товариств на дві підгрупи. У зв'язку з цим сприймається підхід, що критерієм розмежування товариств та установ є наявність / відсутність корпоративного (загального) інтересу та наявність / відсутність права участі в їх учасників (засновників). Крім того, обґрунтованим є підхід, що кваліфікуючим критерієм відмежування підприємницьких і непідприємницьких товариств є право на розподіл прибутків між учасниками товариства чи його відсутність.

8) Вивчення правової доктрини щодо поняття «корпорація» дозволило визначити тотожність понять «підприємницька юридична особа» і «корпорація» («юридична особа корпоративного типу»), так як спеціальні ознаки щодо корпоративного устрою та кваліфікуючої ознаки – наявності корпоративних прав в учасників є притаманними обом поняттям.

9) Поняття «підприємницька юридична особа» є ширшим, ніж поняття «підприємницьке товариство», оскільки включає виключний перелік підприємницьких товариств, визначених у ст. 84 ЦК України, та юридичних осіб в інших формах, встановлених законом, що передбачено ч. 1 ст. 83 ЦК України, якщо таким юридичним особам притаманною є ознака права на розподіл прибутків між учасниками та мети діяльності – отримання прибутку.

10) Правове регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб визначається законодавчою базою та локальними актами цих організацій в залежності від виду та організаційно-правової форми юридичної особи, що формується за тим чи іншим класифікаційним критерієм. Щодо доцільності уніфікації правових норм про припинення підприємницьких юридичних осіб в рамках єдиного спеціального нормативно-правового акта, доведено, що прийняття такого акта не має бути самоціллю законодавця, оскільки загражданення законодавчого масиву спеціальними законами, які б регулювали

окремі процедури, що відбуваються під час управління підприємницькими юридичними особами, спричинить більше колізій у застосуванні законодавства та не сприятиме уніфікації правових норм в контексті регулювання функціонування підприємницьких юридичних осіб в цілому.

11) Періодизація корпоративного законодавства у частині припинення підприємницьких юридичних осіб вказує на шляхи систематизації правових норм, які в умовах переходу від планової економіки до розвитку ринкових відносин в Україні є дещо хаотичними, оскільки інститут припинення юридичних осіб частково врегульовано в кодифікованих актах, а частково у спеціальних законах, що регулюють правовий статус окремих організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб.

12) Припинення підприємницької юридичної особи пропонується розглянути як зміну або припинення конкретного правовідношення. Оскільки реорганізація та ліквідація юридичної особи є такими правовими процедурами, що супроводжуються зміною або припиненням діяльності цих утворень, їх майнового стану та / або їх правового статусу, то припинення юридичних осіб зумовлює зміну або припинення конкретного правовідношення.

13) Визначено поняття « правонаступництво » як юридичний спосіб оформлення змін в конкретному правовідношенні, що в силу своєї динаміки зумовлює зміни у суб'єктному складі та у змісті (в ряді конкретних випадків), які є структурними елементами таких відносин, оскільки саме зміна правовідношення, а не його припинення, надає цивільному обороту певну стійкість та очевидність для учасників таких правовідносин.

14) На відміну від кодексів інших держав, у яких дається визначення способів реорганізації через правову категорію правонаступництва як переходу прав і обов'язків, у вітчизняному кодифікованому акті такі положення відсутні, окрім визначення виділу, що існує поряд з іншими формами реорганізації. Запропоновано закріпити на рівні ЦК України норму, згідно якої сутність злиття, приєднання, поділу, виділу та перетворення визначити не через категорію припинення та виникнення юридичних осіб, а через перехід прав і обов'язків від

юридичних осіб, що припинили свою діяльність, до юридичних осіб, що виникли у результаті реорганізації.

15) При злитті, приєднанні та перетворенні завжди має місце універсальне правонаступництво, що зумовлює перехід прав і зобов'язань юридичної особи як єдиного цілого від правопередника до правонаступника на підставі передавального акта шляхом внесення відомостей про завершення реорганізації у Єдиний державний реєстр. Відсутність у передавальному акті відомостей про окремі права чи зобов'язання не зумовлює припинення цих зобов'язань перед кредиторами, а надає право третій особі на звернення з вимогою до юридичної особи – правонаступника або до суду.

16) При поділі і виділі, як формах реорганізації має місце універсальне, а не сингулярне правонаступництво, оскільки, по-перше, субсидіарна відповідальність може виникати на підставі договору і на підставі закону, по-друге, при універсальному правонаступництві сукупність прав і зобов'язань може бути не конкретизованою у розподільному балансі, але це не впливає на сутність їх переходу і виконання в силу закону, в той час як при сингулярному правонаступництві права і обов'язки мають бути конкретизованими, що впливає з предмета та змісту договору.

17) Реорганізацію слід розглядати крізь такі ознаки: 1) складний юридичний склад; 2) універсальне правонаступництво; 3) припинення та / або створення юридичних осіб; 4) державна реєстрація реорганізації; 5) визнання недійсними окремих юридичних фактів, а не реорганізації в цілому.

18) Визначено, що за критерієм сукупності прав і обов'язків, що переходять у порядку похідного набуття, при реорганізації підприємницьких юридичних осіб правонаступництво можна поділити на цивільне (зовнішнє) та корпоративне (внутрішнє).

19) Відповідно до європейського законодавства можна виділити три основні способи реорганізації – злиття, поділ та перетворення, що поділяються на підвиди. Вітчизняне законодавство виділяє п'ять способів реорганізації, які можна теоретично згрупувати у три категорії – об'єднання (злиття, приєднання), дроблення (поділ, виділ) та перетворення юридичних осіб.

20) Запропоновано у ЦК України (ст. 104) закріпити положення, згідно яких підприємницькі товариства можуть здійснювати реорганізацію шляхом злиття, приєднання, поділу та виділу в декількох організаційно-правових формах, якщо інше не передбачено спеціальними законами. Обмеження щодо вибору організаційно-правової форми підприємницької юридичної особи шляхом її перетворення можуть бути визначені спеціальним законом. Обмеження щодо інших умов проведення реорганізації підприємницької юридичної особи можуть бути встановлені законом. Крім того, необхідно закріпити норму, що підприємницьке товариство може перетворитися на непідприємницьке товариство за одностайним рішенням зборів учасників, якщо інше не передбачено спеціальними законами.

21) Запропоновано на рівні спеціальних законів про окремі організаційно-правові форми підприємницьких юридичних осіб закріпити норми, згідно яких злиття, приєднання поділ, виділ та перетворення здійснювалися тільки за рішенням зборів учасників або у випадках, передбачених законом, - за рішенням суду. Законом також може бути передбачено одержання згоди державних органів на злиття або приєднання підприємницьких юридичних осіб.

22) Доведено, що на етапі прийняття рішення про реорганізацію товариства та затвердження умов договору про злиття (приєднання) або плану поділу (виділу, перетворення) учасники підприємницьких товариств набувають особливого комплексу корпоративних немайнових правомочностей щодо участі у здійсненні реорганізації.

23) Запропоновано у ЦК України передбачити положення, що при реорганізації підприємницьких юридичних осіб на зборах учасників затверджується договір злиття (приєднання) / план поділу (виділу, перетворення), що визначає порядок та умови конвертації (обміну) акції (частки, паю) відповідно до правила про дотримання принципу співвідношення номінальної вартості акції, частки (паю) підприємницької юридичної особи, що реорганізується, до номінальної вартості акції, частки (паю) підприємницької юридичної особи- правонаступника.

24) Оскільки у процедурі реорганізації право на обов'язковий викуп корпоративних прав в інших, крім акціонерних товариств, організаційно-правових формах підприємницьких товариств не передбачено чинним законодавством, то запропоновано закріпити таке право на рівні ЦК України із вказівкою на те, що «учасник підприємницької юридичної особи, який проголосував «проти» рішення зборів учасників про реорганізацію має право на обов'язковий викуп акцій (часток, паїв), вартість яких не може перевищувати 10 % капіталу юридичної особи».

25) Запропоновано доповнити ЦК України статтею 105-1 «Права учасників підприємницької юридичної особи при виконанні рішення про припинення юридичної особи шляхом реорганізації», у якій передбачити загальні положення про конвертацію акцій (часток, паїв) при реорганізації підприємницьких юридичних осіб; про викуп акцій (часток, паїв) у тих учасників, які голосували проти реорганізації; про захист прав учасників, які голосували проти реорганізації або не брали участі у голосуванні, через оскарження рішення зборів учасників підприємницької юридичної особи про реорганізацію впродовж трьох місяців після внесення до єдиного державного реєстру юридичних осіб запису про початок процедури реорганізації.

26) Для забезпечення балансу інтересів кредиторів та юридичної особи – боржника, що реорганізується, запропоновано на законодавчому рівні визначити строк реорганізації юридичної особи в межах від шести до дванадцяти місяців з дати прийняття рішення загальними зборами учасників про реорганізацію, якщо інших строк не передбачено спеціальним законом.

27) Визначено, що загальні підстави ліквідації юридичних осіб закріплені на кодифікованому рівні з деталізацією умов їх виникнення у спеціальних законах про окремі види підприємницьких юридичних осіб. Добровільними підставами є рішення учасників або органу підприємницької юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами, а примусовими – рішення суду про ліквідацію юридичної особи за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади. Умови прийняття таких рішень у

добровільному чи обов'язковому порядку визначаються установчими документами та законом.

28) Схвально сприймається підхід законодавця, що примусова ліквідація юридичної особи, що не пов'язана з процедурою банкрутства, здійснюється тільки на підставі рішення суду й тільки у випадках, визначених законом, так як є виправданою з позиції дотримання принципів правової визначеності, добросовісності і законності.

29) На основі аналізу вітчизняного законодавства підстави ліквідації підприємницької юридичної особи запропоновано поділити за декількома критеріями: - залежно від органу, який прийняв рішення про ліквідацію – підстави добровільної і примусової ліквідації; - залежно від умов застосування – загальні та спеціальні підстави ліквідації. При цьому умови ліквідації підприємницьких юридичних осіб, що зумовлюють застосування підстав ліквідації, визначені на кодифікованому, законодавчому та локальному рівні.

30) На основі порівняльно-правового аналізу норм зарубіжного та вітчизняного законодавства щодо переліку підстав ліквідації юридичних осіб, в тому числі підприємницьких, та умов їх застосування, цивільне законодавство України регулює ці питання досить ефективно з позицій юридичної техніки, так як чітко розмежовує підстави та умови їх застосування щодо ліквідації підприємницьких юридичних осіб на відміну від законодавчих актів деяких країн СНД. Крім того, позитивно сприймається підхід законодавця про можливість прийняття рішення про ліквідацію тільки вищим органом управління і судом, що відповідає й тенденціям європейського законодавства.

31) Доведено, що при ліквідації підприємницьких юридичних осіб має місце сингулярне правонаступництво у частині прав учасника (акціонера, вкладника, члена) на конкретно визначене майно підприємницького товариства за умови, що майно залишилося після задоволення всіх вимог кредиторів, та у частині обов'язків за конкретно визначеними зобов'язаннями товариства – об'єднання осіб та ТДВ перед кредиторами, що не покриті товариством за відсутності майна, у повному або частковому обсязі відповідальності, визначеної законом чи статутом товариства.

32) Запропоновано у ст. 111 ЦК України прописати норму, згідно якої ліквідація юридичної особи здійснюється у строки від шести місяців до одного року, якщо інше не передбачено законом чи установчими документами. Щодо конкретизації строків ліквідації підприємницьких юридичних осіб, то доцільно на рівні спеціальних законів деталізовано окреслювати строки здійснення ліквідації щодо кожного етапу її проведення з урахуванням специфіки організаційно-правової форми підприємницької юридичної особи та правового статусу їх учасників.

33) Визначено, що банкрутство – це один з негативних правових наслідків неплатоспроможності підприємницької юридичної особи, що призводить до ліквідації юридичної особи на підставі рішення господарського суду за позовом боржника чи за позовом кредитора. Кодексу України з процедур Банкрутства (далі – Кодекс), який набув чинності 01. 02. 2020 р. на підставі Закону № 157-IX, носить прокредиторський напрямок шляхом розширення забезпечення здійснення і захисту прав та інтересів кредиторів юридичної особи – боржника.

34) Аргументовано, що позитивними змінами Кодексу України з процедур банкрутства є розширення у процедурі банкрутства прав конкурсних та забезпечених кредиторів (комітету кредиторів), зменшення строків провадження у справах про банкрутство, продаж майна боржника на аукціоні в електронній торговій системі, а також змінений підхід до окремих елементів правового статусу арбітражного керуючого, що є ключовою особою у ході припинення юридичної особи шляхом банкрутства. Щодо відмови від ознаки безспірності вимог кредиторів при відкритті провадження у справі про банкрутство юридичної особи – боржника з їх ініціативи, а також відмова від інституту мирової угоди, то такі зміни швидше несуть негативний характер, так як зумовлюють порушення балансу інтересів боржників і кредиторів у процедурі банкрутства з наданням переваг щодо гарантій здійснення і захисту прав кредиторів. Такий підхід не є вдалим для підприємницької юридичної особи – боржника як суб'єкта ринкової економіки, для якого держава тим не менш має створювати умови відновлення платоспроможності боржника, а не вводити за будь-яких умов у стан банкрутства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Black's Law Dictionary. Fifth Edition. West Publishing Co., 1979. P. 307.
- 2) Directive 2017/1132/ EU of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 relating to certain aspects of company law. URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/eba5bed3-5d59-11e7-954d-01aa75ed71a1/language-en/>
- 3) Аиткулов Т. Д. Некоторые аспекты правового регулирования слияний и присоединений акционерных обществ в праве Российской Федерации и ФРГ. Актуальные проблемы гражданского права: Сборник статей. А 43 Вып. 4. Под ред. проф. М. И. Брагинского. М.: Издательство НОРМА, 2002. С. 3 – 74.
- 4) Аксенова Е. В. Реорганизация юридических лиц по законодательству Российской Федерации: Проблемы теории и практики: автореф. дис. на соис. учен. степ. канд. юрид. наук: 12.00.03. М. 2006. 28 с.
- 5) Апанасенко К. І. До питання про примусову ліквідацію господарських організацій за рішенням суду. «Молодий вчений». 2014. № 8 (11). С. 172 – 178.
- 6) Бабецька І. Я. Правовий статус юридичних осіб корпоративного типу за правом ЄС. Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2015. С. 3 – 8.
- 7) Бакулина Е. В. Совершенствование правового регулирования реорганизации хозяйственных обществ: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: 12.00.03. М. 2004. 26 с.
- 8) Батрин С. В. Корпоративні правовідносини у господарському праві: дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ. 2012. 203 с.
- 9) Белов В. А. Правопреемство в связи с законодательной концепцией квалификации имущественных прав как объектов гражданских прав. Законодательство: Практический журнал для руководителей и менеджеров. № 6. М.: Издательство «Главбух», 1998. 87 с.

10) Беляев К. П. О делении юридических лиц на коммерческие и некоммерческие в гражданском законодательстве. Актуальные проблемы гражданского права. Под ред. С. С. Алексеева. Исследовательский центр частного права. Уральский филиал. Российская школа частного права. Уральское отделение. М: «Статут», 2000. С. 35 – 48.

11) Бежаневич О. А. Питання правонаступництва при реорганізації господарських товариств шляхом злиття. Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2016. С. 3 – 7.

12) Бігняк О. В. Види господарських товариств за законодавством Польщі та Німеччини. Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2016. С. 11 – 15.

13) Бігняк О. В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав в Україні: дис. на здобуття наук ступ. доктора юрид. наук: 12.00.03. Одеса. 2018. 501 с.

14) Біла Т. Кредитори: правовий статус, обсяги повноважень і можливості впливу на процедури банкрутства та фінансове оздоровлення боржників у світлі новел законодавства України про банкрутство. Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей. За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. К.: Алерта, 2019. С. 55 – 62.

15) Бірюков О. М. Банкрутство: від римського *manus injectio* до транскордонних банкрутств. Актуальні проблеми держави і права. 2008. С. 21 – 25.

16) Блащук Т. В. Організаційно-правові форми юридичних осіб в сучасному цивільному праві. Підприємництво, господарство і право. № 8. 2005. С. 3 – 6.

- 17) Борисова В. І. Корпорація – організаційно-правова форма корпоративних відносин. Право та інновації. 2015. № 4 (12). С. 9 – 16.
- 18) Борисова В. Інститут юридичної особи у праві України. Право України. 2010. № 19. С. 25 – 32.
- 19) Борисова В. Теорії сутності юридичних осіб: історія і сучасність. Вісник Академії правових наук України. № 4 (27). С. 117 – 130.
- 20) Братусь С. Н. Юридические лица в советском гражданском праве: Понятие, виды, государственные юридические лица. Всесоюзный институт юридических наук Минюста СССР. М.: Юрид. изд-во Минюста СССР, 1947. 364 с.
- 21) Буничева М. Г. Понятие правопреемства при реорганизации юридических лиц. Вестник Пермского университета. Выпуск 1(15). 2012. С. 84 – 90.
- 22) Буничева М. Г. Правопреемство при реорганизации юридических лиц в российском гражданском праве: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук: 12. 00. 03. Волгоград. 2012. 27 с.
- 23) Бутрин-Бока Н. С. Юридична особа корпоративного типу (корпорація) – учасник корпоративних правовідносин. Право і суспільство. № 5-2 ч. 3. 2015. С. 61 – 67.
- 24) Валах В. В. Відмежування правонаступництва від суміжних явищ у цивільно му праві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 30. Том 1. 2015. С. 114 – 118.
- 25) Вартанян А. М. О понятии «корпорация» в законодательстве Республики Беларусь и Украины. Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2015. С. 46 – 53.
- 26) Васильев Г. С. Преемство в праве собственности как разновидность сингулярного правопреемства. Правоведение. 2006. № 6. С. 52 – 66.
- 27) Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин. Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних

умовах: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. С. 56 – 62.

28) Васильєва В. А. Проблеми розвитку корпоративного права. Приватне право. 2013. № 1. С. 135 – 145.

29) Вечірко І. Умови відкриття провадження у справі про банкрутство згідно з нормами Кодексу України з процедур банкрутства. Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей. За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. К.: Алерта, 2019. С.15 – 25.

30) Виговський О. І. Бездокументарні цінні папери в системі об'єктів цивільний прав. Право України. № 12. 2010. С. 95 – 100.

31) Висновок на проект Кодексу України з процедур банкрутства (реєстр. № 8060 від 26.02.2018 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63518

32) Волкова Л. О. Цивільно-правовий статус державних акціонерних компаній: автореф. дис. на здобуття наук ступ. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. 2019. 21 с.

33) Воловик О. А. Господарсько-правове забезпечення корпоративних інтересів: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03. Донецьк. 2005. 20 с.

34) Вольвач Б. В. Правове регулювання неплатоспроможності та банкрутства (ретроспективний і порівняльно-правовий аспекти). Теорія і практика правознавства. 2018. Вип. 1 (13).

35) Гаврилюк В. Механізм здійснення універсального правонаступництва при реорганізації юридичних осіб. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. № 4(98). 2013. С. 60 – 64.

36) Галазова З. В. Институт реорганизации юридического лица: дис. на соиск. учен. степ. доктора юрид. наук: 12.00.03. Москва. 2015. 198 с.

37) Галянтич М. К. Поняття «корпорації» за законодавством України та деяких країн ЄС. Корпоративне право України та інших європейських країн:

порівняльно-правова характеристика: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2014. С. 34 – 42.

38) Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. 2000. 16 с.

39) Гнатів О. М. Поняття та види ліквідації як способу припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2016. № 2. С. 105 – 111.

40) Господарський кодекс України № 436-IV від 16. 01. 2003 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

41) Грабован Л. Правовий статус кредиторів у Кодексі України з процедур банкрутства. Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей. За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. К.: Алерта, 2019. С. 34 – 45.

42) Грабован Л. І. Погашення вимог кредиторів у процедурі банкрутства: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса. 2017. 26 с.

43) Гражданский кодекс Республики Беларусь № 218-З от 7 декабря 1998 г. URL: <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9800218>

44) Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2019 г.). URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1006061

45) Гражданский кодекс Республики Молдова Nr. 1107 от 06.06.2002 р. URL: <http://lex.justice.md/ru/325085/>

46) Гражданский кодекс Республики Узбекистан. Ведомости Олий Мажлиса Республики Узбекистан, 1996 г., приложение к № 2; Национальная база данных законодательства, 24.05.2019 г., № 03/19/542/317. URL: <http://lex.uz/acts/111181>

- 47) Гражданский кодекс Российской Федерации (ГК РФ) № 51-ФЗ от 30 ноября 1994 года. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/
- 48) Гражданское право России (часть 1): Курс лекций: Учебное пособие. Под ред. А. А. Мохова. Волгоград, Издательство, 2003. 292 с.
- 49) Гражданское право Украины. В двух частях. Ч. I. Под редакцией проф. А. А. Пушкина, доц. В. М. Самойленко. Харьков: «Основа». 1996. 442 с.
- 50) Гражданское право. В 4 т. Т. 1: Общая часть: учеб. для студентов вузов, обучающихся по направлению 521400 «Юриспруденция» и по специальности 021100 «Юриспруденция» / [Ем В.С. и др.]; отв. ред. Е.А. Суханов. 3-е изд., перераб и доп. М.: Волтерс Клувер, 2006. 720 с.
- 51) Гражданское право. Учебник. Часть I. Издание 3-е, перераб. и дополн. Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. М.:ПРОСПЕКТ, 1998. 632 с.
- 52) Гражданское право: Учебник. Под ред. С.П. Гришаева. М.: Юристъ, 1998. 484 с.
- 53) Даниленко Є. М. Напрямки адаптації законодавства України до законодавства ЄС в частині регулювання викупу акцій акціонерним товариством. Корпоративне право України та інших європейських країн: порівняльно-правова характеристика: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2014. С. 124 – 130.
- 54) Директива (ЄС) 2017/1132 від 14 червня 2017 р. «Що стосуються певних аспектів права компанії (кодифікація)». URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/bg/TXT/?uri=CELEX%3A32017L1132>
- 55) Долинская В. В. Акционерное право. Основные положения и тенденции. Монография. М.: Волтерс Клувер, 2006. 736 с.
- 56) Дорошенко Л. Стан та перспективи розвитку законодавства про ліквідацію юридичної особи. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 3. С. 64 – 68.
- 57) Друга Директива Ради 77/91/ЄЕС від 13 грудня 1976 року «Про узгодження гарантій, яких вимагають держави-члени від товариств у розумінні

частини другої статті 58 Договору, з метою захисту інтересів учасників та третіх осіб, з огляду на створення акціонерних товариств, збереження та зміни капіталу, з метою забезпечення рівності застосування таких гарантій».

58) Емельянцев В. П. Универсальное правопреемство в гражданском праве: дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук: 12. 00. 03. Москва. 2005. 221 с.

59) Жаренко В. Ф. Особливості банкрутства боржника, що ліквідується власником. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 1. Том 2. 2015. С. 25 – 29.

60) Жеков Д. В. До питання про підстави ліквідації юридичної особи та їх класифікації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право. Випуск 28. Том 1. 2014. С. 121 – 124.

61) Жеков Д. В. Поняття реорганізації юридичної особи: законодавчий та доктринальний підходи. Часопис цивілістики. Випуск 17. С. 41 – 45.

62) Жеков Д. В. правонаступництво як елемент реорганізації юридичної особи. Актуальні проблеми держави і права. 2014. С. 281 – 287.

63) Жеков Д. В. Припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса. 2015. 20 с.

64) Жорнокуй Ю. «Корпорація»: сучасний стан законодавства в Україні та Європейському Союзі. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 1. С. 13 – 17.

65) Жорнокуй Ю. М. Окремі питання договорів про реорганізацію юридичної особи. Вісник ХНУВС. 2016. № 3 (74). С. 195 – 204.

66) Заборовський В. В. Правова природа акцій та процедура їх конвертації в Україні та Російській Федерації: дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12. 00. 03. Одеса. 2010. 222 с.

67) Зеліско А. В. Легальні конструкції підприємницьких юридичних осіб приватного права за законодавством України та зарубіжних держав: компаративістський аспект. Корпоративне право України та інших європейських країн: порівняльно-правова характеристика: Збірник наукових праць за

матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2014. С. 130 – 140.

68) Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: дис. на здобуття наук. ступ. доктора юрид. наук: 12.00.03. Київ. 2017. 571 с.

69) Зеліско А. В. Підстави ліквідації споживчих товариств. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей. Вип. XVIII. Івано-Франківськ, 2007. С. 85 – 90.

70) Зеліско А. В. Сучасні підходи до регулювання статусу господарських товариств: зарубіжний досвід. Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики: Збірник наукових праць за матеріалами XV Міжнародної науково-практичної конференції / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. Івано-Франківськ, 2017. С. 93 – 97.

71) Зеліско А. Підприємницькі юридичні особи приватного права: термінологічний аналіз. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 4. С. 19 – 24.

72) Зозуляк О. І. Про корпорації в світлі проблеми класифікації юридичних осіб. Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин: Всеукраїнська науково-практична конференція: Збірник наукових праць. Ред. кол.: О. Д. Крупчан, В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. Б. Саракун. К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. С. 79 – 85.

73) Зозуляк О. І. Проблеми вдосконалення правового регулювання здійснення підприємницької діяльності непідприємницькими організаціями зі статусом юридичної особи. Міжнародний журнал «Право і суспільство»: за ред. д-ра юрид. наук, проф. Васильєвої В. А. Випуск 1. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. С. 76 – 89.

74) Зурабян А. А. Корпоративные правоотношения как вид гражданских правоотношений: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 2008. 32 с.

75) Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». М.: «Статут», 2000.

76) Иванов В. Прогалини у процедурі продажу майна в провадженні у справі про банкрутство. Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей. За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. К.: Алерта, 2019. С. 110 – 115.

77) Кабенюк Ю. В. Предмет правового регулювання інституту арбітражного управління як складника права неспроможності (банкрутства). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 50. Том 1. 2018. С. 130 – 133.

78) Каминка А. И. Основы предпринимательского права. Петроград, Издательство "Труд", 1917 г.

79) Карлин А. А. Процедура преобразования акционерного общества: теория и практика. URL: <http://ex-jure.ru/law/news.php?newsid=906>

80) Касап В. Проблеми співвідношення правонаступництва та заміни осіб у зобов'язанні як цивільно-правових категорій. Visegrad Journal on Human Rights. № ½. 2016. С. 125 – 130.

81) Качалова А. В. Осуществление и защита прав участников хозяйственных обществ при реорганизации: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва. 2011. 31 с.

82) Кашанина Т. В. Хозяйственные товарищества и общества: правовое регулирование внутрифирменной деятельности. М.: Изд. гр. ИНФРА'М-КОДЕКС, 1995. 554 с.

83) Кибенко Е. Р. Корпоративное право: Учебное пособие. Харьков: Эспада, 1999. 480с.

84) Килимник І. І. Цивільне право України: навч. посібник. І. І. Килимник, А. М. Бровдій, Д. Є. Кутоманов; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова; Х.: ХНУМГ. 2014. 225 с.

85) Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії

та України: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. доктора юрид. наук: 12.00.04. Харків. 2006. 39 с.

86) Ковалишин О. Р. Правовий статус повного товариства за законодавством Чехії. Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики: Збірник наукових праць за матеріалами XV Міжнародної науково-практичної конференції / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. Івано-Франківськ, 2017. С. 101 – 105.

87) Коверзнів М., Коверзніва Г. Правовий аспект реорганізації юридичних осіб. 2017. № 6. С. 29 – 31.

88) Кодекс України з процедур банкрутства № 2597-VIII від 18 жовтня 2018 року. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2019. № 19. Ст.74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>

89) Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица. Учебник. М.: Статут, 2005. 220 с.

90) Кологойда О. Поняття та юридична природа цінних паперів. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. № 86. 2011. С. 36 – 39.

91) Колос Ю., Бортман О. Банкрутство: топ судових рішень 2017 – 2018. Юридична газета. № 9 (611). 2018. С. 16 – 18.

92) Коммерческий кодекс Франции. Wolters Kluwer Russia. 2008. 1269 с. URL: https://books.google.com.ua/books?id=aMPbqjF677MC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_atb#v=onepage&q&f=false

93) Коновий О. Відповідальність замовника та організатора аукціону. Реалії та перспективи. Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей. За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. К.: Алерта, 2019. С. 116 – 126.

94) Концепція розвитку корпоративного законодавства України. Затверджено рішенням Ради комітету корпоративного права Асоціації правників України від 03.10.2007 р.

- 95) Коровайко А. В. Реорганизация хозяйственных обществ: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: 12.00.03. М. 2000. 24 с.
- 96) Корпоративне право Австрії та України: монографія. Васильєва В. А., Ковалишин О. Р., Вікторія Робертсон [та ін.]; за ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2015. 250 с.
- 97) Корпоративне право Польщі та України: монографія. Васильєва В. А., Ковалишин О. Р., Гербет Анджей [та ін.]; за ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 375 с.
- 98) Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монографія. Васильєва В. А., Зеліско А. В., Луць В. В., Саракун І. Б., Сіщук Л. В. [та ін.]; за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2017. 612 с.
- 99) Корпоративное право. Под ред. Шиткиной И. С. М.: Волтерс Клувер, 2008. 648 с.
- 100) Коссак В. М. До питання про статус повних та командитних товариств в умовах гармонізації законодавства України з правом ЄС. Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2016. С. 122 – 126.
- 101) Коструба А. В. До розуміння природи «корпорації»: приватно-правовий аспект. Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства: Збірник наукових праць за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2018. С. 81 – 85.
- 102) Коструба А. В. Кодекс України з процедур банкрутства: деякі питання правозастосування. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, Харків. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2019. С. 44 – 47.

103) Коструба А. Встановлення правонаступництва юридичної особи – кредитодавця в кредитних відносинах при зміні назви та видів діяльності: проблемні питання практики «оновленого складу» Верховного Суду. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 4. С. 45 – 51.

104) Кочергіна К. О. Організаційно-правові форми господарських товариств у контексті розвитку економічних відносин. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. 2010. № 2. С. 105 – 116.

105) Кочин В. В. Корпоративний тип юридичних осіб: новітня парадигма чи синтетичний таксон цивілістики. Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики: Збірник наукових праць за матеріалами XV Міжнародної науково-практичної конференції / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. Івано-Франківськ, 2017. С. 131 – 135.

106) Кочин В. В. Напрямки формування доктрини юридичної особи у вітчизняному праві. Актуальні проблеми української цивілістики. Матеріали круглого столу (28–29 червня 2013 р.). К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. С. 24 – 26.

107) Кошелев Я. С. Актуальные проблемы реорганизации юридических лиц. Хозяйство и право. М. №3. 2010.

108) Кравцова О. М. Банкрутство з точки зору адаптації до Євросоюзу: економічний аспект. Economics and management of national economy. № 3-4(2). 2013. С. 26 – 28.

109) Кравчук В. М. Соціально-правова природа юридичної особи: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів. 2000. 20 с.

110) Красавчиков О. А. Советское гражданское право. В 2-х томах. Том 1. М.: Высшая школа, 1985. 535 с.

111) Красильникова Т. К. История корпоративного права России: Монография. М.: Международный юридический институт, 2011. 268 с.

112) Кулагин М. И. Избранные труды по акционерному и торговому праву. 2-е изд., испр. М.: Статут, 2004. 363 с.

- 113) Кулик А. А. Корпоративные права в системе гражданских прав: дис. на соискание учен. степ. канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва. 2009. 278 с.
- 114) Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права. К.: ІДіП, ДП «Юридичне видавництво «Аста», 2004. 328 с.
- 115) Лист Міністерства юстиції України 2579/8.4.1/32-19 від 20.03.2019 р.
- 116) Ломакин Д. В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах. М.: Статут, 2008. 511 с.
- 117) Лукач І. В. Огляд доктрини теорії корпорації в американській правовій науці. Методологія приватного права (теоретичний дискурс та практичне застосування): матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 10 червня 2016 р.). К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2016. С. 179 – 183.
- 118) Макаревич О. В. Ліквідація юридичних осіб: грузинський досвід. Порівняльна характеристика законодавства Грузії та України. Право і суспільство. № 2 Ч. 2. 2018. С. 68 – 73.
- 119) Макаревич О. Історичний розвиток законодавства України у сфері ліквідації юридичних осіб. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 8. С. 33 – 37.
- 120) Макаревич О. Ліквідація юридичних осіб і її види за цивільним законодавством України. National Law Journal: Theory and practice. 2018. С. 109 – 112.
- 121) Макарова О. А. Корпоративное право. М.: Волтерс Клувер, 2005. 420 с.
- 122) Марков П. А. Теория реорганизации коммерческих юридических лиц: проблемы правового регулирования и правоприменения: автореф. дис. на соиск. учен. степ. доктора юрид. наук: 12.00.03. Москва. 2011. 32 с.
- 123) Мартышкин С. В. Понятие и признаки реорганизации юридического лица: автореф. дис. соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: 12.00.03. Волгоград. 2000. 26 с.
- 124) Марченко Є. Конкурсні вимоги у справі про банкрутство. Новели та прогалини. Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка

наукових статей. За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. К.: Алерта, 2019. С. 46 – 54.

125) Махінчук В. М. Деякі проблеми правового регулювання організаційно-правових форм підприємницької діяльності за цивільним та господарським законодавством України. Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Т. 17. Вип. 7. 2012. С. 66 – 77.

126) Мейер Д. И. Русское гражданское право. Часть 1. Серия «Классика российской цивилистики». 272 с.

127) Мелех Л. В., Круць К. І. Проблематика правового регулювання корпоративних правовідносин: перспективи використання законодавчого досвіду Європейського Союзу в правовому полі України. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2016. №1. С. 102 – 108.

128) Методичні рекомендації з реорганізації акціонерних товариств: правовий та обліковий аспекти. Базуються на діючій нормативній базі станом на 01.08.2009 року. Міністерство аграрної політики, ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН, Федерація аудиторів, бухгалтерів і фінансистів АПК України, ТДВ «Інститут обліку і фінансів». URL: <http://magazine.faaf.org.ua/metodichni-rekomendacii-z-reorganizacii-akcionernih-tovaristv-pravoviy-ta-oblikoviy-aspekti.html>

129) Мовчан О. О. правонаступництво при реорганізації акціонерних товариств шляхом поділу та виділу. Наукові записки. Юридичні науки. Том 53. 2006. С. 97 – 101.

130) Могилевский С. Д. Правовые основы деятельности акционерных обществ. Учеб.-практич. пособие. М. Дело. 2004.

131) Мозолин В. П. Корпорации, монополии і право в США. М.: Изд-во Мос.гос.ун-тета. 1966. 394 с.

132) Морандьер Л. Ж. Гражданское право Франции. Пер. с фр. и вступительная статья Е. А. Флейшиц. Том 1. М.: Изд-во иностранной лит., 1958. 742 с.

133) Новохацька М. Ю. Юридичні аспекти припинення суб'єктів господарювання. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Випуск 37. Том 2. 2016. С. 69 – 73.

134) Об акционерных обществах (с изменениями на 15 апреля 2019 года): Федеральный Закон Российской Федерации. URL: <http://docs.cntd.ru/document/9000108>

135) Об обществах с ограниченной ответственностью (с изменениями на 23 апреля 2018 года): Федеральный Закон Российской Федерации. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901702323>

136) Огляд за результатами вивчення судової практики розгляду господарськими судами справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів. Верховний Суд України. За період з 01. 01. 2018 по 30. 11. 2018 рр.

137) Охорона прав суб'єктів корпоративних відносин: монографія. За заг. ред. академіка НАПрН України В. В. Луця. 194 с.

138) Павличенко Д. П. Практичні аспекти розмежування прав і законних інтересів учасників товариств та третіх осіб під час реорганізації товариств. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2017. С. 33 – 36.

139) Пахомова Н. Н. Основы теории корпоративных отношений (правовой аспект). Екатеринбург: Налоги и финансовое право, 2004. 113 с.

140) Петров Є. В. До питання про форми реорганізації господарських товариств. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 24. Том 2. 2014. С. 82 – 85.

141) Петров Є. В. Окремі питання ліквідації юридичних осіб. Юридичний вісник. № 4 (41). 2016. С. 109 – 115.

142) Петров Є. В., Белуга Ю. М. Розрахунки з кредиторами у разі припинення господарських товариств, на прикладі реорганізації. Юридичний вісник. №2 (39). 2016. С. 118 – 123.

143) Підгородецька А. Реформування системи неплатоспроможності: антикорупційна спрямованість Кодексу України з процедур банкрутства. Застосування норм Кодексу України з процедур банкрутства. Збірка наукових статей. За загальною редакцією д.ю.н., судді Верховного Суду С. В. Жукова. К.: Алерта, 2019. С. 6 – 14.

144) Пленум Вищого господарського суду України «Про затвердження нової редакції Положення про автоматизовану систему з відбору кандидатів на призначення арбітражного керуючого у справах про банкрутство» № 8 від 14. 07. 2016 р.

145) Поважний О. С. Корпоративні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: Монографія. Донецьк: Издательство, 2012. 200 с.

146) Повар П. Історія розвитку законодавства про ліквідацію підприємств. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. № 77 – 78. 2007. С. 68 – 73.

147) Податковий кодекс України 2755-VI від 2 грудня 2010 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

148) Пожоджук Р. В. Особливості правонаступництва ПАТ «Українська Залізниця». Методологія приватного права (теоретичний дискурс та практичне застосування): матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 10 червня 2016 р.). К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2016. С. 329 – 333.

149) Позова Д. Д. Щодо поняття корпорації у світлі законодавства країн континентальної системи права. Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2015. С. 198 – 202.

150) Положення про провадження депозитарної діяльності. Затвердженого рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 23.04.2013 року № 735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1084-13>

151) Порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання. Затверджено рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 09. 04. 2013 року № 520. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0795-13>

152) Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 923/135/17 від 02 травня 2018 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73836931>

153) Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 922/4109/16 від 19 серпня 2019 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83876305>

154) Постанова Вищого господарського суду України у справі № 27-23/8-10-53 від 01 березня 2011 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/14347719>

155) Постанова Вищого господарського суду України у справі № 30/286-07-8050 від 28 лютого 2008 р.

156) Постанова Вищого господарського суду України у справі № 910/12847/16 від 07 лютого 2017 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64759707>

157) Постанова Київського апеляційного господарського суду у справі № 910/21606/14 від 19 березня 2015 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43224449>.

158) Постанова Північного апеляційного господарського суду у справі № 910/10802/18 від 05 березня 2020 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88106487>.

159) Постанова Східного апеляційного господарського суду у справі № 922/4110/16 від 06 червня 2019 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82247949>.

160) Постанова Харківського апеляційного господарського суду у справі № 5023/9398/11 від 18 квітня 2012 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23676817>.

161) Пояснювальна записка до проекту Кодексу України з процедур банкрутства. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63518.

162) Право компаній: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquis communautaire* Європейського Союзу. Міністерство юстиції України. Державний департамент з питань адаптації законодавства. Київ. 2009. 82 с.

163) Предпринимательское право России: учеб. / В. С. Белых, Г. Э. Берсункаев, С. И. Виниченко [и др.]; отв. ред. В. С. Белых. М.: Проспект, 2009. 656 с.

164) Про акціонерні товариства: Закон України № 514-VI від 17 вересня 2008 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.

165) Про банки і банківську діяльність: Закон України № 2121-III від 07. 12. 2000 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 5-6, ст. 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

166) Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України № 2343-XII від 14. 05. 1992 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 31, ст. 440. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>

167) Про господарські товариства: Закон України № 1576-XII від 19 вересня 1991 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 49, ст. 682. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>

168) Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України № 755-IV від 15. 05. 2003 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 31-32, ст. 263. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/755-15/page>

169) Про захист економічної конкуренції: Закон України № 2210-III від 11. 01. 2001 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 12, ст. 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>

170) Про інститути спільного інвестування: Закон України № 5080-VI від 05. 07. 2012 р. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 29, ст. 337. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17>

171) Про кооперацію: Закон України № 1087-IV від 10. 07. 2003 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 5, Ст. 35. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>

172) Про Стан розгляду справ про банкрутство напередодні введення в дію Кодексу України з процедур банкрутства: Касаційний господарський суд Верховного Суду. 2020. 15 с.

173) Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України № 2275-VIII від 6 лютого 2018 року. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 13, ст. 69. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19>

174) Про холдингові компанії в Україні: Закон України № 3528-IV від 15. 03. 2006 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 34, ст. 291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15>

175) Проект Закону України «Про акціонерні товариства» № 2493 від 25. 11. 2019 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67468

176) Протас Е. В. Правовое регулирование хозяйственных товариществ и обществ: Учебное пособие. М.: МГИУ, 1999. 210с.

177) Рабан Пшемислав. Понятие юридического лица в праве чешской республики и его виды. Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2016. С. 191 – 196.

178) Радченко Л. Юридична особа у приватному праві: поняття та ознаки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. № 82. 2010. С. 98 – 102.

179) Резніков В. Про консолідацію майна боржника в конкурсному процесі. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 10. С. 81 – 86.

180) Рішення Селидівського міського суду Донецької області у справі 242/1613/18 від 22 жовтня 2018 р. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/77314395/>

181) Ромовська З. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник. К.: Атіка, 2005. 560 с.

182) Руденко Л. Д., Маслак О. В. До питання про примусову ліквідацію суб'єкта господарювання за рішенням суду. Міжгалузеві зв'язки цивільного, господарського та трудового права: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції). м. Кривий Ріг, 28 вересня 2017 року: у 2-х ч. -

Кривий Ріг: ДЮІ МВС України. 2017. Ч.1. С. 208 – 213. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/63751>

183) Саветчук В. М. Нормативно-правове регулювання злиття та приєднання юридичних осіб у США та Англії. Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики: Збірник наукових праць за матеріалами XV Міжнародної науково-практичної конференції / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. Івано-Франківськ, 2017. С. 205 – 207.

184) Саветчук В. М. Правове регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за правом України та Європейського Союзу: дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12. 00. 03. Івано-Франківськ. 2018. 207 с.

185) Симонян Ю. Ю. Корпоративні відносини у командитних товариствах (цивільно-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса. 2010. 20 с.

186) Сіщук Л. В. Корпоративні відносини як предмет цивільно правового регулювання. Методологія приватного права (теоретичний дискурс та практичне застосування): матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 10 червня 2016 р.). К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2016. С. 232 – 238.

187) Сіщук Л. В. правонаступництво в корпоративних правовідносинах: дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. 2014. 229 с.

188) Сіщук Л. В. Теоретико-методологічні підходи до розуміння поняття реорганізації. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей. Випуск 33. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. С. 165 – 178.

189) Скоропис О. М. Цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. 2010. 20 с.

190) Спасибо-Фатеева І. В. Корпоративні правовідносини та корпоративні спори. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ.

конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, Харків, МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2017. С. 64 – 68.

191) Спасибо-Фатєєва І. Юридичні особи за Цивільним кодексом України. Право України. 2014. № 2. С. 70 – 79.

192) Степанов В. И. Правовое регулирование несостоятельности в Германии, США, Англии, Франции и России. Актуальные вопросы гражданского права. Под ред. М. И. Брагинского; Исследовательский центр частного права. Российская школа частного права. М.: Издательство «Статут», 1998. С. 161 – 228.

193) Степанов Д. И. Формы реорганизации коммерческих организаций: вопросы законодательной реформы. Хозяйство и право. №№ 3, 4. 2001. URL: <http://www.lin.ru/document.htm?id=1249703346338427698>

194) Субъекты гражданского права. Ответственный редактор доктор юридических наук, профессор Т. Е. Абова. Москва, 2000 г.

195) Сурженко О. А. Майнові права кредиторів юридичної особи, яка перебуває в процесі припинення. Теорія і практика правознавства. Вип. 2 (14). 2018.

196) Толстой В. С. Исполнение обязательств. М. «Юрид. лит.», 1973. 208 с.

197) Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

198) Угода про асоціацію між Україною, з одної сторони, та Європейським союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_%28body%29.pdf

199) Учебник гражданского права. Часть 1. Под общ. ред. Т. И. Илларионовой, Б. М. Гонгало, В. А. Плетнева. М., 1998. 390 с.

200) Фесюра М. Ліквідація, реорганізація, банкрутство підприємства, установи, організації в сучасний період: поняття та юридична сутність. Публічне право. № 1 (9). 2013. С. 310 – 317.

201) Химичев В. А. Осуществление и защита гражданских прав при несостоятельности (банкротстве). Волтерс Клувер. 2006.

202) Цивільне право: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бєгова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. : Право, 2011. Т. 1. 656 с.

203) Цивільний кодекс України № 435-IV від 16. 01. 2003 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

204) Цікало У. Поняття, ознаки та організаційно-правові форми юридичних осіб корпоративного типу за чинним законодавством України. Вісник Львів. Ун-ту. Серія юрид. 2010. Вип. 51. С. 223 – 230.

205) Чаусская О. А. Гражданское право. Учебник для студентов образовательных учреждений среднего профессионального образования. М.: 2007. 480 с.

206) Чепига Т. Д. К вопросу о разрешении споров, связанных с оспариванием актов управления и сделок акционерного общества, на основании доктрины правопреемства. Вестник Федерального арбитражного суда Северо-Кавказского округа. № 5. 2004 г. URL: <http://www.fassko.arbitr.ru/novosti/vestnik/archive/8341.html>

207) Черепяхин Б. Б. Правопреемство по советскому гражданскому праву. М.: Госюриздат, 1962. 162 с.

208) Чорна Ю. В. Правове становище суб'єктів забезпечення конкурсного провадження: вітчизняний та зарубіжний досвід. Scientific Journal «ScienceRise». №1/1(18). 2016. С. 56 – 60.

209) Чорна Ю. В. Світові системи банкрутства: господарсько-правовий аспект: автореф. дис. на здобуття наук ступ. канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ. 2018. 22 с.

210) Чубаров С. А. Правопреемство при реорганизации юридических лиц. «Законодательство». № 7. 1998. URL: <http://spb5.ru/pravopreemstvo-pri-reorganizacii-yuridicheskix-lic/>

- 211) Швець О. В. Правова природа процедури ліквідації юридичної особи. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. 2014. № 10-1. Том 1. С. 233 – 236.
- 212) Шевченко Н. І. Реорганізація як спосіб припинення господарських товариств. Вісник господарського судочинства. № 4. 2010. С. 163 – 170.
- 213) Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права. М.: Братья Башмаковы, 1914. 420 с.
- 214) Шуба Б. В. Корпоративні правовідносини як особливий вид господарських правовідносин. Форум права. 2013. № 2. С. 618 – 622.
- 215) Шубенко Є. С. Власний капітал як об'єкт облікового дослідження в умовах реорганізації господарських товариств. ВІСНИК ЖДТУ. № 4 (78). 2016. С. 110 – 121.
- 216) Щербакова Н. В. Напрями удосконалення законодавства з питань складної реорганізації юридичних осіб. Право та економіка. С. 75 – 83.
- 217) Щодо правонаступництва та новостворених юридичних осіб. Лист від 23.03.2018 р. № 3304-04/12631-07. Затверджено Міністерством економічного розвитку і торгівлі України. Бюджетна бухгалтерія. № 15. 2018. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/bb/2018/april/issue-15/article-35867.html>
- 218) Юдин Д. С. Правопреемство в корпоративных правоотношениях при реорганизации акционерного общества. Российское правосудие. № 9 (41). 2009. С. 30 – 41.
- 219) Юридические лица в гражданском праве зарубежных стран: монография / О. В. Гаврилюк, Н. И. Гайдаенко Шер, Д. О. Грачев и др.; отв. ред. Н. Г. Семилютина. М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации: ИНФРА-М, 2015. 432 с.
- 220) Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом: дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів. 2009. 209 с.
- 221) Ягельницкий А. А. Категория правопреемства в российском гражданском праве: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва. 2011. 23 с.

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА
ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:**

1. Стратюк О. М. Теоретико-правові підходи до поняття «корпорація» в правових сім'ях. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2019. Вип. 51. С. 65 – 75.

2. Стратюк О. М. Поняття та види правонаступництва при реорганізації юридичних осіб. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2020. Вип. 52. С. 121 – 133.

3. Стратюк О. М. Етапи становлення законодавства про припинення підприємницьких юридичних осіб. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 231 – 236. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-1.36>.

4. Стратюк О. М. Підстави ліквідації підприємницьких юридичних осіб. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 126 – 129. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/29>. URL: http://lsej.org.ua/3_2020/31.pdf. (дата звернення: 01.11.2020 р.)

5. Стратюк О. М. Реорганізація підприємницьких юридичних осіб за законодавством України та країн ЄС. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 2 (volume 3). С. 158 – 163.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Стратюк О. М. Реорганізація товариства з обмеженою відповідальністю: новели законодавства. *Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства*: матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 5-6 жовтня 2018 р.). Івано-Франківськ, 2018. С. 162 – 165.

7. Стратюк О. М. Захист прав учасників при реорганізації підприємницьких товариств. *Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та*

країн Європейського Союзу: матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 27-28 вересня 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 212 – 217.

8. Стратюк О. М. Наукові та законодавчі підходи до поняття «корпорація» в континентальній і англо-американській правових сім'ях. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав*: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Ч. Н. Азімова та 20-річчю з дня створення каф. цив. права № 2 (м. Харків, 29 листопада 2019 р.). Харків: Право, 2019. С. 271 – 277.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

9. Стратюк О. М. Реорганізація товариства з обмеженою відповідальністю: теоретичні та законодавчі аспекти. *Міжнародний журнал «Право і суспільство*. Івано-Франківськ: Фоліант, 2018. Випуск 8. С. 108 – 115.

Відомості про апробацію результатів дисертації:

Основні положення дисертації доповідалися і обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції дослідження були оприлюднені та обговорені на таких науково-практичних конференціях: XVI Міжнародній науково-практичній конференції «Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства» (5 – 6 жовтня 2018 р., м. Івано-Франківськ); XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу» (27-28 вересня 2019 р., м. Івано-Франківськ); Науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті проф. Ч. Н. Азімова та 20-річчю з дня створення каф. цив. права № 2 «Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав» (29 листопада 2019 р., м. Харків).

ДОДАТОК Б

Проект Закону України

«Про внесення змін до окремих норм Цивільного кодексу України у частині їх припинення шляхом реорганізації та ліквідації»**I. Цивільний кодекс України:***1) Внести зміни до ст. 104 та викласти у наступній редакції:*

«Стаття 104. Припинення юридичної особи

...

3.1. Підприємницьке товариство має право здійснювати реорганізацію шляхом злиття, приєднання, поділу та виділу в декількох організаційно-правових формах, якщо інше не передбачено спеціальними законами.

3.2. Обмеження щодо вибору організаційно-правової форми підприємницької юридичної особи шляхом її перетворення можуть бути визначені спеціальним законом.

3.3. Обмеження щодо інших умов проведення реорганізації підприємницької юридичної особи можуть бути встановлені законом.

3.4. Підприємницьке товариство може перетворитися на непідприємницьке товариство за одностайним рішенням зборів учасників, якщо інше не передбачено спеціальними законами.»;

2) Доповнити ст. 104 – 1 та викласти у такій редакції:

«Стаття 104 -1. правонаступництво при реорганізації юридичних осіб

1. Злиттям юридичних осіб є перехід прав та обов'язків кожної з юридичних осіб, що припинили своє існування, до новоствореної юридичної особи згідно з передавальним актом.

2. Приєднанням юридичної особи є перехід прав та обов'язків від юридичної особи, що приєднується, до юридичної особи, що продовжує своє існування, згідно з передавальним актом.

3. Поділом юридичної особи є перехід прав та обов'язків від юридичної особи, що припинила своє існування, до декількох юридичних осіб відповідно до розподільного балансу.

4. Виділом юридичної особи є перехід прав і обов'язків від юридичної особи, що продовжує своє існування, до кожної з існуючих або створюваних юридичних осіб відповідно до розподільного балансу.

5. Перетворенням юридичної особи є перехід прав і обов'язків від однієї юридичної особи до іншої внаслідок зміни організаційно-правової форми юридичної особи згідно з передавальним актом.»;

3) *Внести зміни до ст. 105 та викласти у наступній редакції:*

«Стаття 105. Виконання рішення про припинення юридичної особи

7. Реорганізація юридичної особи повинна бути здійснена протягом строку, що не може становити менше шести місяців і не більше дванадцяти місяців з дати прийняття рішення загальними зборами учасників про реорганізацію, якщо інший строк не передбачено спеціальним законом.»;

4) *Доповнити статтю 105-1 та викласти у такій редакції:*

« Стаття 105 – 1. Права учасників підприємницької юридичної особи при виконанні рішення про припинення юридичної особи шляхом реорганізації

1. Під час реорганізації підприємницької юридичної особи на зборах учасників затверджується договір злиття (приєднання) / план поділу (виділу, перетворення), що визначає порядок та умови конвертації (обміну) акції (частки, паю).

2. Конвертація акції (частки, паю) має здійснюватися шляхом співвідношення номінальної вартості акції, частки (паю) підприємницької юридичної особи, що реорганізується, до номінальної вартості акції, частки (паю) підприємницької юридичної особи- правонаступника.

3. Під час реорганізації учасник підприємницької юридичної особи, який проголосував «проти» рішення зборів учасників про реорганізацію, має право на обов'язковий викуп акцій (часток, паїв), вартість яких не може перевищувати 10 % капіталу юридичної особи.

4. Під час реорганізації учасник підприємницької юридичної особи, який проголосував на зборах учасників «проти» рішення про реорганізацію або не брав участі у голосуванні, має право на оскарження рішення зборів учасників підприємницької юридичної особи про реорганізацію впродовж трьох місяців

після внесення до єдиного державного реєстру юридичних осіб запису про початок процедури реорганізації.»;

5) *Внести зміни до ст. 111 та викласти у наступній редакції:*

«Стаття 111. Порядок ліквідації юридичної особи

15. Ліквідація юридичної особи здійснюється у строки від шести місяців до одного року, якщо інше не передбачено законом чи установчими документами.».